

PRAGMATA TES OIKONOMIAS

XII

Recenzenci 2018 r.

Marek SZAJT

(Politechnika Częstochowska)

Agnieszka BEM

(Uniwersytet Ekonomiczny
we Wrocławiu)

Yuliya ULASIUK

(Brzeski Państwowy Uniwersytet
Techniczny)

Táňa HAJDÍKOVÁ

(Uniwersytet Ekonomiczny
w Pradze)

PRACE NAUKOWE
AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE

**PRAGMATA
TES
OIKONOMIAS**

XII

**Redakcja naukowa
PAULINA UCIEKLAK-JEŻ**

Częstochowa 2018

Rada Naukowa

- prof. zw. dr hab. Walenty OSTASIEWICZ (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu)
– przewodniczący
- doc. RNDr. Zuzana HAJDUOVÁ (Uniwersytet Ekonomiczny w Bratysławie, Słowacja)
dr Hafezali Iqbal HUSSAIN (Uniwersytet Taylora, Kuala Lumpur, Malezja)
- prof. Liliane JODKOWSKI (Uniwersytet Nauk Stosowanych w Berlinie, Niemcy)
- prof. zw. dr hab. Antoni KOŻUCH (Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych we Wrocławiu)
- prof. Valerii Konstantinovich KRUTIKOV (Instytut Biznesu i Technologii w Kałudze, Rosja)
- prof. Tatyana LIPAI (Białoruski Państwowy Uniwersytet Rolniczo-Techniczny w Mińsku)
- prof. dr hab. Zofia MIELECKA-KUBIEŃ (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach)
PhD Judit OLÁH (Uniwersytet w Debreczynie, Węgry)
- prof. Irina ONYUSHEVA, Ph.D. (Międzynarodowy Uniwersytet Stamford w Tajlandii, Bangkok)
- Ing. Michal POHLUDKA, Ph.D., MBA (VŠB – Politechnika w Ostrawie, Czechy)
- prof. Angela POLEGRINI (Uniwersytet w Mediolanie, Bicocca, Włochy)
prof. József POPP (Uniwersytet w Debreczynie, Węgry)
- prof. Julius RAMANAUSKAS (Uniwersytet Aleksandra Stulginskisa, Norejkiszki, Litwa)
- prof. dr hab. Sergey SOLODOVNIKOV (Brzeski Państwowy Uniwersytet Techniczny, Białoruś)
- prof. dr Saulius STANAITIS (Litewski Uniwersytet Nauk Edukacyjnych w Wilnie)
- Ing. Hana ŠTVERKOVÁ, Ph.D., MBA (VŠB – Politechnika w Ostrawie, Czechy)
- prof. Achille VERNIZZI (Uniwersytet w Mediolanie, Bicocca, Włochy)
- prof. Sergey Nikolaevich VOLKHIN (Instytut Zarządzania i Biznesu im. N.D. Demidowa w Tule, Rosja)

Redaktor naukowy
Paulina UCIEKLAK-JEŻ

Redaktor naczelny wydawnictwa
Andrzej MISZCZAK

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKLAK-JEŻ

Korekta
Dariusz JAWORSKI

Sekretarz redakcji
Agnieszka JOŃSKA

Redakcja techniczna
Piotr GOSPODAREK

Redaktorzy językowi
Michael BALDWIN, Andrzej WĄTROBA,
Paulina PIASECKA

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

© Copyright by Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2018

PISMO RECENZOWANE

Strona internetowa czasopisma: www.pragmata.ajd.czyst.pl

Punktacja za publikację naukową w roczniku „Pragmata tes Oikonomias”
według ujednoliconego wykazu czasopism MNiSW – 8 punktów

ISSN 2300-2999

Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego
Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ajd.czyst.pl
e-mail: wydawnictwo@ajd.czyst.pl

Spis treści

Słowo wstępne	7
Agnieszka NIEZGODA, Ewa MARKIEWICZ	
Wpływ konsumpcji kolaboratywnej na jakość życia mieszkańców regionów turystycznych	9
The influence of collaborative consumption on life quality of the residents tourist areas (Summary)	23
Marta STĘPIEŃ-SŁODKOWSKA, Julita GRACZYK	
Wykorzystanie innowacji technologicznych w monitorowaniu aktywności fizycznej	25
Technological innovation in the monitoring physical activity (Summary)	34
Agata SZCZEBYŁO, Ewa HALICKA, Kinga ŁUCZYŃSKA	
Spożycie nasion roślin strączkowych w Polsce jako element modelu zrównoważonej konsumpcji żywności	35
Consumption of pulses in Poland as an element of a sustainable food consumption model (Summary)	45
Valery Konstantynowicz KRUTIKOV, Marcin HYSKI, Marina Viktorovna JAKUNINA	
Потенциал местного самоуправления: польский опыт для российской практики	47
Potential of local self-government: Polish experience for Russian practice (Summary)	62
Valery Konstantynowicz KRUTIKOV, Dorota CHUDY-HYSKI	
Перспективы взаимодействия на новом цивилизационном уровне: мегапроект «пояса шелкового пути»	63
Perspectives of interaction at the new civilization level: mega project “the belt of the silk road” (Summary)	76
Justyna JASIK-PYZDROWSKA, Iwona BONIKOWSKA	
Koszty leczenia i prewencji cukrzycy	77
Costs of treatment and prevention of diabetes (Summary)	87

Iwona BONIKOWSKA, Justyna JASIK-PYZDROWSKA,
Ewa NOWACKA-CHIARI

Aktywność fizyczna osób po przeszczepieniu narządu	89
Physical activity of people after transplantation (Summary)	101

Beata MUCHA, Monika MUCHA

Instrumenty polityki społecznej wobec młodego i starszego pokolenia w Polsce – porównanie wybranych problemów	103
Social policy instruments to the young and the old generation in Poland – compare selected problems (Summary)	111

Mirela ROMANOWSKA, Joanna KOWALIK

Konsumpcjonizm a rozwój konsumpcji na rynku słodczych w Polsce	113
Consumerism and the Development of Consumption on the Confectionery Market in Poland (Summary)	121

Halina WOŹNIAK

Zastosowanie skali pomiarowej PSM (Public Service Motivation) do oceny motywacji ankietowanych	123
The use of the PSM (Public Service Motivation) measurement scale to assess the interviewers' motivation (Summary)	137

Tamara KYRYLYCH

Economical aspects of IT-market in several Central and Eastern European countries	139
Aspekty ekonomiczne rynku IT w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej (Synopsis)	150

Paulina UCIEKLAK-JEŹ

Inequality of macro-social factors determining health	151
Nierówność makrospołecznych czynników determinujących zdrowotność (Synopsis)	168

VARIA

Sławomir STASIAK

Czy biblijny post był również wyrazem zdrowego stylu życia	171
Is the biblical fast also a presentation of healthy lifestyle (Summary)	180

Słowo wstępne

[...] οὐδὲν γὰρ ὄργανον ἄπειρον οὐδεμιᾶς ἐστὶ τέχνης οὔτε πλήθει οὔτε μεγέθει, ὁ δὲ πλοῦτος ὀργάνων πλήθός ἐστιν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν. ὅτι μὲν τοῖνυν **ἔστι τις κτητικὴ κατὰ φύσιν τοῖς οἰκονόμοις καὶ τοῖς πολιτικοῖς** [...] (Aristotle, *Politica*, 1256 b, [w:] Aristotle, *Aristotle's Politica*, ed. W.D. Ross, Oxford, Clarendon Press, 1957).

[...] żadna sztuka nie posiada środków nieograniczonych ani co do ilości, ani co do wielkości, bogactwo zaś jest obfitością środków potrzebnych dla domu i państwa. Widoczną tedy jest rzeczą, że **istnieje z natury pewna sztuka zdobywania dóbr, właściwa zarządcom domu i mężom stanu** (Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, [w:] tegoż, *Dzieła wszystkie*, t. 1, Warszawa 2003).

Seria prac naukowych wydawanych przez Akademię im. Jana Długosza w Częstochowie, jak sugeruje jej grecka nazwa, poświęcona jest publikacji prac dotyczących **ekonomii**, tzn. wszystkich rzeczy, spraw i produktów naukowych dotyczących umiejętnego gospodarowania nie tylko w ramach gospodarstwa rodzinnego, ale także w ramach kolonii takich gospodarstw, którą Arystoteles nazwał społeczeństwem.

Umiejętność gospodarowania wpływa na poziom zdrowotności populacji i jednostki. Nie otrzymujemy krótkiego życia, ale czynimy je krótkim, i nie brakuje nam życia, ale trwamy je. Podobnie jak ogromne i wspaniałe bogactwa zostają zmarnotrawione, kiedy przypadają w udziale złemu gospodarzowi, a nawet skromny majątek, przekazany w ręce dobrego zarządcy, pomnaża się przez odpowiedni użytek, tak samo życie nasze trwa długo, jeżeli się je dobrze ułoży (Seneka, Lucjusz Anneusz, *Myśli*, wybór, przekł. i oprac. S. Stabryła, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987).

Zdrowie, nierówność zdrowotna, opieka zdrowotna, promocja zdrowia, styl życia – to zagadnienia analizowane w periodyku w celu poprawy umiejętności gospodarowania życiem w dobrym zdrowiu.

Paulina Ucieklak-Jeż

Agnieszka NIEZGODA (<https://orcid.org/0000-0002-2456-1633>)

Ewa MARKIEWICZ (<https://orcid.org/0000-0001-7600-054X>)

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Wydział Gospodarki Międzynarodowej

Katedra Turystyki

Wpływ konsumpcji kolaboratywnej na jakość życia mieszkańców regionów turystycznych

Synopsis: Jedną z form innowacji społecznych jest konsumpcja kolaboratywna. Koncepcja ta wkomponowuje się w idee przedsiębiorczości społecznej, która odnosi się „do działalności, głównie gospodarczej, podejmowanej w perspektywie i dla korzyści społecznej, zakładającej dominację efektów społecznych nad dążeniem do maksymalizacji zysku” [22], a istotnym jej celem jest „aktywne poszukiwanie i wykorzystywanie szans na rozwiązywanie problemów społecznych” [6]. Celem artykułu jest wykazanie roli konsumpcji kolaboratywnej w podnoszeniu jakości życia na podstawie rynku turystycznego. Autorki stawiają tezę, że konsumpcja kolaboratywna w turystyce wpływa na jakość życia nie tylko osób korzystających (m.in. wysoki stopień zaspokojenia potrzeb związanych z poczuciem indywidualności, autentyczności i wspólnotowości), ale również świadczących usługi (m.in. optymalizacja wykorzystania posiadanego majątku, niezależność od wpływów zewnętrznych, uzyskiwanie przez miejscową ludność bezpośrednich korzyści finansowych, utożsamianie się z własną kulturą, spójność społeczności lokalnej, zwiększenie zdolności człowieka do działania służące przeciwdziałaniu problemowi wykluczenia społecznego i zwiększeniu kreatywności jednostki). W części teoretycznej artykułu przedstawione zostały zależności pomiędzy zjawiskiem konsumpcji kolaboratywnej, innowacjami społecznymi, do których można ją zaklasyfikować, oraz jakością życia. Efektem analiz tych zagadnień jest przedstawienie korzyści społeczności lokalnych w sferze ekonomicznej, psychologicznej, społecznej i politycznej w ujęciu D.J. Timothy’ego [24], czyli tzw. emancypacji ludności lokalnej. Dla empirycznego zilustrowania analizowanego zjawiska zostaną przedstawione wyniki badań autorskich na podstawie danych zastanych w portalu Airbnb. Przeanalizowano 65 historii gospodarzy, uczestników konsumpcji kolaboratywnej po stronie podaży. Autorki przy pomocy badania typu *desk reserach* dokonały analizy korzyści, jakie konsumpcja kolaboratywna przynosi gospodarzom w sferach społecznej, ekonomicznej i psychologicznej, wskazały ponadto, że ten typ konsumpcji realizuje wiele celów rozwoju zrównoważonego, takich jak harmonia, sprawiedliwość, równowaga, integralność kulturowa i konserwacja przyrody. Na podstawie rozważań zauważono, że w turystyce zależność pomiędzy konsumpcją kolaboratywną a jakością życia ma charakter dwustronny. Po pierwsze, konsumpcja kolaboratywna wpływa na kształt i jakość produktu turystycznego oferowanego turystom. Nie dotyczy to tylko pobytu w konkretnym miejscu, ale również tworzenia ogólnie rozumia-

nej „atmosfery miejsca”. Z drugiej strony, konsumpcja kolaboratywna przyczynia się do zadowolenia mieszkańców poprzez efekty ekonomiczne, społeczne (w sensie nawiązania głębokich relacji międzyludzkich i zyskania przyjaciół, oraz dotyczące związku z miejscem zamieszkania) oraz indywidualne, związane m.in. z rozwojem kreatywności i zyskaniem nowych umiejętności.

Słowa kluczowe: konsumpcja kolaboratywna, region turystyczny, społeczność lokalna, turysta.

Wstęp

Jedną z form innowacji społecznych jest konsumpcja kolaboratywna, która jest działalnością podejmowaną dla korzyści społecznej i służącą rozwiązywaniu problemów społecznych. Zawiera w sobie również rdzenne elementy innowacji społecznych, takie jak: nowość, skuteczność oraz spełnienie potrzeby społecznej i poprawa zdolności społeczeństwa do działania [14]. Pomimo powszechności pojęcia, w literaturze przedmiotu nie ma precyzyjnej i jednoznacznej definicji konsumpcji kolaboratywnej (zamiennie używane w literaturze pojęcia to: ekonomia dzielona, *peer to peer economy*, gospodarka partycypacyjna). Jak jednak słusznie podkreślają T. Skalska, E. Markiewicz i M. Pędzierski, można uznać, że koncepcja ta wkomponowuje się w idee przedsiębiorczości społecznej, która odnosi się „do działalności, głównie gospodarczej, podejmowanej w perspektywie i dla korzyści społecznej, zakładającej dominację efektów społecznych nad dążeniem do maksymalizacji zysku” [22], a istotnym jej celem jest „aktywne poszukiwanie i wykorzystywanie szans na rozwiązywanie problemów społecznych” [6]. Celem artykułu jest wykazanie roli konsumpcji kolaboratywnej w podnoszeniu jakości życia na podstawie rynku turystycznego. Autorki dokonały analizy strony podażowej (osób goszczących turystów).

Turystyka jako dziedzina związana z rekreacją w czasie wolnym wpływa na jakość życia zarówno osób uczestniczących w ruchu turystycznym (regeneracja sił), jak też osób ze sfery usług turystycznych (dostarczanie środków pieniężnych). Jednak zagadnienie konsumpcji kolaboratywnej wskazuje na głębsze zależności. Autorki stawiają tezę, że konsumpcja kolaboratywna w turystyce wpływa na jakość życia zarówno osób korzystających, jak też świadczących usługi. Z punktu widzenia turystów istotne znaczenie ma przede wszystkim wysoki stopień zaspokojenia potrzeb związanych z poczuciem indywidualności, autentyczności i wspólnotowości. Dla mieszkańców uczestnictwo w konsumpcji kolaboratywnej przyczynia się do optymalizacji wykorzystania posiadanego majątku, niezależności od wpływów zewnętrznych, uzyskiwania bezpośrednich korzyści finansowych, utożsamiania się z własną kulturą, spójności społeczności lokalnej, zwiększenia zdolności do przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i zwiększenia kreatywności. Dla empirycznego zilustrowania analizowanego zjawiska zostały przedstawione wyniki badań jakościowych uczestników konsumpcji kolabo-

ratywnej – po stronie podaży. Autorki zastosowały metodę badań niereaktywnych – *desk research* (analizę danych zastanych). Analiza treści polegała na analizie historii gospodarzy, przedstawionych na wybranym portalu (Airbnb).

1. Konsumpcja kolaboratywna w ujęciu innowacji społecznych – przegląd literatury

Termin współkonsumpcja został użyty przez M. Felsona i J.L. Speatha już w roku 1978. Autorzy tym terminem określali działania, w których jedna osoba, bądź więcej osób, konsumuje dobra lub usługi, angażując się w ten proces wspólnie z innymi osobami [4]. R. Botsman i R. Rogers definiują konsumpcję kolaboratywną jako „ekonomiczny model oparty na pożyczaniu, wymianie, umowach barterowych lub płatnym dostępie do dóbr, stojący w opozycji do własności” [2]. Można uznać, iż podstawowym założeniem konsumpcji kolaboratywnej jest zmiana sposobu korzystania z dóbr użytkowych (wcześniejszy trend do posiadania wypierany jest przez trend do użytkowania).

Konsumpcja kolaboratywna wkomponowuje się w idee przedsiębiorczości społecznej, która odnosi się do działalności podejmowanej w perspektywie i dla korzyści społecznej. Konsumpcja kolaboratywna może być rozumiana jako współużytkowanie dóbr i usług w celu poprawy jakości życia jednostek, zaspokojenia potrzeb grupy oraz tworzenia jakościowo nowych relacji społecznych w danym środowisku [22].

J.B. Schor [23] fenomen ekonomii dzielenia się nazywa innowacją społeczną, napędzaną etosem trwałego, zrównoważonego rozwoju oraz rozwojem nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych i społeczności sieciowych. W przypadku konsumpcji kolaboratywnej cykl życia produktów wymiany wydłuża się, co w konsekwencji redukuje liczbę zasobów potrzebnych do ich wytworzenia oraz ilość odpadów, co z kolei pozytywnie wpływa na środowisko naturalne. Konsument zaczyna bowiem skupiać się na funkcji produktu, bez konieczności posiadania go na własność. Można przyjąć, iż współkonsumpcja jest konsumpcją świadomą czy też proekologiczną dekonsumpcją z punktu widzenia racjonalności ekologicznej. Dodatkowo konsument, zauważając potrzebę racjonalności społecznej, wybiera w tym przypadku dobra nieszkodliwe społecznie (szacunek i partnerstwo w kontaktach z gospodarzami). Biorąc pod uwagę wzrost zainteresowania konsumentów wykorzystaniem nowoczesnych technik teleinformatycznych (w tym Internetu), można zaryzykować stwierdzenie, iż obecnie Internet jest najważniejszym miejscem, gdzie współkonsumpcja się objawia i rozwija.

Ponieważ idea konsumpcji kolaboratywnej jest zbieżna z ideą przedsiębiorczości społecznej, można zauważyć cechy wspólne pojęć *konsumpcji ko-*

laboratywnej oraz *innowacji społecznych*. W obu przypadkach mamy do czynienia z działalnością podejmowaną dla korzyści społecznej i służącą rozwiązywaniu problemów społecznych. Rdzenne elementy innowacji społecznych, takie jak: nowość, skuteczność oraz spełnienie potrzeby społecznej i poprawa zdolności społeczeństwa do działania, zauważalne są w ramach przedsięwzięć z zakresu konsumpcji kolaboratywnej (szerzej: [14]). Idea dzielenia się nie jest niczym nowym, obecnie jednak platformy internetowe umożliwiają dzielenie z osobami nieznanymi, z osobami pochodzącymi spoza sieci społecznościowych (rodzina, przyjaciele, sąsiedzi). Nowość w konsumpcji kolaboratywnej polegać może również na skali wykorzystania technik teleinformatycznych w zakresie prowadzenia przedsięwzięć w ramach współkonsumpcji oraz nieograniczonych możliwości współpracy pomiędzy konsumentami m.in. w zakresie kojarzenia wolnych zasobów z popytem. Skuteczność można odnieść przede wszystkim do zmniejszenia kosztów, co możliwe jest dzięki eliminacji pośredników na rzecz bezpośredniej wymiany towarów i usług pomiędzy stronami. Dodatkowo indywidualne traktowanie konsumenta oraz wygoda i szybkość transakcji zwiększają satysfakcję z obsługi, a tworzenie nowych miejsc pracy staje się ważnym instrumentem w walce z ubóstwem i wykluczeniem społecznym, co wpływa na wzrost zadowolenia społecznego i większą spójność społeczną.

Wg ekspertów OECD, głównym celem innowacji społecznych jest dodatkowo tworzenie nowych, bardziej satysfakcjonujących sposobów aktywizacji społeczeństwa, co wpływa na zmianę ról w procesie produkcji. F. Moulaert, F. Martinelli, E. Swyngedouw i S. Gonzalez wskazują na istotną rolę innowacji społecznych w zarządzaniu społecznościami miejskimi na poziomie lokalnym. Autorzy podkreślają zależność innowacji społecznej od przeszłości i kontekstu historycznego (*path-dependent and contextual*) i wskazują na związki innowacji społecznych z procesami integracji społecznej [11]. Kontekst wspólnotowy jest szczególnie podkreślany w ramach współkonsumpcji, gdzie konsumenci poszukują możliwości nawiązania szczerych relacji międzyludzkich i autentyczności miejsca, które odwiedzają. Konsumpcja kolaboratywna rozwija się w obrębie przestrzeni heterogenicznej¹, w której turystyka jest tylko jedną z wielu form aktywności. Turyści mają tu styczność z małymi lokalnymi firmami, różnorodnością lokalnych wydarzeń i zachowań, które przekładają się na ich autentyczne doświadczenia. Dodatkowo nieograniczony kontakt z ludnością miejscową, regionalną kuchnią, umożliwia turystyce „zatopienie się” w regionie, który odwiedza, wzmacniając niejako poczucie autentyzmu jego doświadczeń. I choć prawdą jest, iż każda

¹ Przestrzeń heterogeniczna stanowi przestrzeń, w której turystyka jest tylko jedną z wielu form aktywności, jakie w niej zachodzą. Z przestrzeni tej korzystają zarówno turyści, jak i ludność miejscowa. Omawiana przestrzeń pozbawiona jest regularności, ładu, kontroli turysty ([19], s. 168).

rzeczywistość jest w jakimś stopniu „inscenizowana”, w przypadku współkonsumpcji stopień autentyczności osób, obiektów, wydarzeń, zachowań wydaje się być niezwykle wysoki.

Jedną z wyróżniających cech innowacji społecznej jest to, że została ona wyraźnie wprowadzona w celu spełnienia potrzeby społecznej. W dalszej części artykułu autorki skupiły się na charakterystyce konsumpcji kolaboratywnej (zgodnej z ideą innowacji społecznej) z punktu widzenia jakości życia.

2. Konsumpcja kolaboratywna a jakość życia – relacje na rynku turystycznym

Jakość życia jest kategorią wieloznaczną, dotyczącą całokształtu potrzeb istotnych dla satysfakcji z życia. Badanie jakości życia dokonywane jest zazwyczaj w szerokich uwarunkowaniach bytowych ludności, ogólnych, przyrodniczych, ekonomicznych, kulturowych. Szczególny dorobek w zakresie badań nad jakością życia posiada statystyka społeczna, która przyjmuje, że o jakości życia decydują trzy podstawowe aspekty: ekonomiczny, społeczny i psychiczny ([1], s. 19). Aspekt ekonomiczny oznacza dobrobyt materialny w oparciu o obiektywne mierniki zamożności, aspekt społeczny obejmuje znaczenie infrastruktury społecznej i usług społecznych w podnoszeniu dobrobytu, natomiast aspekt psychologiczny dotyczy subiektywnych odczuć jakości życia. Uwzględnienie subiektywnego odczucia zadowolenia z życia odróżnia kategorię jakości życia od poziomu życia, który rozumiany jest najczęściej jako stopień zaspokojenia potrzeb materialnych i niematerialnych społeczeństwa. Kategoria poziomu życia pozwala na bardziej precyzyjny pomiar, natomiast psychologiczny aspekt jakości życia wiąże się z trudnościami w określaniu jej mierników.

W kategorii jakości życia wyróżnia się pewne stałe elementy, takie jak: czynniki obiektywne (najczęściej odzwierciedlają dobrobyt materialny), czynniki społeczne (mierzone za pomocą usług społecznych i dostępnej infrastruktury) i czynniki subiektywne (w ramach których przedstawia się pewne ulotne charakterystyki, np. odczucia psychiczne jednostek, satysfakcję, zadowolenie i szczęście) [9].

Subiektywna ocena jakości życia dokonywana jest przez stany psychiczne towarzyszące jej w procesie zaspokojenia potrzeb, które są konsekwencją poznawczej oceny relacji między sobą a otoczeniem, oceny własnych osiągnięć, porażek, szans, pragnień, celów życiowych, itd. ([5], s. 46). Miernikiem jakości życia jest, ogólnie ujmując, stopień satysfakcji grup obywateli (np. mieszkańców miasta czy regionu) z całokształtu egzystencji, a więc poziomu życia oraz korzystania ze środowiska przyrodniczego i społecznego ([8], s. 115). Jakość życia można również określić jako stan satys-

fakcji społecznej będący rezultatem postrzegania przez jednostkę warunków oraz wszystkich innych wymiarów życia ([16], s. 141).

Można pokusić się o stwierdzenie, iż konsumpcja kolaboratywna może wyraźnie poprawić jakość życia człowieka. Jedną z funkcji turystyki jest funkcja ekonomiczna przejawiająca się w transferze środków pieniężnych w miejsca recepcji turystycznej z miejsc emitujących turystów, co ma wpływ na dochody usługodawców turystycznych. Ze strony osób przyjmujących turystów ważnym aspektem ekonomicznym konsumpcji kolaboratywnej wpływającym na jakość życia jest optymalizacja wykorzystania posiadanego majątku. Udostępnienie własnego pokoju, mieszkania, domu, samochodu itp. daje gospodarzowi możliwość pozyskania dodatkowych dochodów bez podejmowania kosztownych inwestycji. Jak podkreśla M. Pawelec z firmy BlaBla Car, „statystycznie w każdej chwili 96% samochodów osobowych stoi bezczynnie, nie będąc wykorzystywanymi przez właścicieli. Tylko 2,7% samochodów w dowolnej chwili pokonuje drogę z punktu A do punktu B, przy czym 75% z tej grupy przewozi wyłącznie kierowcę. W uproszczeniu można zatem przyjąć, że wykorzystanie majątku w postaci posiadanych przez Polaków samochodów osobowych sięga zaledwie 1%, co jest oczywistym marnotrawstwem” [21]. Możliwość lepszego wykorzystania posiadanych zasobów doprowadza do podniesienia dobrobytu materialnego, co ma bezpośredni wpływ na jakość życia jednostki.

E. Pol i S. Ville [20] podkreślają rolę innowacji społecznych w poprawie jakości i ilości życia. Autorzy wyróżniają mikrojakość życia (jakość życia w odniesieniu do poszczególnych osób) i makrojakość życia (jakość życia w stosunku do grupy osób). Funkcja ekonomiczna turystyki oraz konsumpcji kolaboratywnej w jej zakresie dotyczy zarówno jakości życia pojedynczych osób, jak też całych grup z uwagi na wpływ tzw. mnożnika turystycznego.

Konsumpcja kolaboratywna jest pewnym przeciwieństwem tzw. turystyki masowej, czyli związanej z napływem, najczęściej w sposób zorganizowany, dużej liczby turystów do jednego, popularnego miejsca. Krytycy rozwoju tego typu turystyki zwracają uwagę na fakt, że pieniądze wydane przez turystów są transferowane poza społeczność lokalną lub trafiają bezpośrednio w ręce miejscowych elit. Wynika to z działań pośredników i touroperatorów (organizatorów podróży), którzy prowadzą na ogół działalność w skali ponadregionalnej, a często – globalnej. Turystyka wykorzystująca ekonomię współdzielenia pozwala na uzyskiwanie przez miejscową ludność bezpośrednich korzyści finansowych. Zatem, jak stwierdza Timmothy ([24], s. 150), turystyka oparta na lokalnej społeczności może być bardziej zrównoważoną formą rozwoju niż konwencjonalna turystyka masowa, ponieważ pozwala tej społeczności uniezależnić się od wpływów zewnętrznych i hegemonii touroperatorów.

W odróżnieniu od efektów ekonomicznych rozwoju turystyki, które pomimo swojej różnorodności dają się szacować ilościowo, efekty społeczno-kulturowe dotyczące turystów i społeczności przyjmującej mają charakter jakościowy i bardzo często zauważane są dopiero wtedy, gdy ludność protestuje przeciwko negatywnym skutkom rozwoju turystyki. Ze strony turystów negatywnym skutkiem społeczno-kulturowym jest zniechęcenie do danego regionu turystycznego i wybór innego, konkurencyjnego miejsca docelowego. Odzwierciedleniem takiej reakcji jest zmniejszenie poziomu dochodów z turystyki i w efekcie obniżenie jakości życia mieszkańców terenów recepcji ([16], s. 144). Dlatego należy badać wpływ społeczno-kulturowy rozwoju turystyki, rozumiany jako „sposób, w który turystyka przyczynia się do zmian i interakcji pomiędzy społecznością przyjmującą a społecznością odwiedzającą” ([18], s. 212). Zmiany te dotyczą systemu wartości, zachowań indywidualnych, relacji rodzinnych i społecznych, poziomu bezpieczeństwa, zasad moralnych, wyrażania siebie i rozwoju kreatywności, ceremonii i zwyczajów lokalnych.

Wielkość zmian społeczno-kulturowych zależy od zakresu różnic między gospodarzem i gościem, które dotyczą np. systemu wartości, religii, tradycji, wzorów zachowań, ubioru, poczucia czasu oraz stosunku do obcych. Takie procesy wywołuje turystyka masowa. Wielu autorów (m.in. [7], [10], [25], [17], [19], [26]) uważa, że rozwój turystyki wywołuje zbyt duże i szybkie zmiany społeczne, a jednocześnie mieszkańcy usiłują zachować swoją autentyczność „na pokaz” jako atrakcję turystyczną, aby sprostać wymogom turystów. Prowadzi to do zysków dla organizatorów turystyki, ale ludność miejscowa ulega kulturze „napływowej”, a jej zachowania w stosunku do rozwoju lokalnego stają się pasywne. Pakiety turystyczne obejmujące wykreowane specjalnie dla turystów atrakcje kulturowe tracą swą oryginalność i autentyczność. Dochodzi do przekształceń w lokalnej społeczności, komercjalizacji tradycji i obrzędów charakterystycznych dla danego regionu. Powstała tzw. inscenizowana autentyczność (*staged authenticity*) może osiągać stan hiperrzeczywistości, z której turyście bardzo trudno się wydostać – sztuczna reprezentacja staje się dla turysty ważniejsza niż jej bezpośrednie doświadczanie [17].

Konsumpcja kolaboratywna może przyczynić się do uniknięcia takich zmian, ponieważ zachodzi bezpośredni kontakt odwiedzającego z gospodarzem, oparty na ciekawości i prawdziwej autentyczności. Można sądzić, że w danych warunkach lokalnych uwzględnione zostają oczekiwania i wymagania turystów, ale bez niszczenia lokalnej kultury. Zatem przy zachowaniu efektów ekonomicznych nie dochodzi do negatywnych skutków o charakterze społeczno-kulturowym. Społeczność lokalna utożsamia się z własną kulturą i bez wątpienia może prezentować jej elementy w sposób bardziej atrakcyjny dla turystów, niż osoby z zewnątrz. Kontakt turysty z ludnością

miejscową, regionalną kuchnią, umożliwia mu „zatopienie się” w regionie, który odwiedza, wzmacniając poczucie autentyzmu jego doświadczeń. Należy zauważyć, że im większe zaangażowanie turysty oraz silniejszy jego kontakt z otoczeniem, tym większa szansa na tzw. gorącą autentyczność jego doświadczeń. Na przykład współuczestnictwo w procesie wytwarzania pamiątki, którą turysta przywozi z wakacji, zwiększa poczucie jej wyjątkowości i niepowtarzalności, a wspólny posiłek z miejscową ludnością – pogłębia autentyczność odwiedzanego miejsca. Turysta doznaje autentyczności, co można określić pozytywnym wpływem na jakość życia (ujęcie mikro po stronie odwiedzającego), a gospodarz ma możliwość obcowania z przedstawicielem innej kultury w unikalnej relacji. Ten pozytywny wpływ dotyczyć może nie tylko pojedynczej osoby, ale większej grupy (rodzina, przyjaciele), a więc dotyczyć ujęcia zarówno mikro, jak też makro.

Stosowany w ramach współkonsumpcji wysoki stopień zaspokojenia potrzeb związanych z poczuciem indywidualności, autentyczności i wspólnotowości to kolejny element służący podniesieniu jakości życia człowieka. Dodatkowo zwiększenie zdolności człowieka do działania służy przeciwdziałaniu problemowi wykluczenia społecznego i zwiększeniu kreatywności jednostki. W ramach współkonsumpcji dochodzi do tworzenia nowych ról. Osoby prywatne stają się przedsiębiorcami, zgodnie z duchem prawa, nawet jeżeli ich status jest niejasny.

Konsumpcja kolaboratywna uwzględnia również zasady z zakresu rozwoju zrównoważonego. Poza racjonalnością ekonomiczną i społeczną zakłada się jej pozytywny wpływ na środowisko, a więc zgodność z celami ekologicznymi. Uznaje się, że współkonsumpcja jest przyjazna dla środowiska, ponieważ powoduje zmniejszenie zapotrzebowania na nowe produkty. Organizowanie pobytu turystów masowych związane jest z koniecznością utrzymania odpowiedniego standardu usług (głównie noclegowych i transportowych), co z kolei powoduje zapotrzebowaniem na produkty jednorazowe, higieniczne, specjalnie pakowane. Warunkiem zgodności z celami ekologicznymi jest świadomość ekologiczna zarówno turystów, jak też osób ich przyjmujących.

Wykorzystanie konsumpcji kolaboratywnej przeciwdziała negatywnym skutkom turystyki masowej, ponieważ lokalne społeczności w większym stopniu czują się związane ze środowiskiem przyrodniczym, w którym egzystują. Lokalna społeczność dysponuje większą wiedzą i poczuciem przynależności do środowiska.

Konsumpcja kolaboratywna przyczynia się do podnoszenia jakości życia społeczności odwiedzanej. Opierając się na pracy D.J. Timmothy’ego [24] można przedstawić korzyści społeczności lokalnych w sferze ekonomicznej, psychologicznej, społecznej i politycznej.

Tabela 1. Sfery emancypacji społeczności lokalnych poprzez rozwój turystyki

Sfera	Oznaki emancypacji
Ekonomiczna	Turystyka przynosi korzyści finansowe. Pieniądze trafiają do wszystkich mieszkańców. Poprawia się stan miejscowej infrastruktury i usług.
Psychologiczna	Samoocena społeczności lokalnej wzrasta dzięki zewnętrznemu uznaniu wartości i wyjątkowości jej kultury, zasobów naturalnych i tradycyjnej mądrości. Rosnąca wiara w siebie prowadzi do poszukiwania przez miejscową ludność możliwości dalszego kształcenia i doskonalenia zawodowego. Podjęcie pracy i uzyskiwanie przychodów przyczynia się do wzrostu statusu społecznego pokrzywdzonej pod tym względem części społeczeństwa, na przykład kobiet i młodzieży.
Spółeczna	Turystyka sprzyja utrzymaniu równowagi społecznej i tę równowagę umacnia. Dzięki współpracy jednostek i całych rodzin przy budowaniu turystyki poprawia się spójność społeczności lokalnej. Uzyskane środki finansowe w części przeznaczone są na inicjatywy rozwojowe, takie jak edukacja czy budowa dróg.
Polityczna	Polityczna struktura społeczności lokalnej stanowi reprezentatywne forum, poprzez które mieszkańcy wyrażają swoje niepokoje i stawiają pytania dotyczące inicjatyw rozwojowych w turystyce. Podmioty inicjujące i realizujące inwestycje turystyczne zasięgają opinii grup i jednostek społeczności lokalnej i stwarzają im możliwość reprezentacji w gremiach decyzyjnych.

Źródło: ([16], s. 153).

Emancypacja w sferze ekonomicznej jest ważna, ponieważ przynosi korzyści finansowe mieszkańcom i całym społecznościom lokalnym. Emancypacja w sferze psychologicznej wyraża się we wzroście samooceny i poczuciu dumy z miejscowej kultury, wiedzy, tradycji oraz zasobów i walorów naturalnych. Emancypacja w sferze społecznej pozwala na utrzymanie równowagi społecznej i prowadzi do współpracy i podejmowania inicjatyw w zakresie, między innymi, zdrowia i edukacji. Oznaki emancypacji w sferze politycznej przejawiają się w systemie demokracji przedstawicielskiej, za pośrednictwem której mieszkańcy mogą wyrazić swoje opinie i niepokoje związane z inicjatywami rozwojowymi.

Konsumpcja kolaboratywna przyczynia się do kształtowania właściwego postrzegania samych siebie przez mieszkańców (autowizerunek). Osoby zatrudnione w turystyce nie powinny odczuwać, że ich zajęcie ma mniejszy prestiż niż inne zawody, powinny wiedzieć, że ich praca jest ważna dla rozwoju regionu, poprawy ich jakości życia. Mieszkańcy tworzą niematerialną sferę produktu, jego jakości dla turystów sprzyja poczucie mieszkańców w roli gospodarzy, a nie usługodawców, a także poczucie dumy ze swojego regionu i z własnej pracy.

3. Rola konsumpcji kolaboratywnej w podnoszeniu jakości życia gospodarzy – wyniki badań

Ze względu na wybrany obszar – turystyki – rola konsumpcji kolaboratywnej w podnoszeniu jakości życia zostanie omówiona na przykładzie jednej z kategorii konsumpcji kolaboratywnej²: współdziałania w ramach stylu życia (*collaborative lifestyle*) na poziomie globalnym, a w szczególności – turystyki *peer-to-peer*. Kluczową rolę w ramach omawianej kategorii odgrywają nowoczesne technologie, w tym Internet. To dzięki aplikacjom tworzone są współcześnie przedsięwzięcia z zakresu współkonsumpcji w obszarze turystyki. Rolą powstających portali jest pośrednictwo pomiędzy osobami, które poszukują noclegu, a tymi, którzy ten nocleg oferują. W literaturze przedmiotu³ odnaleźć można publikacje dotyczące strony popytowej, prezentujące korzyści dla turystów – uczestników konsumpcji kolaboratywnej, które mają istotny wpływ na podniesienie ich jakości życia (wspomniany wcześniej wysoki stopień zaspokożenia potrzeb związanych z poczuciem indywidualności, autentyczności i wspólnotowości). W niniejszym artykule Autorki dokonają analizy strony podażowej (osób goszczących turystów). Aby dokonać próby odpowiedzi na pytanie, jaka jest rola konsumpcji kolaboratywnej w podnoszeniu jakości życia, na portalu Airbnb⁴ przeanalizowano 65 historii gospodarzy⁵, uczestników konsumpcji kolaboratywnej po stronie podaży. Autorki zastosowały metodę badawczą *desk research* (analizę danych zastanych). Skupiono się przede wszystkim na jakościowej analizie treści, a więc na badaniu intencji nadawcy danej treści, analizie kategorii występujących często, ale także na analizie treści pomijanych. Badanie ma charakter pilotażowy, a artykuł stanowi wstęp do dalszych pogłębionych badań jakościowych z zakresu roli konsumpcji kolaboratywnej w podnoszeniu jakości życia – w obszarze turystyki. Dotyczy to również konieczności uwzględnienia w badaniach odmienności obszarów zarówno w kontekście kulturowym, jak i gospodarczym.

Analiza wyników badań pozwala na wskazanie korzyści, jakie dla mieszkańców przyjmujących turystów wnosi konsumpcja kolaboratywna. Można je pogrupować na ekonomiczne, społeczne – w sensie nawiązania głębokich relacji międzyludzkich i zyskania przyjaciół, społeczne – dotyczące związku z miejscem zamieszkania, oraz indywidualne: rozwój kreatywności, pobudki

² Botsman i Rogers wymieniają trzy główne kategorie konsumpcji współdzielonej: system usług produktowych, rynki redystrybucyjne oraz współdziałanie w ramach stylu życia [2].

³ Zobacz: [12], [13], [15].

⁴ Wybór celowy ze względu na fakt, iż jest to wiodący przedstawiciel konsumpcji kolaboratywnej.

⁵ Zakres czasowy badania obejmował okres od maja 2017 do maja 2018 roku (w badaniu uwzględniono historie gospodarzy (*community voices*) z badanego okresu).

ideologiczne, poczucie szczęścia, zyskanie nowych umiejętności, itp. (tabela 2).

Tabela 2. Korzyści dla gospodarzy przyjmujących turystów w ramach Airbnb

Ekonomiczne	<i>Myślę, że Airbnb pomaga w uzyskaniu finansowej niezależności kobiet takich jak ja.</i> <i>Dzięki dodatkowym dochodom mogę pozwolić sobie na utrzymanie i ulepszenie domu.</i> <i>Dodatkowy dochód pomógł spłacić kredyt hipoteczny w naszym domu, umożliwił mi również zabranie mojej dziewczyny do Disneyworld!</i> <i>W ciągu kilku miesięcy hostingu moja sytuacja finansowa uległa szybkiej poprawie i udało mi się zatrzymać mieszkanie. Bez Airbnb nie sądzę, bym był tam, gdzie teraz jestem.</i> <i>Mój syn jest w liceum, a moja córka jest w college'u, a dzielenie się domem to dla mnie sposób, aby mieć pewność, że mają dach nad głową, dzięki czemu mogą osiągnąć więcej w życiu i mają większe możliwości.</i> <i>Wynajęcie pokoju było rozwiązaniem pozwalającym zarobić dodatkowe dochody i móc utrzymać dom rodzinny po tym, jak straciłem pracę jako architekt w czasie kryzysu gospodarczego.</i>
Społeczne – relacje (nawiązanie głębokich relacji międzyludzkich, zyskanie nowych przyjaciół)	<i>Platforma była naprawdę dobra w łączeniu ludzi z różnych środowisk. Spotkałam wiele naprawdę interesujących kobiet z całego świata, których bym nie poznała, gdybym nie była gospodarzem i to właśnie czyni mnie wyjątkową.</i> <i>Poznałem naprawdę niesamowitych ludzi dzięki Airbnb, przyjaciół, których nigdy bym nie spotkał.</i> <i>Uwielbiam i lubię spotykać się z ciekawymi ludźmi z całego świata. Poszedłem do kina z holenderskim profesorem uniwersyteckim, brazylijska gwiazda pop dała mi kopię jednej z jego muzycznych płyt, a kilku gości zabrano mnie na kolację.</i> <i>Dzięki dzieleniu się domem mam teraz przyjaźnie na całym świecie – i jestem za to wdzięczny.</i> <i>W dzisiejszym świecie napędzanym technologią, gdzie jesteśmy bardziej połączeni, ale bardziej ironicznie, bardziej niż kiedykolwiek odłączeni, uwielbiam to, że hosting w Airbnb pozwala mi autentycznie łączyć się z ludźmi z różnych środowisk na całym świecie.</i>
Społeczne – lokalne (związek z miejscem zamieszkania, promocja lokalnych produktów i firm)	<i>Airbnb naprawdę daje ci bliższy związek z miejscem, w którym mieszkasz, oraz z ludźmi, którzy tu mieszkają.</i> <i>Jako gospodarze i mieszkańcy Portland chcemy, aby nasze społeczności pozostały razem, dzielenie się domem jest pozytywne dla Portland i innych społeczności.</i> <i>To możliwość poznania prawdziwych twarzy w naszej społeczności.</i> <i>Kiedy dzielimy nasze domy, jesteśmy najlepszymi ambasadorami miasta. [...] przynoszą tak wiele dodatkowego dochodu miastu i lokalnym firmom.</i> <i>Natknęliśmy się na Airbnb i zakochaliśmy się w idei przebywania z lokalnymi mieszkańcami i zdobywania wiedzy na temat rzeczy do zrobienia w mieście.</i>

Tabela 2. Korzyści dla gospodarzy przyjmujących turystów w ramach Airbnb (cd.)

Społeczne – lokalne (związek z miejscem zamieszkania, promocja lokalnych produktów i firm)	<i>Spotkałem się z innymi obywatelami, którzy dzielą mój punkt widzenia i z którymi miło jest myśleć o nowych sposobach poprawy sąsiedztwa – i miast.</i> <i>Home sharing to narzędzie do nauczania naszych dzieci o społeczności.</i> <i>Naprawdę lubię promować region, w którym mieszkam.</i> <i>Bycie dobrym gospodarzem stało się prawdziwym hobby.</i> <i>Otworzyłem moją własną historię z miastem.</i>
Indywidualne (rozwój kreatywności, pobudki ideologiczne, poczucie szczęścia, zyskanie nowych umiejętności)	<i>Strona internetowa i aplikacja Airbnb ułatwiają komunikację z moimi gośćmi przed i po ich zakończeniu. Nie ma wątpliwości, że moje umiejętności komputerowe uległy poprawie!</i> <i>Dzielenie się domem to spotkanie z podobnie myślącymi ludźmi, którzy chcą coś zmienić w świecie.</i> <i>Czuję, że Bóg posłał mnie w ostatnich latach życia jako prezent. On chce, bym był szczęśliwy. Tak właśnie się czuję. To najlepsza rzecz, która nam się przydarzyła i jesteśmy za nią wdzięczni.</i> <i>Airbnb zmienił moje życie na lepsze i poprowadził mnie w podróż do uzdrowienia mojego zdrowia psychicznego i fizycznego.</i> <i>To było najlepsze doświadczenie w moim życiu, spotkanie z ludźmi z innych kultur uczyniło mnie kobietą bardziej otwartą i tolerancyjną.</i> <i>Wszyscy mnie inspirować. Nie ma nic bardziej inspirującego niż rozmawianie z innymi kobietami.</i> <i>Dzielenie się mieszkaniem sprawia, że nie czujesz się samotny. Zachęca cię do odkrywania nowych realiów i wyciąga cię z małej bańki. W końcu zapominasz, że jesteś gospodarzem: jesteś obywatelem świata. Jesteś szczęśliwszy.</i> <i>Airbnb pomógł mi zrealizować prawdziwą niezmierzoną wartość w tym domu.</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie [27].

Na podstawie wyników badań można przyjąć, że konsumpcja kolaboracyjna może przyczyniać się do osiągania celów społecznych i ekonomicznych w lokalnym wymiarze. Zgodność z tymi celami, a przez to zgodność z podnoszeniem jakości życia, ilustrują następujące wypowiedzi gospodarzy:

Katrin jest zaangażowana w starania z biura burmistrza, aby uczynić z Londynu miasto bardziej przyjazne dla rowerów. Jazda na rowerze jest świetnym sposobem na zobaczenie Londynu z perspektywy lokalnej (cele ekologiczne i społeczne).

Eva lubi przyjmować gości z całego świata i wprowadzać ich do duńskiej kultury w swoim domu i społeczności (cele społeczne, kulturowe).

Dowiadujemy się więcej o tym, jak ich doświadczenie jest unikalne w Londynie i jak łączy ich pasję do roślin z ich zamiłowaniem do poznawania nowych ludzi w mieście (cele ekologiczne).

Pani X jest zaangażowana w to, aby jej goście wnieśli swój wkład w lokalną gospodarkę, wysyłając jej gości do lokalnych firm w okolicach East Van, w tym do Union Cycles, Union Market, Juniper i Duke's (cele społeczne).

Chciałbym nawiązać jakąś współpracę z lokalnymi firmami, abyśmy mogli tam wysłać ludzi, i wiedzę, że to z powodu Airbnb (cele społeczne).

Zatem można stwierdzić, że konsumpcja kolaboratywna sprzyja osiągnięciu celów społecznych, ekonomicznych i ekologicznych, przez co przyczynia się do podnoszenia jakości życia osób goszczących turystów.

Zakończenie

W niniejszym artykule przyjęto, że konsumpcja kolaboratywna spełnia definicję innowacji społecznych, które przyczyniają się do poprawy dobrobytu jednostek i społeczności. Zgodnie z podejściem E. Pola i S. Ville'a [20] innowacje społeczne odgrywają znaczącą rolę w poprawie jakości życia zarówno w ujęciu mikrojakości życia (jakość życia w odniesieniu do poszczególnych osób), jak i makrojakości życia (jakość życia w stosunku do grupy osób). Jest to możliwe dzięki identyfikacji i dostarczaniu nowych usług, które poprawiają jakość życia osób i wspólnot, opracowaniu i wdrożeniu nowych procesów integracji na rynku pracy, nowych umiejętności, nowych miejsc pracy, nowych form uczestnictwa w celu poprawy sytuacji osób na rynku pracy.

Konsumpcja kolaboratywna w turystyce przyczynia się do partnerstwa, wymiany poglądów, rozwoju wzajemnych relacji, co przekłada się na rozwój samoświadomości, poczucie wartości i zadowolenia. Jeśli gospodarze nawiązują relacje pomiędzy sobą, to mogą się wspierać w poczuciu roli, jaką odgrywają w dostarczaniu satysfakcji gościom w czasie pobytu turystycznego.

Konsumpcja kolaboratywna w turystyce przyczynia się również do kształtowania świadomości ekologicznej oraz zrozumienia roli właściwie rozwijanej turystyki przynoszącej efekty w postaci podnoszenia własnej jakości życia, rozwoju miejsca zamieszkania, kraju. Znajomość tych zależności wpływa pozytywnie na kształtowanie postaw w stosunku do turystów.

Konsumpcja kolaboratywna – poprzez emancypację miejscowej ludności i innych podmiotów w sferach politycznej, społecznej, ekonomicznej i psychologicznej – realizuje wiele celów rozwoju zrównoważonego, takich jak: harmonia, sprawiedliwość, równowaga, integralność kulturowa i konserwacja przyrody. Prowadzi to do zaangażowania miejscowych obywateli w proces podejmowania decyzji i ich udziału w podziale zysków z turystyki.

Reasumując wcześniejsze rozważania, można zauważyć, że w turystyce zależność pomiędzy konsumpcją kolaboratywną a jakością życia ma charakter dwustronny. Po pierwsze, konsumpcja kolaboratywna wpływa na kształt i jakość produktu turystycznego oferowanego turystom. Nie dotyczy to tylko pobytu w konkretnym miejscu, ale również tworzenia ogólnie rozumianej „atmosfera miejsca”. Po drugie, konsumpcja kolaboratywna przyczynia się do zadowolenia mieszkańców poprzez efekty ekonomiczne, ale również spo-

łeczne – w sensie nawiązania głębokich relacji międzyludzkich i zyskania przyjaciół, lokalne – dotyczące związku z miejscem zamieszkania, oraz indywidualne – związane z rozwojem kreatywności, zyskaniem nowych umiejętności oraz emancypacją w sferach politycznej, ekonomicznej i psychologicznej.

Bibliografia

- [1] Baścik K., Sagan A., *Postrzegana jakość życia w świetle badań empirycznych*, [w:] *Jakość życia w regionie*, red. J. Karwowski, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2003.
- [2] Botsman R., Rogers R., *What's mine Is Yours: the Rise of Collaborative Consumption*, Harper Collins, New York 2010.
- [3] Byłok F., *Konsumpcja. Konsument i społeczeństwo konsumpcyjne we współczesnym świecie: studium socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk” sp. z o.o., Katowice 2013.
- [4] Felson M., Spaeth J.L., *Community structure and collaborative consumption: A routine activity approach*, „American Behavioral Scientist” 1978, No. 21 (4), ss. 614–624.
- [5] Gandecka A., *Położenie przygraniczne jako czynnik determinujący poziom życia w województwie lubuskim*, [w:] *Jakość życia w regionie*, red. J. Karwowski, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2003.
- [6] Glinka B., Gudkova S., *Przedsiębiorczość*, Oficyna Ekonomiczna Grupa Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
- [7] Gołębowski G., *Culture and the development of new tourism product in Poland*, [w:] *Tourism and Culture*, AIENT, St. Gallen 2000.
- [8] Karwowski J., *Jakość życia w strategii rozwoju regionu*, [w:] *Jakość życia w regionie*, red. J. Karwowski, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2003.
- [9] Kędzior Z., *Metodologiczne aspekty badania jakości życia*, [w:] *Jakość życia w regionie (15–16)*, red. J. Karwowski US, PAN, Szczecin 2003.
- [10] Kneafsey M., *Rural Cultural Economy*, „Annals of Tourism Research” 2001, Vol. 28, No. 3, ss. 763–764.
- [11] Kwaśnicki W., *Innowacje społeczne – nowy paradygmat czy kolejny etap w rozwoju kreatywności człowieka?*, [w:] *Obywatelskość wobec kryzysu: uśpieni czy innowatorzy?*, red. W. Misztala, G. Chimiak, A. Kościanski, Warszawa 2015; <http://kwasnicki.prawo.uni.wroc.pl/todownload/InnowacjeSpoleczneWK.pdf> [dostęp: 10.05.2017].
- [12] Markiewicz E., *Trendy w popycie turystycznym jako determinanty współkonsumpcji na rynku turystycznym*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Usług w Poznaniu”, nr 26, Poznań 2013, ss. 77–90.
- [13] Markiewicz E., *W poszukiwaniu autentyzmu doświadczeń turysty. Rola konsumpcji kolaboratywnej w kreowaniu autentycznych doświadczeń na rynku*

- turystycznym. *Zarys problematyki*, „Kultura, Historia, Globalizacja” 2015, nr 17, ss. 109–121.
- [14] Markiewicz E., *Konsumpcja kolaboratywna jako forma społecznych innowacji na rynku turystycznym*, „Marketing i Rynek” 2017, nr 11 (CD), ss. 333–344.
- [15] Markiewicz E., *Konsumpcja kolaboratywna w obszarze turystyki – w poszukiwaniu wspólnotowości w dobie globalizacji*, „Marketing i Rynek” 2018, nr 4 (CD), ss. 382–393.
- [16] Niezgoda A., *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006.
- [17] Nowacki M., *Autentyczność atrakcji a autentyczność doświadczeń turystycznych*, „Folia Turistica” 2010, Vol. 23, ss. 7–21.
- [18] Page S.J., Hall C.M., *Managing Urban Tourism*, Pearson Education Limited, Edinburgh 2003.
- [19] Podemski K., *Socjologia podróży*, „Seria Socjologia” 2005, nr 40, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- [20] Pol E., Ville S., *Social Innovation: Buzz Word Or Enduring Term?*, Economics Working Paper 2008, Department of Economics, University of Wollongong 2008.
- [21] PwC, *(Współ)dziel i rządz! Twój nowy model biznesowy jeszcze nie istnieje*, <https://www.pwc.pl/pl/pdf/ekonomia-wspoldzielenia-1-raport-pwc.pdf> [dostęp: 10.05.2017].
- [22] Skalska T., Markiewicz E., Pędzierski M., *Konsumpcja kolaboratywna w obszarze turystyki. Próba oceny stanu zjawiska na rynku polskim*, „Folia Turistica” 2016, nr 41, ss. 165–190.
- [23] Schor J.B., *A Plentitude Economy*, 2011, <http://www.newdream.org/programs/redefining-the-dream/plentitude> [dostęp: 10.05.2017].
- [24] Timothy D.J., *Tourism and Community Development Issues*, [w:] *Tourism and development, Aspect of tourism 5*, ed. R. Scharpley, D. Telfer, Channel View Publications, Clevedon – Buffalo – Toronto – Sydney 2002, s. 152.
- [25] Tucker H., *Tourists and Troglodytes*, „Annals of Tourism Research” 2001, Vol. 28. No. 4, ss. 868–869.
- [26] Urry J., *Spojrzenie turysty*, PWN, Warszawa 2007.
- [27] <https://www.airbnbCitizen.com/> [dostęp: 10.03.2018].

The influence of collaborative consumption on life quality of the residents tourist areas

Summary: One form of social innovation is collaborative consumption. This concept match the idea of social entrepreneurship, which refers to “activity, mainly economic, undertaken in perspective and for social advantages, assuming the dominance of social effects over the aim at profit max-

imization" [22], and its important goal is "active searching and using opportunities for solving social issues" [6]. The purpose of the article is to demonstrate the role of collaborative consumption in improving the quality of life by presenting the example of the tourist market. Furthermore, the article is an attempt to show that collaborative consumption in tourism influence the quality of life people using (high degree of satisfaction of the needs related to the sense of individuality, authenticity and co-existence), and providing services (optimizing the use of property, independence from external influences, getting the financial benefits by the local population, identification with their own culture, coherence of the local community, increasing human ability to act to solve the problem of social exclusion and increase the creativity of the individual person). In the theoretical framework of the article were presented the dependencies between the collaborative consumption, social innovations (it can be classified to) and the quality of life. The effect of the analysis of these issues is presentation of the economic, psychological, social and political advantages for local communities in the perspective of D.J. Timmothy [24], i.e. emancipation of the local population. For the empirical illustration of the analysis, will be presented the results of the own Author's research, which was based on the data available in the Airbnb website. Authors have analyzed 65 histories, participants of collaborative consumption on the supply side. Using a scientific method called "desk reserach" authors have analyzed the benefits that collaborative consumption brings to the hosts in the social, economic and psychological spheres, achive many goals of sustainable development such as harmony, justice, balance, cultural integrity and conservation of wildlife. It was noted that in tourism the relationship between colaborative consumption and quality of life has bilateral character. Firstly, collaborative consumption has influence on the shape and quality of the product which is offered to tourists. This doesn't include only staying in a specific place, but also creating a general definition of "atmosphere of a place". Secondly, due to collaborative consumption, we can see increase of satisfaction degree of residents through economic and social effects (in the sense of establishing deep relationships, making friends and regarding the relationship with the place of residence) and individual effects which are related with the development of creativity and getting new skills.

Keywords: collaborative consumption, tourist region, local society, tourist.

Marta STĘPIEŃ-SŁODKOWSKA (<https://orcid.org/0000-0001-5005-6721>)

Julita GRACZYK (<https://orcid.org/0000-0001-6831-0986>)

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia

Wykorzystanie innowacji technologicznych w monitorowaniu aktywności fizycznej

Synopsis: Działania edukacyjne skierowane do dzieci i młodzieży mogą przyczynić się do dokonywania przez nich dobrych dla zdrowia wyborów, a u dorosłych – wpłynąć na zmianę nawyków z negatywnych na prozdrowotne, służące poprawie zdrowia. Rozwój technologii elektronicznej sprawił, że w dziedzinie tej można korzystać z urządzeń, które sprawdzają, monitorują, a także w sposób pośredni motywują do zmiany stylu życia. Do wymiany informacji służą różnego typu aplikacje instalowane w smartfonach, tabletach czy komputerach, monitorujące poziom aktywności fizycznej i zmiany związane z jej podejmowaniem, zachodzące w organizmie, np. zmiany poziomu tętna podczas wysiłku. Dane wykazują, że już ponad 30% osób korzystających z Internetu wykorzystuje także urządzenia monitorujące i aplikacje zdrowotne w codziennym trybie życia; korzystanie z nich może przyczynić się w konsekwencji do poprawy kondycji zdrowotnej całego społeczeństwa. Celem pracy jest przedstawienie możliwości wykorzystania innowacji technologicznych do monitorowania aktywności fizycznej, przeznaczonych dla ludzi w każdym wieku, na podstawie badań dostępnych w literaturze przedmiotu. Sformułowano następujący problem badawczy: czy dostępne urządzenia elektroniczne monitorujące poziom aktywności fizycznej przyczyniają się do zmiany elementów stylu życia badanych osób? W pracy zastosowano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa, polegającą na przeglądzie literatury i uzyskaniu wiedzy z danego zakresu. Okazało się, że istnieje już długa lista dostępnych aplikacji zdrowotnych, mimo to badania naukowe w tym zakresie są dość ograniczone.

Słowa kluczowe: promocja zdrowia, aktywność fizyczna, urządzenia do pomiaru aktywności fizycznej.

Wstęp

Zdrowie, według Światowej Organizacji Zdrowia, to dobrostan społeczny, fizyczny i psychiczny, a nie wyłącznie brak choroby czy niepełnosprawności, to szczęśliwe życie, dobra jego jakość i prawidłowe wypełnianie ról społecznych oraz osiągnięcie wyznaczonych celów życiowych [9]. W latach

siedemdziesiątych ubiegłego stulecia nastąpiło gwałtowne pogorszenie stanu zdrowia społeczeństwa. Dało to asumpt do podjęcia działań mających na celu poprawę sytuacji zdrowotnej wszystkich grup społecznych. Wszelkie działania, które mają na celu utrzymanie zdrowia na pożądanym poziomie, jego wzmocnienie, poprzez wczesne diagnozowanie chorób i zaburzeń oraz ich przyczyn, a także natychmiastowe podjęcie działań medycznych w celu skutecznego leczenia, określane są szerokim pojęciem promocji zdrowia [18]. Działania edukacyjne skierowane do dzieci i młodzieży mogą przyczynić się do dokonywania przez nich dobrych dla zdrowia wyborów, a u dorosłych – do zmiany nawyków z negatywnych na prozdrowotne, służące poprawie zdrowia. Rozwój technologii elektronicznej sprawił, że w dziedzinie tej można korzystać z urządzeń, które sprawdzają, monitorują, a także w sposób pośredni motywują do zmiany stylu życia. Są to różnego typu aplikacje instalowane w smartfonach, tabletach czy komputerach, monitorujące poziom aktywności fizycznej i zmiany związane z jej podejmowaniem, zachodzące w organizmie, np. zmiany poziomu tętna podczas wysiłku. Dane wykazują, że już ponad 30% osób korzystających z Internetu wykorzystuje także aplikacje zdrowotne w codziennym trybie życia, a korzystanie z takich urządzeń może przyczynić się w konsekwencji do poprawy kondycji zdrowotnej społeczeństwa [25].

Rynek urządzeń do pomiaru aktywności fizycznej stale się rozwija, a prognozy sprzedaży na 2017 rok wynosiły około 975 mln USD [10]. Szacowano, że siedemnaście milionów osób korzystało z opasek w 2014 roku, a 99 milionów użytkowników będzie w roku 2019 [21].

Celem pracy jest przedstawienie możliwości wykorzystania innowacji technologicznych do monitorowania aktywności fizycznej, przeznaczonych dla ludzi w każdym wieku, na podstawie badań dostępnych w literaturze przedmiotu.

Sformułowano następujący problem badawczy: czy dostępne urządzenia elektroniczne monitorujące poziom aktywności fizycznej przyczyniają się do zmiany elementów stylu życia badanych osób? Sformułowano następującą hipotezę badawczą: korzystanie z dostępnych aplikacji i urządzeń monitorujących parametry związane z wysiłkiem fizycznym jest czynnikiem motywującym do zmiany codziennych nawyków z negatywnych na pozytywne, wspierające zdrowie. W pracy zastosowano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa polegającą na przeglądzie literatury i uzyskaniu wiedzy z danego zakresu [16].

1. Aktywność fizyczna jako główny czynnik warunkujący zdrowie

Szeroko rozumiany prozdrowotny styl życia obejmuje wiele różnorodnych elementów, tzw. czynników warunkujących zdrowie. Są to między in-

nymi: zbilansowane odżywianie, prawidłowa higiena snu, odpowiedni stosunek czasu pracy do czasu wolnego oraz wartościowe jego spędzanie – dostosowane do charakteru pracy, a także odpowiednia, indywidualnie dobrana aktywność fizyczna. W literaturze przedmiotu istnieje wiele wytycznych i zaleceń dotyczących poprawności praktykowania wybranych elementów stylu życia [17]. Opisywane są różnorodne diety, polecane dla osób zdrowych, jak i zmagających się z różnymi dysfunkcjami. Istnieje możliwość korzystania z wielu przepisów dostępnych w publikacjach periodycznych, książkach czy na stronach internetowych. Podobne wytyczne dotyczą aktywności fizycznej. Istnieje wiele modeli opracowanych dla ludzi w różnym wieku. Obecnie popularyzowana jest piramida aktywności fizycznej rekomendowana przez Ministerstwo Zdrowia, Instytut Żywności i Żywienia czy Centrum Zdrowia Dziecka [23]. Według wytycznych należy codziennie spacerować, korzystać ze schodów zamiast windy, wykonywać obowiązki domowe, drogę do pracy czy szkoły pokonywać w miarę możliwości pieszo lub rowerem. Trzy do pięciu razy w tygodniu powinno się podejmować rekreację ruchową na ogólnodostępnych obiektach sportowych, np. na boiskach czy w parkach do rolek, można także korzystać ze ścieżek rowerowych lub uprawiać biegi po parku i lesie. Dwa lub trzy razy w tygodniu powinno się podejmować ćwiczenia wytrzymałościowe i rozciągające, korzystając z dostępnych w klubach sportowych różnych form aerobiku i tańca albo z zajęć na pływalni. Na szczycie piramidy znajduje się oglądanie telewizji czy gra na komputerze. Należy pamiętać, aby takie czynności ograniczyć i zaniechać sedentarnego trybu życia. Przy wszystkich wymienionych aktywnościach podkreśla się ważność regularności jej podejmowania oraz dostosowanie jej poziomu do indywidualnych potrzeb organizmu. Regularna aktywność fizyczna i prawidłowe odżywianie to dwa kluczowe elementy, które znacznie zwiększają prawdopodobieństwo zachowania zdrowia i dobrej jakości życia do późnej starości. Jest to niezwykle istotny warunek dobrego funkcjonowania osób w różnym wieku, narażonych obecnie na wiele czynników środowiskowych, mogących przyczynić się do rozwoju dysfunkcji organizmu. Brak ruchu może spowodować wystąpienie wad postawy, zwiększenie podatności na choroby cywilizacyjne (otyłość, zaburzenia przemiany materii, niewydolność układu krążenia czy oddechowego), a także osłabienie odporności organizmu. Racjonalnie stosowane ćwiczenia fizyczne kształtują pozytywne cechy osobowościowe, cechy motoryczne i umiejętności ruchowe. Zapewnienie odpowiedniego poziomu aktywności fizycznej jest pomocne w walce z nałogami i innymi zachowaniami patologicznymi. Rozbudzenie i zaspokojenie potrzeb ruchowych – aktywności fizycznej – ukształtowane w młodym wieku, przeradza się w trwałe pozytywne nawyki praktykowane w późniejszych etapach ontogenezy człowieka aż do wieku starczego [8].

2. Czynność serca wspierana przez właściwą aktywność fizyczną

Najważniejszym narządem, który wzmacniany jest poprzez odpowiednią aktywność fizyczną, jest serce – organ, który pracuje w sposób ciągły, niezależnie od woli człowieka, przez całe życie [15]. Tak jak każdy inny mięsień serce poddawane obciążeniom wzmacnia się i powiększa. W spoczynku serce osoby nieaktywnej fizycznie pompuje przy każdym skurczu przy 70 uderzeniach na minutę około 55 mililitrów krwi. To jest około 4 litrów krwi w ciągu minuty. Według badań u osób, które uprawiały sporty wytrzymałościowe przez okres 3 miesięcy, częstotliwość uderzeń serca spadła do około 55 razy na minutę, a jego wydajność wzrosła do około 70 mililitrów. Daje to – podobnie jak u osoby biernej fizycznie – 4 litry krwi na minutę. Wynika z tego, że tętno osoby aktywnej fizycznie będzie niższe niż osoby biernej. U bardzo sprawnych sportowców wytrzymałościowych tętno w spoczynku może wynosić około 30–40 uderzeń na minutę, a nawet mniej. Tak niskie tętno oznacza dużą objętość wyrzutową serca i jest wyznacznikiem wysokiej sprawności fizycznej. Dlatego też zmniejszające się tętno wskutek podejmowanej regularnie aktywności fizycznej będzie wyznacznikiem poprawiającej się sprawności fizycznej [5].

3. Narzędzia do pomiaru, monitorowania i analizy aktywności fizycznej oraz parametrów zdrowotnych związanych z jej podejmowaniem

Rynek, podążając za trendami zdrowotnymi, oferuje liczne, coraz bardziej zaawansowane technologicznie produkty do pomiaru i analizy parametrów zdrowotnych. Dużą popularnością – nie tylko wśród osób regularnie podejmujących aktywność fizyczną – cieszą się różnorodne tzw. monitory aktywności fizycznej. Poza swoją podstawową funkcją monitorowania aktywności fizycznej, określają one m.in. skład ciała, monitorują tętno, spalane kalorie, rejestrują każdą wysoką i niską aktywność oraz długość i jakość snu. Znane od wielu lat typowe monitory wykorzystujące opaski z detektorem na klatce piersiowej do pomiaru tętna odczytują impulsy elektryczne z serca i przekazują je do odbiornika, który może mieć formę np. zegarka na rękę. Ten typ monitorów jest bardzo szeroko stosowany w różnego rodzaju sportach, zwłaszcza wytrzymałościowych, dzięki dużej dokładności i szybkości pomiaru [6]. Jednak w ostatnich latach coraz popularniejsze stają się pulso-metry nadgarstkowe, które wykorzystują i zliczają zmiany światła odbitego, generowanego przez diodę LED, zmieniającego się w rytm przepływu krwi w żyłach nadgarstkowych [24], [26], [22]. W porównaniu z tradycyjnymi

pulsometrami wykorzystującymi do pomiaru pasy HRM, które zakłada się tylko na czas treningu, opaski są zdecydowanie bardziej wygodne. Monitory nadgarstkowe optyczne ze względu na swoją konstrukcję są także lżejsze i nieodczuwalne w trakcie użytkowania. Ich dokładność jest jednak nieznacznie niższa niż w przypadku monitorów z opaską piersiową i zmniejsza się wraz ze wzrostem tętna podczas intensywnych ćwiczeń. To czyni z nich użyteczne narzędzia do długofalowego monitorowania podstawowej, niskiej lub umiarkowanej aktywności fizycznej oraz snu [4], [19]. Nowoczesne opaski potrafią także mierzyć podstawowe parametry składu ciała, jak np. procentową ilość tłuszczu oraz mięśni w organizmie badanego, co pozwala na śledzenie korzystnych zmian wynikających z podjętej aktywności. Równoległe z rozwojem technologii urządzeń pomiarowych zwiększa się liczba aplikacji związanych ze zdrowiem oraz archiwizacją i analizą danych pozyskiwanych z mierników parametrów zdrowotnych. Ich popularność w społeczeństwie stale rośnie.

Serce posiada komórki stymulujące je do pracy. Znajdują się one w górnej części prawego przedsionka i nazywane są węzłem zatokowym. Adrenalina sprawia, że węzeł generuje więcej impulsów w czasie, co powoduje skurcz przedsionka i przepływ krwi przez komory. Pulsometry wykorzystujące opaski na klatce piersiowej odczytują te impulsy do pomiaru tętna i przekazują je do odbiornika, np. w formie zegarka na rękę. Natomiast pulsometry nadgarstkowe wykorzystują i zliczają zmiany światła odbitego, generowanego przez diodę LED, zmieniającego się w rytm przepływu krwi w żyłach nadgarstka.

Na podstawie analizy zmian tętna spoczynkowego (HRsp) można wnioskować o rodzaju i wielkości zmian w ogólnej sprawności sercowo-naczyniowej. Stopniowy spadek HRsp w ciągu kilku tygodni regularnie podejmowanej aktywności fizycznej jest dość dokładnym wskaźnikiem poprawy sprawności sercowo-naczyniowej i wskazuje na wzrost objętości wyrzutowej serca, czyli ilość krwi pompowanej w trakcie jednego uderzenia [5]. Podobnie skracający się czas restytucji, czyli powrotu tętna do poziomu HRsp po zakończeniu intensywnych ćwiczeń, może być dobrym wskaźnikiem rosnącej wydolności tlenowej układu sercowo-naczyniowego [11]. Na ogół HRsp jest o 15–20 uderzeń na minutę niższe niż średnie dzienne tętno w trakcie stania lub chodzenia. Dla wytrenowanych sportowców HRsp waha się w granicach 40–60 uderzeń na minutę, a nawet niżej. U osób prowadzących siedzący tryb życia HRsp wynosi między 60 a 80 uderzeń. Wiele badań wskazuje na współzależność między HRsp a chorobami sercowo-naczyniowymi. Obserwuje się następującą zależność: im niższe HRsp, tym niższe ryzyko wystąpienia choroby.

Wartość tętna nadzorowana i regulowana jest przez autonomiczny system nerwowy. Podczas odpoczynku układ przywspółczulny utrzymuje tętno

na niskim poziomie. Po rozpoczęciu aktywności fizycznej układ przywspółczulny podnosi tętno poprzez podniesienie poziomu adrenaliny. Stymuluje ona węzeł zatokowy w prawym przedsionku do zwiększenia tempa skurczu mięśnia sercowego. Układ współczulny pobudza także tempo oddychania i podnosi ciśnienie krwi, gdy zaczyna się wykonywać intensywne ruchy. Podczas aktywności fizycznej ilość krwi pompowanej przez serce musi wzrosnąć, podobnie jak ilość pobieranego przez płuca powietrza tak, aby odpowiadało to zwiększonym wymaganiom pracujących mięśni. Im intensywniejsza aktywność, tym wyższe tętno. Dlatego też używając pulsometru można mierzyć dokładnie poziom intensywności dla wykonywanej aktywności. Podobnie jak w przypadku HRsp, przy wzroście sprawności fizycznej obserwuje się spadek tętna HR przy takim samym obciążeniu. Ten spadek tętna jest wyznacznikiem poprawy sprawności aerobowej. Innym dobrym wyznacznikiem wzrostu poziomu wytrenowania jest utrzymywanie tego samego tętna HR przy coraz większym wysiłku [5].

Wiele badań wskazuje na to, że tętno maksymalne u osób prowadzących siedzący tryb życia obniża się wraz z wiekiem (1–3 uderzeń na dekadę od 20–30 roku życia), podczas gdy tętno spoczynkowe nie ulega zmianom. W przypadku bardzo aktywnych fizycznie osób nie obserwuje się spadku tętna maksymalnego, lub spadek ten jest minimalny [5].

4. Przegląd badań z zastosowaniem urządzeń do pomiaru aktywności fizycznej

Badania opublikowane przez Komisję Europejską wykazały, że 20 najpopularniejszych aplikacji dotyczących zdrowia i sportu dostępnych na całym świecie zostało pobranych ponad 230 mln razy [7]. Obecnie istnieje możliwość korzystania z ponad 100 tys. dostępnych aplikacji. Najwięcej skierowanych jest do osób podejmujących aktywność fizyczną rekreacyjnie lub sportowo (37%), kolejne miejsce zajmują aplikacje związane z innymi elementami stylu życia i redukcją stresu (17%). Na trzecim zaś miejscu znajdują się te związane z racjonalnym odżywianiem, dietami eliminującymi czy innymi sposobami żywienia [1]. Potwierdza to duże i rosnące zainteresowanie kwestią zdrowia i chęcią jego poprawy.

Wyniki badań przedstawione przez Dennisona i wsp. [2] charakteryzują pokolenie młodych dorosłych mieszkańców Wielkiej Brytanii, jako osoby bardzo zainteresowane aplikacjami zdrowotnymi. Badani rejestrują najczęściej zmiany swoich nawyków, zachowań i często korzystają z porad zdrowotnych dostępnych w aplikacjach. Ponieważ z urządzeń mobilnych korzysta najchętniej młodzież i młodzi dorośli, może się to przyczynić do rozwoju promocji zdrowia w tej grupie osób [3], a z czasem rozszerzyć także na star-

szą część populacji. W profilaktyce zdrowotnej ogromną rolę spełnia monitorowanie czynników ryzyka rozwoju różnorodnych chorób, np. ciśnienia krwi, tętna spoczynkowego, poziomu aktywności fizycznej czy ilości godzin snu [12]. Badając natężenie poszczególnych czynników, można określić np. stopień zagrożenia wystąpieniem incydentu związanego z chorobą układu krążenia. Urządzenia monitorujące oraz aplikacje do analizy wyników pomiarów są stale udoskonalane i rozwijane, dając ich użytkownikom coraz to skuteczniejsze narzędzia w dążeniu do utrzymania i poprawy zdrowia oraz sprawności fizycznej.

Mimo, że istnieje już długa lista dostępnych aplikacji zdrowotnych [20], a wraz z nimi rozpowszechnianych jest wiele informacji z zakresu promocji i ochrony zdrowia, badania naukowe w tym zakresie są dość ograniczone [14, 4]. Mają one jednak ogromny potencjał ze względu na dostęp do obszer-nych i często bardzo szczegółowych baz danych, tworzonych np. na portalach społecznościowych przez użytkowników takich aplikacji. Fatema i wsp. (2015) przeprowadzili badania oceny dokładności pomiarów i ogólnego działania 17 dostępnych na rynku urządzeń elektronicznych do monitorowania liczby kroków, akcji serca i ogólnego poziomu aktywności. Każdy z 4 uczestników badania używał trzech urządzeń, uruchamiając trzy aplikacje na każdym z nich. Badani wykonywali polecenia przejścia 200, 500 i 1000 kroków w próbach. Oceniano zarejestrowane parametry po każdej próbie, średnią wartość pomiaru i odchylenie standardowe. Wykazano, że w zależności od zastosowanego urządzenia, dokładność pomiarów wahała się w zakresie od 79,8 do 99,1%. Inne badania dotyczyły pomiaru dokładności działania urządzeń monitorujących puls [13]. Grupę badawczą stanowiło 10 osób (8 mężczyzn i 2 kobiety) w wieku $35,9 \pm 10,3$ lat. Dwóch uczestników płci męskiej było nałogowymi palaczami nikotyny. Wszystkie osoby były uczestnikami zajęć z aktywności fizycznej o umiarkowanym natężeniu. Zostali poinstruowani, jak korzystać z opasek monitorujących. Badani kontrolowali także swój sen. Wszystkie dane były przesyłane i rejestrowane na telefonie komórkowym i zapisane do dalszych analiz. Cechą charakterystyczną przedstawianych powyższych badań jest mała grupa badawcza. Ograniczenia prawdopodobnie wynikają z braku dostępności urządzeń w tym samym czasie dla większej liczby osób. Natomiast takie działania naukowe są bardzo dobrymi wyznacznikami kierunku badań w przyszłości.

Podsumowanie i wnioski

Badania dotyczące oceny rozwoju, przydatności i skuteczności w uławianiu podejmowania działań prozdrowotnych nie są szerokie i zbyt zaawansowane [14], jednakże urządzenia i aplikacje zdrowotne wydają się być

interesującym elementem propagowania zachowań prozdrowotnych. Poprzez zapewnienie ich użytkownikom wygodnego, szybkiego i czytelnego dostępu do danych na temat aktualnych podstawowych parametrów zdrowotnych, a także monitorowania zmian tych wielkości w czasie, zwiększają samoświadomość zdrowotną, dając możliwość wyznaczania i monitorowania postępów w osiąganiu celów i poprawy samokontroli, jednocześnie przez to silnie motywując do podejmowania działań prozdrowotnych [20].

Bibliografia

A. Literatura

- [1] Aitken M., Lye J., *Patient Adoption of mHealth, Report by the IMS Institute for Healthcare Informatics*, IMS Institute 2015, s. 24.
- [2] Dennison L., Morrison L., Conway G., Yardley L., *Opportunities and Challenges for Smartphone Applications in Supporting Health Behavior Change: Qualitative Study*, „J. Med. Internet Res.” 2013, 15(4).
- [3] Dute D.J., Bemelmans W.J.E., Breda J., *Using Mobile Apps to Promote a Healthy Lifestyle Among Adolescents and Students: A Review of the Theoretical Basis and Lessons Learned*, „JMIR Mhealth Uhealth.” 2016, 4(2).
- [4] El-Amrawy F., Nounou M., *Are Currently Available Wearable Devices for Activity Tracking and Heart Rate Monitoring Accurate, Precise, and Medically Beneficial?*, „Healthc Inform Res.” 2015, 21(4), s. 315–320.
- [5] Friel J., *Trening z pulsometrem*, Inne Spacery, Zielonka 2010.
- [6] Gamelin F.X., Berthoin S., Bosquet L., *Validity of the Polar S810 Heart Rate Monitor to Measure R-R Intervals at Rest*, „Medicine & Science In Sports & Exercise”, American College of Sports Medicine 2006, s. 887–893.
- [7] Komisja Europejska, *Zielona Księga w sprawie mobilnego zdrowia („m-zdrowia”)*, Bruksela 2014.
- [8] Kozak-Szkopek E., Galus K., *Wpływ rehabilitacji ruchowej na sprawność psychofizyczną osób w podeszłym wieku*, „Gerontologia Polska” 2009, t. 17, nr 2, s. 79–84.
- [9] Kozierekiewicz A., *Zdrowie 21 – zdrowie dla wszystkich w XXI wieku*, Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia, Kraków 2001, s. 11.
- [10] McGrath M.J., Scanaill C.N., *Wellness, fitness, and lifestyle sensing application*, [w:] McGrath M.J., Scanaill C.N. (eds.), *Sensor technologies: healthcare, wellness, and environmental application*, Apress Media, New York (NY) 2013, s. 217–48.
- [11] Michalik K., Woźniak A., Wierzbicka-Damska I., *The influence of aerobic performance on HRR in road cyclists and footballers*, „Journal of Education, Health and Sport” 2017, 7(4), s. 77–89.

- [12] Opolski M.P., Rużyło W., *Znaczenie technologii mobilnych w monitorowaniu i zapobieganiu chorobom sercowo-naczyniowym*, „Nauka” 2015, 4.
- [13] Parak J., Tarniceriu A., Renevey P., Bertschi M., Delgado-Gonzalo R., Korhonen I., *Evaluation of the Beat-to-Beat Detection Accuracy of Pulse On Wearable Optical Heart Rate Monitor*, 37th Annual International Conference of the IEEE Engineering in Medicine and Biology Society (EMBC), Italy, Milan 2015.
- [14] Payne H.E., Lister C., West J.H., Bernhardt J.M., *Behavioral Functionality of Mobile Apps in Health Interventions: A Systematic Review of the Literature*, „JMIR mHealth uhealth” 2015, 3(1).
- [15] Siniawski A., *Budowa i czynność serca u młodzieży wyczynowo uprawiającej sport*, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, Poznań 2014.
- [16] Słowik-Gabryelska A., *Badania w promocji zdrowia, podręcznik dla studentów i lekarzy*, Wydawnictwo Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2008.
- [17] Sobieszczańska M., Kałka D., Pilecki W., Adamus J., *Aktywność fizyczna w podstawowej i pierwotnej prewencji choroby sercowo-naczyniowej*, „Pol. Merk. Lek.” 2009, XXVI, s. 156, 659.
- [18] Turbiarz A., Kadłubowska M., Kolonko J., Bąk E., *Rola mediów w promocji zdrowia*, „Problemy Pielęgniarstwa” 2010, 18(2), s. 239–242.
- [19] Wang R., Blackburn G., Desai M. et al., *Accuracy of Wrist-Worn Heart Rate Monitors*, „JAMA Cardiology”, January 2017, 2(1).
- [20] Zadarko-Domaradzka M., Zadarko E., *Health related applications for mobile devices in public health education*, Wydawnictwo UR, „Edukacja – Technika – Informatyka” 2016, nr 4/18.

B. Źródła internetowe

- [21] <http://raconteur.net/technology/wearables-are-the-perfect-fit>. [dostęp: 30.05.2018].
- [22] <http://www.garmin.com/pl-PL/legal/atdisclaimer> [dostęp: 31.05.2018].
- [23] <http://zdrowy-klub.blogspot.com/2017/03/piramida-aktywnosci-fizycznej.html> [dostęp: 30.05.2018].
- [24] <https://bieganieuskrzydla.pl/jak-dziala-nadgarstkowy-pomiar-tetna/> [dostęp: 31.05.2018].
- [25] <https://ircenter.com/aplikacje-sportowe-i-zdrowotne-wyniki-badania-cawi> [dostęp: 30.05.2018].
- [26] <https://www.fitbit.com/technology> [dostęp: 31.05.2018].

Technological innovation in the monitoring physical activity

Abstract: Educational activities aimed at children and adolescents can contribute to making good choices for their health, and in adults, changing habits from negative to pro-health ones, aimed at improving health. However, the development of electronic technology has made it possible to use devices that check, monitor and motivate people to change their lifestyle. These are different types of applications installed in smartphones, tablets or computers that monitor the level of physical activity and the changes associated with its taking place in the body, eg changes in heart rate during exercise. The data shows that already over 30% of people using the Internet, also uses health applications in their everyday life and the use of such devices may contribute to improving the health condition of the society. The aim of the work is to present the possibilities of using technological innovations to monitor physical activity, intended for people of all ages, based on research available in the literature on the subject. The following research problem was formulated: do the available electronic devices monitoring the level of physical activity contribute to the change of the lifestyle elements of the examined people? The work uses a method of analysis and criticism of the literature consisting in a review of the literature and obtaining knowledge in a given field. It turned out that although there is already a long list of available health applications, research in this area is quite limited.

Keywords: health promotion, physical activity, devices for measuring physical activity.

<http://dx.doi.org/10.16926/pto.2018.12.03>

Agata SZCZEBYŁO (<https://orcid.org/0000-0002-4077-1673>)

Ewa HALICKA (<https://orcid.org/0000-0002-0535-2115>)

Kinga ŁUCZYŃSKA

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Spożycie nasion roślin strączkowych w Polsce jako element modelu zrównoważonej konsumpcji żywności

Synopsis: Model zrównoważonej konsumpcji żywności, opracowany przez takie organizacje, jak FAO, WHO i WWF¹, zakłada zwiększony udział produktów pochodzenia roślinnego w codziennym żywieniu. Wskazywana do pilnego rozpowszechniania struktura spożycia żywności wynika z wpływu, jaki ma nadmierna konsumpcja i przemysłowa produkcja – w szczególności produktów pochodzenia zwierzęcego – na środowisko naturalne, w tym klimat. W modelu podkreśla się konieczność zwiększenia spożycia nasion roślin strączkowych, które stanowią bogate i tanie źródło białka. Według badań budżetów gospodarstw domowych GUS, w Polsce spożycie tych produktów wynosi 0,9 kg/rok/osobę. Wyniki badań ankietowych zrealizowanych wśród studentów wskazują, że główną determinantą wyboru spożycia nasion roślin strączkowych jest ich smak, a produkt jest oceniany jako dostępny i tani. Poznanie walorów zdrowotnych, a także zdobycie wiedzy nt. organicznych zasobów naturalnych mogłyby zmotywować młodych konsumentów do większego wykorzystania nasion roślin strączkowych w codziennej diecie.

Słowa kluczowe: nasiona roślin strączkowych, model zrównoważonej konsumpcji żywności, spożycie, studenci.

Wstęp

Jednym z głównych tematów poruszanych w dyskusji o zrównoważonej konsumpcji jest spożywanie produktów pochodzenia zwierzęcego, a w szcze-

¹ FAO – Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (ang. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*), WHO – Światowa Organizacja Zdrowia (ang. *World Health Organization*) WWF – Światowy Fundusz na rzecz Przyrody (ang. *World Wide Fund for Nature*).

gólności mięsa [12]. Przemysłowa produkcja mięsa – odpowiadająca na jego wzrastające spożycie wśród ludności całego świata – wywiera ogromny negatywny wpływ na środowisko naturalne m.in. poprzez ilość wytwarzanych gazów cieplarnianych. [8]. Model żywienia o niskiej zawartości mięsa i oparty na produktach pochodzenia roślinnego ma udowodniony mniejszy negatywny wpływ na środowisko naturalne [19]. Jedną z najlepszych alternatyw wobec mięsa są nasiona roślin strączkowych, będące cennym źródłem białka roślinnego. Dzięki korzystnemu wpływowi ich uprawy na środowisko naturalne oraz z uwagi na walory odżywcze i zdrowotne są nazywane „superfoods” i białkiem przyszłości, a promocja ich szerszego wykorzystania jest prowadzona w kampaniach na skalę globalną [14]. Zwraca się także szczególną uwagę na aspekt ekonomiczny nasion roślin strączkowych – niska cena zapewnia ich szeroką dostępność wśród wszystkich grup społecznych.

Badania nad konsumpcją żywności, w kontekście zrównoważonego rozwoju, w Polsce są prowadzone od niedawna, a znajomość pojęcia wśród społeczeństwa – niewielka. W badaniu przeprowadzonym w 2014 r. wśród mieszkańców miast województwa mazowieckiego tylko 6% badanych знаło pojęcie zrównoważonej konsumpcji oraz prawidłowo je definiowało [16].

Celem poniższej pracy była identyfikacja szans i barier związanych ze zwiększeniem popytu na rośliny strączkowe wśród studentów polskich uczelni. Badanie ankietowe było przeprowadzone w 2016 r. na grupie 151 osób w wieku 19–26 lat. Jego wyniki pokazują że główną barierą w zwiększeniu spożycia nasion roślin strączkowych jest smak oraz brak umiejętności przygotowania potraw z wykorzystaniem strączkowych. Jako czynniki mogące zwiększyć spożycie nasion roślin strączkowych wskazano m.in. przekonanie o wspieraniu środowiska poprzez wzrost ich spożycia. Względy ekonomiczne nie są dla badanej grupy populacyjnej barierą, co daje szansę na zmianę struktury spożycia pod wpływem działań promujących spożycie nasion roślin strączkowych.

1. Model zrównoważonej konsumpcji żywności a spożycie roślin strączkowych

Według definicji FAO zrównoważona konsumpcja żywności to sposób żywienia mający niewielki wpływ na środowisko naturalne i w związku z tym przyczyniający się do bezpieczeństwa żywnościowego i dobrego stanu zdrowia obecnych i przyszłych pokoleń. Zrównoważona dieta chroni i szanuje bioróżnorodność i ekosystemy, jest kulturowo akceptowalna, dostępna ekonomicznie dla wszystkich grup ludności oraz odpowiednia pod względem odżywczym, a także bezpieczna i zdrowa, optymalizująca zasoby przy-

rodnicze i ludzkie [3]. W celu określenia kluczowych zachowań konsumentów sprzyjających realizacji modelu zrównoważonej konsumpcji opracowanych zostało kilka zestawów rekomendacji. Model bezpośrednio nawiązujący do zaleceń żywieniowych został opracowany przez Barilla Center for Food & Nutrition i nazwany podwójną piramidą (*double pyramid*). Produkty pochodzenia roślinnego, będące u podstawy piramidy żywieniowej i rekomendowane do spożycia w największej ilości, mają jednocześnie najmniej negatywny wpływ na środowisko naturalne [1]. W ramach realizowanego przez organizację WWF w 2012 r. międzynarodowego projektu *Live-Well for LIVE*, finansowanego z funduszy Komisji Europejskiej, opracowano implikacje modelu zrównoważonej konsumpcji w połączeniu z zaleceniami żywieniowymi oraz uwzględnieniem różnic kulturowych i ekonomicznych. Na bazie funkcjonującego w Wielkiej Brytanii żywieniowego talerza *Eatwell Plate* powstały *Livewell Plates*, czyli modelowe „talerze zrównoważonej konsumpcji”. W projekcie udział wzięły 4 kraje – Wielka Brytania, Hiszpania, Francja i Szwecja. Przeprowadzone analizy podkreślają, że proponowane do wprowadzenia zmiany mogą przyczynić się do obniżenia emisji gazów cieplarnianych pochodzących z łańcucha żywieniowego o 25% do 2020 roku – w stosunku do roku 1990, jednocześnie pozostając dostępne ekonomicznie dla szerokich grup społecznych [21]. Rekomendacje dotyczące spożycia obejmują zwiększenie konsumpcji roślin strączkowych, orzechów, nasion i warzyw oraz zmniejszenie ilości spożywanego mięsa i produktów pochodzenia zwierzęcego. Opracowano kilka zasad zwracających uwagę na aspekty kluczowe dla realizacji zaleceń modelu zrównoważonej konsumpcji. Zasady te są następujące: jedz więcej roślin, jedz różnorodną żywność, nie marnuj jedzenia, zmniejsz spożycie mięsa każdego rodzaju, korzystaj ze źródeł białka – takich jak rośliny strączkowe czy orzechy; kupuj jedzenie posiadające wiarygodne certyfikaty jakości (np. *fair-trade*), jedz mniej żywności bogatej w tłuszcz, sól i cukier; produkty takie, jak ciasta, słodczyce, czekolady, frytki i chipsy jedz okazjonalnie; do picia wybieraj wodę, zamiast słodzonych napojów [21]. W 2017 r. WWF opublikował raport *Eating for 2 degrees*, w którym przedstawiono nowe i zaktualizowane zrównoważone „talerze” (*Livewell Plates*). Zalecenia skupiają się na realizacji wymagań żywieniowych 4 grup populacyjnych (dorośli, osoby starsze, dzieci, weganie) z uwzględnieniem obniżenia negatywnego wpływu stosowanej diety na środowisko naturalne [22].

W tabeli 1. przedstawiono spożycie wybranych grup produktów, które można określić jako markery zrównoważonej konsumpcji żywności. Szczególną uwagę należy zwrócić na zalecane spożycie roślin strączkowych, orzechów i nasion, które w celu realizacji modelu zrównoważonej konsumpcji powinno, w przypadku Wielkiej Brytanii, wzrosnąć ponad 2,5 krotnie. W prognozach przewiduje się konieczność zwiększenia spożycia wszystkich grup produktów pochodzenia roślinnego (owoce i przetwory, warzywa

i przetwory, produkty zbożowe, ziemniaki i bulwy) oraz obniżenia spożycia produktów pochodzenia zwierzęcego (mięso wołowe, wieprzowe, drób i sery). Wyjątek stanowią ryby, których spożycie z różnych źródeł ma wzrosnąć o ponad 50%.

Tabela 1. Wielkość spożycia wybranych grup produktów będących markerami zrównoważonej konsumpcji (wg *Livewell Plates*) w porównaniu do wzorca konsumpcji w Wielkiej Brytanii 2016 r.

	Dorośli 2016	Dorośli 2030	Zmiana
	g/os/dzień		%
Rośliny strączkowe, orzechy i nasiona	11	28	154
Owoce i przetwory	92	131	42
Warzywa i przetwory warzywne	146	232	59
Produkty zbożowe	193	262	36
Ziemniaki i bulwy	90	106	17
Ryby (naturalne i akwakultura)	26	40	54
Wołowina i cielęcina	18	4	-77
Wieprzowina	7	5	-28
Drób	30	9	-70
Sery	14	6	-57

Źródło: opracowanie własne na podstawie WWF-UK: *Eating for 2 degrees – new and updated Livewell Plates. Summary Report*, 2017.

Według Tukker'a i wsp. większe „zrównoważenie wzorca spożycia” skutkować będzie zmianami w cenach produktów spożywczych, a w następstwie zmianami w podaży i poziomach importu i eksportu [19]. Zatem zmiany w spożyciu żywności wprowadzone ze względu na zmiany klimatyczne będą miały wpływ nie tylko na zdrowie konsumentów, ale także na rynek żywności [9].

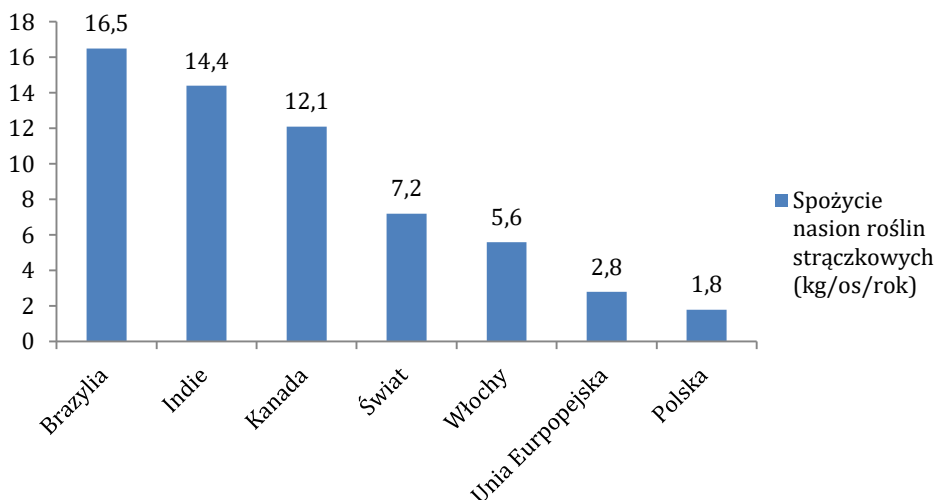
Grupa nasion roślin strączkowych (*pulses*) według FAO obejmuje 12 gatunków zbieranych na suche ziarno. W klasyfikacji wykluczono świeże nasiona strączkowe oraz rośliny wykorzystywane głównie do pozyskania oleju oraz do celów siewnych [2]. Gatunki najbardziej rozpoznawalne w Polsce to: fasola sucha, groch suchy, bób suchy, ciecierzycza, soczewica, wyka, łubin.

W żywieniu człowieka nasiona roślin strączkowych są znaczącym źródłem białka, które stanowi 20–45% suchej masy tych roślin. Większość roślin strączkowych charakteryzuje się niską zawartością tłuszczu. Wysoka zawartość węglowodanów, a także błonnika pokarmowego, czyni nasiona roślin strączkowych produktem o niskim indeksie glikemicznym. Ma to kluczowe znaczenie w diecie osób z otyłością, cukrzycą czy chorobami układu sercowo-naczyniowego. Zawartość w nasionach roślin strączkowych takich

związków, jak flawonole, taniny, karetonoidy oraz witaminy C i E, wpływają na ich wysoką aktywność antyoksydacyjną, która wpływa na procesy zapobiegania wielu chorób przewlekłych [17, 18, 20].

Uprawa roślin strączkowych ze względu na swoje właściwości wspiera zrównoważone rolnictwo. Uprawa tych roślin wymaga znacznie mniejszych ilości wody w porównaniu do uprawy zbóż czy innych źródeł białka. Poprzez zdolność wiązania azotu atmosferycznego rośliny strączkowe nie wymagają dodatkowego nawożenia, a po zbiorze pozostawiają glebę bogatą w azot, określany jako najważniejszy pierwiastek plonotwórczy [13]. Uprawa nasion roślin strączkowych przyczynia się do zmniejszenia produkcji gazów cieplarnianych, a w ujęciu globalnym wspiera także wyżywienie ludności i poprawia sytuację ekonomiczną wielu gospodarstw domowych [4].

W świetle najnowszych danych FAO spożycie nasion roślin strączkowych w 2013 r. w Polsce wynosiło 1,84 kg/osobę/rok (wykres 1). Najwyższy poziom konsumpcji roślin strączkowych w Europie zanotowano we Włoszech (5,6 kg/os/rok). Kraje o największym spożyciu na świecie to Brazylia (16,5 kg/os/rok) oraz Indie (14,4 kg/os/rok). Średnie roczne spożycie roślin strączkowych na świecie oszacowano na poziomie 7,21, a w Unii Europejskiej 2,77 kg/osobę/rok. Analiza spożycia roślin strączkowych w wybranych krajach europejskich w latach 1991–2011 wykazała spadek spożycia, a tendencję wzrostową jedynie w przypadku Czech i Szwecji [15].

Wykres 1. Spożycie nasion roślin strączkowych (kg/os/rok)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych bilansowych FAO (2018) [5].

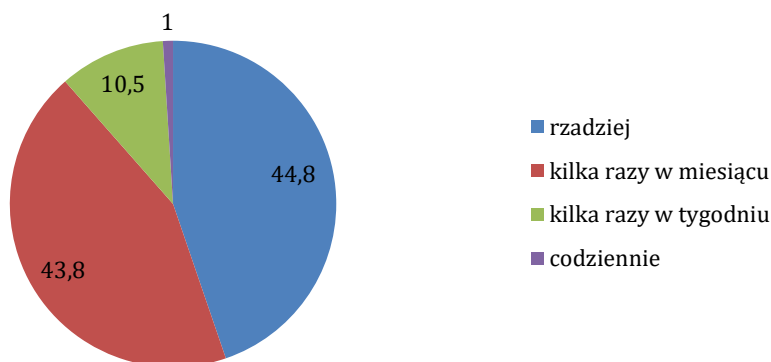
W opracowaniach statystycznych GUS nasiona roślin strączkowych zaliczane są do grupy warzyw suszonych i pozostałych przetworów warzyw-

nych. Według danych budżetowych spożycie tych roślin w 2016 r. kształtowało się na poziomie 0,9 kg/osobę/rok [7]. Przeciętne miesięczne wydatki na tę grupę produktów na 1 osobę w gospodarstwach domowych ogółem w 2016 r. wynosiły 7,39 zł, co stanowiło prawie $\frac{1}{4}$ wydatków na warzywa ogółem.

2. Metodologia i wyniki badania

Zwiększenie świadomości i kompetencji konsumentów w zakresie nabywanej i spożywanej żywności powinna dotyczyć wszystkich grup ludności, szczególnie dzieci i młodych, którzy będą kształtować nowe wzorce nabywania i spożycia żywności. W badaniu na temat spożycia nasion roślin strączkowych przeprowadzonym w 2016 r. skupiono się na studentach polskich uczelni. Zostało ono przeprowadzone za pomocą kwestionariusza ankiety metodą CAWI wśród 151 studentów wszystkich lat studiów 1. i 2. stopnia, różnych kierunków (przyrodniczych, technicznych, humanistycznych, artystycznych) z dużych miast w Polsce. Ponad połowa (56%) mieszkała w Warszawie, pozostali uczęszczali na uczelnie w Rzeszowie, Kielcach, Lublinie, Krakowie. W grupie badanej 60% osób odżywiało się w typowy sposób, 27% ograniczało spożywanie słodczy, 12% nie piło mleka, a 5% deklaroowało wykluczenie mięsa ze swojej diety.

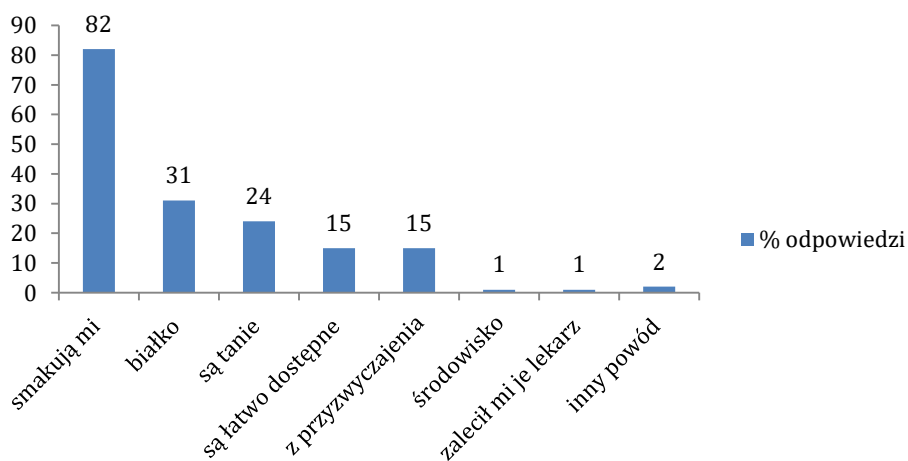
Większość badanych zadeklarowała, że spożywa nasiona roślin strączkowych rzadziej niż raz w miesiącu (44,8%) lub kilka razy w miesiącu (43,8%). Jedynie 10,5% studentów spożywało strączkowe kilka razy w tygodniu (wykres 3). Dla porównania, w badaniu przeprowadzonym we Włoszech w latach 2015–2016, 42,4% ankietowanych, w tym 38,5% studentów, spożywało rośliny strączkowe przynajmniej raz w tygodniu [6].

Wykres 2. Częstość spożycia nasion roślin strączkowych wśród studentów (n=151)

Źródło: [11]

Wśród ankietowanych studentów 82% zadeklarowało, że spożywają nasiona roślin strączkowych ze względu na ich smak. Drugim czynnikiem motywującym do spożywania tych produktów było zawarte w nich białko, jednak taką odpowiedź wskazało już tylko 31% badanych. Innymi powodami skłaniającymi do konsumpcji była niska cena (24%), łatwa dostępność (15%) i przyzwyczajenie (15%) (wykres 4). Dla porównania w badaniu przeprowadzonym w Kanadzie, 36% badanych wskazało, że korzysta z nasion roślin strączkowych w różnych formach ze względu na ich smak, a aż 57% zwraca uwagę na korzyści zdrowotne, w tym zawartość białka i błonnika, związane ze spożywaniem tych roślin [14].

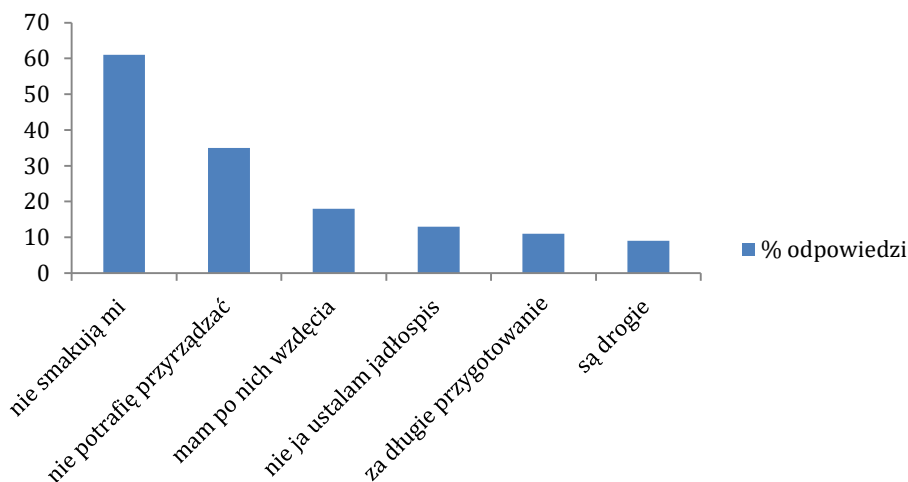
Wykres 3. Dlaczego studenci konsumują nasiona roślin strączkowych?

Źródło: [11].

Większość badanych polskich studentów, którzy nie spożywali nasion roślin strączkowych, deklarowała, że nie konsumują ich ze względu na smak (61%). Inne wskazywane czynniki to brak umiejętności przygotowania dań z użyciem roślin strączkowych (35%) oraz pojawianie się wzdęcia po ich spożyciu (18%) (wykres 5). W badaniu kanadyjskim 54% badanych, którzy nie spożywali nasion roślin strączkowych, wskazało smak jako główną barierę, a tylko 7% badanych wymieniło brak umiejętności ich przygotowania.

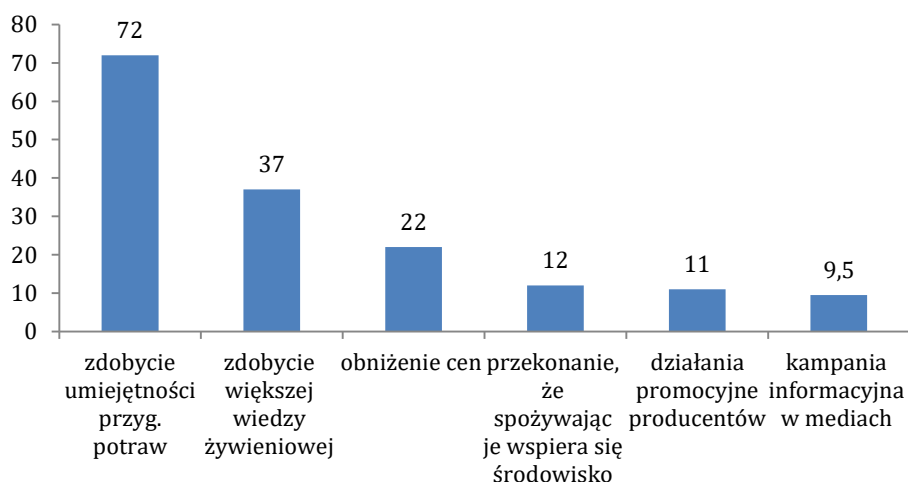
Aż 72% badanych polskich studentów stwierdziło, że zdobycie umiejętności przygotowania potraw z nasion roślin strączkowych może przyczynić się do zwiększenia przez nich spożycia tej grupy produktów (wykres 6). Ważnym czynnikiem sprzyjającym okazało się także zdobycie większej wiedzy na temat ich wartości odżywczej (37% respondentów). Wydaje się, że bariera ekonomiczna nie odgrywa roli, ponieważ cena w przypadku niespożywania nasion roślin strączkowych została wskazana tylko przez 9% ankie-

towanych. Obniżenie ceny, sugerowane przez badanych jako czynnik mogący zwiększyć spożycie nasion roślin strączkowych, może dotyczyć potraw lub dań gotowych, których cena jest o wiele wyższa niż produktu podstawowego. Obiecującym jest wskazanie przez ankietowanych (12%), że czynnikiem motywującym do większego spożycia nasion strączkowych jest przekonanie, że taką konsumpcją wspiera się środowisko naturalne.

Wykres 4. Dlaczego studenci nie konsumują nasion roślin strączkowych?

Źródło: [11].

Wykres 5. Czynniki mogące zwiększyć spożycie nasion roślin strączkowych

Źródło: [11].

Wnioski

Spożycie nasion roślin strączkowych w wielu krajach wysokorozwiniętych, w tym w Polsce, jest niskie i w świetle zaleceń z zakresu zrównoważonej konsumpcji opublikowanych w raporcie *Livewell Plates 2030* powinno zdecydowanie wzrosnąć.

Z analizy danych ankietowych wynika, że zachowania polskich studentów na rynku żywności w odniesiu do zaleceń zrównoważonej konsumpcji charakteryzują się zbyt niskim spożyciem produktów pochodzenia roślinnego, a w szczególności nasion roślin strączkowych. Dane zebrane w grupie studentów polskich wskazują, że istnieje świadomość wysokiej zawartości białka w nasionach roślin strączkowych, a głównym motywem do ich spożywania jest akceptacja sensoryczna (smak) dań przygotowanych z tych produktów. Większość młodych konsumentów nie zdaje sobie sprawy z korzyści dla środowiska naturalnego płynących z większego spożycia roślin strączkowych. Studenci potwierdzili, że czynnikiem mogącym zwiększyć ich konsumpcję jest pozyskanie umiejętności przygotowania potraw, zdobycie większej wiedzy na temat wartości żywieniowych, a także przekonanie, że spożywając suche nasiona roślin strączkowych, wspiera się środowisko naturalne. Biorąc pod uwagę niską cenę tego surowca i brak barier ekonomicznych spożycie nasion roślin strączkowych może być większe, co może przyczynić się do zmniejszenia spożycia mięsa, przy jednoczesnym zachowaniu prawidłowej wartości odżywczej diety.

Trwałe i świadome zmiany w zachowaniach konsumentów mogą zachodzić pod wpływem rozpowszechniania edukacji i informacji, dzięki którym uzyskuje się większą świadomość podejmowanych decyzji. Zwrócenie uwagi na korzyści zdrowotne i środowiskowe wynikające z codziennego spożycia produktów roślinnych, a w szczególności nasion roślin strączkowych, jest szczególnie ważne wśród osób młodych. Dlatego też konieczne jest prowadzenie dalszych badań w tej grupie populacyjnej i na reprezentatywnej grupie ludności obejmującej całą Polskę, a także przygotowanie kampanii informacyjno-promocyjnej rozpowszechniającej wiedzę na temat korzyści płynących ze zwiększonego spożycia tych wyjątkowych, relatywnie dostępnych ekonomicznie roślin.

Bibliografia

- [1] Buchner B., Fischler C., Fitoussi J.-P., Monti M., Riccardi G., Ricordi C., Sassoon J., Veronesi U., *Double Pyramid: healthy food for people, sustainable food for the planet*, Barilla Center for Food and Nutrition, 2010;

- <https://www.barillacfn.com/m/publications/pp-double-pyramid-healthy-diet-for-people-sustainable-for-the-planet.pdf> [dostęp: 23.02.2018].
- [2] FAO, *Definition and classification of commodities. Pulses and derived products*, 1994; z <http://www.fao.org/es/faodef/fdef04e.htm> [dostęp: 20.05.2018].
- [3] FAO, *Sustainable diets and biodiversity. Directions and solutions for policy, research and action*, 2012.
- [4] FAO, *International Year of Pulses – nutritious seeds for a sustainable future*, 2016, <http://www.fao.org/pulses-2016> [dostęp: 20.05.2018].
- [5] FAO, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS> [dostęp: 15.05.2018].
- [6] Fiore M., Castiglione D., Ferrante M., *Legumes consumption among young and adult residents in Sicily (South Italy): evidence and predictive factors*, „Journal of Nutritional Health & Food Science” 2017, www.symbiosisonlinepublishing.com [dostęp: 20.05.2018]; <http://dx.doi.org/10.15226/jnhfs.2017.00188>.
- [7] GUS, *Budżety gospodarstw domowych w 2016 r.*, Warszawa 2017.
- [8] Hedenus F., Wirsenius S., Johansson D.J.A., *The importance of reduced meat and dairy consumption for meeting stringent climate change targets*, „Climate Change” 2014, 124, 79–91; <https://doi.org/10.1007/s10584-014-1104-5>.
- [9] Hyland J.J., Henschion M., McCarthy M., McCarthy S., *The climatic impact of food consumption in a representative sample of Irish adults and implications for food and nutrition policy*, „Public Health Nutrition” 2016, 20 (4), 726–738; <http://dx.doi.org/10.1017/S1368980016002573>.
- [10] Ipsos Reid, *Factors influencing pulse consumption in Canada. Final Report*, 2010, [https://www1.agric.gov.ab.ca/\\$Department/deptdocs.nsf/all/sis13117/\\$FILE/v3_factors_influencing_pulse_consumption_final_report_feb24_2010.pdf](https://www1.agric.gov.ab.ca/$Department/deptdocs.nsf/all/sis13117/$FILE/v3_factors_influencing_pulse_consumption_final_report_feb24_2010.pdf) [dostęp: 28.05.2018].
- [11] Łuczyńska K., *Analiza czynników motywujących i ograniczających spożycie suchych nasion roślin strączkowych wśród studentów*, praca magisterska, WNoŻCzIK SGGW w Warszawie, 2016.
- [12] Macdiarmid J.I., Douglas F., Campbell J., *Eating like there's no tomorrow: Public awareness of the environmental impact of food and reluctance to eat less meat as part of a sustainable diet*, „Appetite” 2017, 96, 487–493; <http://dx.doi.org/10.1016/j.appet.2015.10.011>.
- [13] Pocięjowska M., Natywa M., Selwet M., *Praktyczne aspekty biologicznego wiązania azotu atmosferycznego*, „Wieś Jutra” 2013, 174, 55–56.
- [14] Pulses.org, z <https://pulses.org> [dostęp: 20.05.2018].
- [15] Rejman K., Halicka E., Kowrygo B., *Sustainable diet and changes in food consumption in chosen European Union countries*, „Problems of World Agriculture” 2014, 14, 4, 132–140.

- [16] Rejman K. Kowrygo B., Laskowski W., *Ocena struktury spożycia żywności w Polsce w aspekcie wymogów zrównoważonej konsumpcji*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2015, 3 (37), 503–512; <http://dx.doi.org/10.17306/JARD.2015.53>.
- [17] Shana J Kim, de Souza R.J., Choo V.L. et al., *Effects of dietary pulse consumption on body weight: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials*, „American Journal of Clinical Nutrition” 2016, 103, 1213–23; <http://dx.doi.org/10.3945/ajcn.115.124677>.
- [18] Siying S.L., Kendall C.W.C., de Souza R.J. et al., *Dietary pulses, satiety and food intake: A systematic review and meta-analysis of acute feeding trials*, „Obesity” 2014, 22, 1773–1780; <http://dx.doi.org/10.1002/oby.20782>.
- [19] Tukker A., Goldbohm A.R., Koning A.de, Verheijden M., Kleijn R., Wolf O., Pérez-Domínguez I., Rueda-Cantuche J.-M., *Environmental impacts of changes to healthier diets in Europe*, „Ecological Economics” 2011, 70, 1776–1788; <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2011.05.001>.
- [20] Vigiulious E., Mejia S.B., Kendall C.W.C., Sievenpiper J.L., *Can pulses play a role in improving cardiometabolic health? Evidence from systematic reviews and meta-analyses*, „Annals of The New York Academy of Sciences” 2017, 1392, 43–57; <http://dx.doi.org/10.1111/nyas.13312>.
- [21] WWF-UK, *LiveWell for LIFE. The future of food – building the foundations for change*, 2015, http://livewellforlife.eu/wp-content/uploads/2015/06/LiveWell_Laymans-Report_Final-1.pdf [dostęp: 7.05.2018].
- [22] WWF-UK, *Eating for 2 degrees new and updated Livewell Plates. Summary Report*, 2017, <https://www.wwf.org.uk/eatingfor2degrees> [dostęp: 22.02.2018].

Consumption of pulses in Poland as an element of a sustainable food consumption model

Summary: The sustainable food consumption model, developed by such organisations as FAO, WHO and WWF assumes an increased share of products of plant origin in everyday nutrition. It is essential to promote new consumption patterns due to the impact that overconsumption and industrial production, especially of animal products has on the natural environment, including climate. The model points out an urgent need to increase the consumption of pulses – rich and affordable source of protein. In Poland their intake is very low, according to GUS household budget data – 0,9 kg/capita/year. Results of a study conducted among students shows that the consumption of pulses is mainly determined by taste and the product is seen as an available and cheap. It is important for young people to gain knowledge about the nutritional value and beneficial influence of pulses on the environment in order for them to become more motivated to choose to eat pulses every day.

Keywords pulses, sustainable food consumption model, consumption, students.

Valery Konstantynowicz KRUTIKOV

Kałudzki Państwowy Uniwersytet im. K.E. Ciołkowskiego, Rosja

Marcin HYSKI (<https://orcid.org/0000-0002-1267-7516>)

The Jerzy Kukuczka Academy of Physical Education in Katowice, Poland

Marina Viktorovna JAKUNINA

Kałudzki Państwowy Uniwersytet im. K.E. Ciołkowskiego, Rosja

Потенциал местного самоуправления: польский опыт для российской практики

Аннотация. В статье рассматриваются современные проблемы развития системы местного самоуправления в России. Анализируется ход польских трансформаций местного самоуправления, осуществлявшихся с опорой на гражданскую активность. Представлен китайский опыт реформ на основе выстраивания гармоничных социально-структурных отношений, обеспечивающих положительную динамику процессов в экономике, ускорение процессов демократизации, духовного развития личности. Авторы исследуют двойственный характер современного процесса глобализации, связанного, с одной стороны, с положительным влиянием на темпы индустриального развития стран мира, а с другой - с социально-экономическим неравенством, ограничивающим доступ населения к цивилизационным достижениям. Определяется роль и значение полноценной системы местного самоуправления в инновационных процессах, ее способность направлять потенциальную, творческую энергию каждого гражданина на решение проблем общества. Сформулированы базовые положения современной парадигмы развития, призванной обеспечить реализацию потенциала местного самоуправления в России.

Ключевые слова: местное самоуправление; глобализация; система государственного управления; Хартия местного самоуправления; Хартия открытых данных; польское самоуправление; китайские реформы; российский социальный капитал.

Откровенность, необходимая государству и социуму

Происходящие в двадцать первом веке глубокие социально-экономические трансформации, стали возможными благодаря

величайшей гражданской активности общества. Гражданская активность выступила той силой, которая производит политические преобразования, упраздняет монополии партий, позволяет заложить основы местного самоуправления, которое обеспечивает широкое участие населения в решении общественных проблем. В свою очередь, полноценное местное самоуправление, являясь самой близкой к народу властной структурой, способствует совершенствованию процесса высвобождения потенциальной энергии каждого гражданина.

Детальный анализ процесса, связанного с высвобождением творческой энергии, составляющей суть человеческого капитала, был представлен в исследованиях классика философской мысли Бенедикта Спинозы, еще в семнадцатом веке.

Спиноза, размышляя в Богословско-политическом трактате о свободе рассуждений, приходит к выводу о том, что они могут быть допущены без вреда благочестию и спокойствию государства. Более того, свобода философствований, рассуждений, касающиеся определения своего места и роли в окружающей действительности, могут быть отменены не иначе, как вместе со спокойствием государства и самим благочестием.

Б. Спиноза утверждает, что свобода может быть подавлена, а люди обузданы так, что «...ничего пикнуть не смеют» без позволения верховных властей. Но невозможно добиться того, чтобы люди думали только то, что желательно властям. Откровенность, в высшей степени, необходима государству. Так как, обманы и порча всех хороших житейских навыков начинаются с лести и вероломства ([18], сс. 396).

Чем больше стремление лишить граждан свободы, тем сильнее люди воспитанные, отличающие чистотой нравов и добродетельностью, будут за нее держаться. Власти для устойчивости своего положения нуждаются в чистосердечности, а для этого необходимо «допустить свободу суждений» и формировать систему управления, при которой люди существовали бы «открыто исповедуя разные и противоположные мнения, все-таки жили согласно» ([18], сс. 397–399).

Спиноза в своих исследованиях убедительно демонстрирует следующие положения. Невозможно отнять у людей свободы говорить то, что они думают. Свобода без вреда праву и авторитету верховных властей может быть дана каждому, кто не нарушает принятые законы. Каждый может иметь свободу, сохраняя мир в государстве и не причиняя никаких неудобств, которые нельзя было бы легко устранить. Свобода не причиняет вреда благочестию. Законы, издаваемые относительно спекулятивных предметов, совершенно

бесполезны. Свободу следует допустить для того, чтобы сохранить власть и благочестие без нарушений. Для государства нет ничего безопаснее того, чтобы благочестие и религия были ограничены только исполнением любви и справедливости. Право власти в отношении всех дел относится только к действиям. В остальном «каждому дозволяется и думать, что он хочет, и говорить то, что он думает» ([18], сс. 400–402).

Представляются исключительно актуальными для современной российской жизни ряд позиций, сформулированных выдающимися русскими экономистами. Профессор Московского университета Янжул И.И. (1846-1914), утверждал, что ложь и обман играют слишком большую роль в русской жизни и грозят уничтожить и парализовать все благо от всех производимых реформ, а: «...наша общественная, как и личная этика – увь! – немногим отличается от этики холопа!» ([21], с. 355). Янжул считал, что в интересах чисто материального благосостояния народов необходимо возможно широкое развитие нравственности и специально – честности во всеобъемлющем значении этого слова.

Ученый утверждал, что честный народ силен не только нравственно, но и экономически ([21], сс. 356–257).

Профессор Московского университета Озеров И.Х. (1869–1942), обосновывал необходимость перераспределения налогового бремени в пользу малоимущих и более широкого обложения наследств, пересмотр ставок должностных окладов для чиновников высшего ранга, прекращение пагубной практики негласных бюджетов, усиление системы государственного и превращения его в действенную силу, воспитывающую совесть у российских налогоплательщиков.

Ученый писал о необходимости создания нового типа предпринимателей, с широким кругозором, с большим размахом, с другими приемами. Настаивал на установлении «эластичного общественного строя, который давал бы возможность всем развивать свои силы». Выступал за воспитание «другого поколения с другими головами, другими привычками», а также за переход от режима низкооплачиваемого труда к высокооплачиваемому труду. Утверждал: «У нас хватало денег на все, но не хватало их на культуру мозга, головы» ([14], сс. 355–362).

Двойственный характер глобализации

Происходящие процессы глобализации демонстрируют двойственный характер. С одной стороны, новые экономические

субъекты международных отношений выступают источниками движущей силы и оказывают положительное влияние на темпы индустриального развития стран мира. С другой стороны, существует социально-экономическое неравенство, которое отрицательно влияет на уровень развития ряда стран, не позволяя на должном уровне обеспечить населению доступ к цивилизационным достижениям.

Востребована активная позиция государственных структур, осуществляющих структурные преобразования, позволяющие сформировать эффективную систему управления для стимулирования новых движущих сил перспективного роста. Современные структурно-институциональные изменения могут быть обеспечены только совместными усилиями власти, бизнеса и социума, которые расширяют инновационные горизонты развития экономики, коренным образом изменяют ее эффективность и конкурентоспособность. Только интеграция усилий позволяет произвести радикальные изменения в обществе, сформировать граждан, ответственных за настоящее и будущее своих стран [15].

Особенностью глобального управления выступает совместное развитие различных стран на основе взаимного обмена имеющимися преимуществами и оперативного внедрения инноваций для осуществления структурной реформы ([10], сс. 78–84).

Наиболее актуальным и перспективным направлением в деятельности органов власти стран мира выступает стремление обеспечить максимальную степень открытости всех процессов, происходящих в сфере государственного управления, во главу угла которого, ставятся интересы граждан и предпринимателей.

Можно, с определенной долей уверенности, сказать, что наступает креативная эра, в которой люди смогут формировать новые взгляды, разрабатывать оригинальные идеи, предлагать инновационные подходы и инструменты для решения проблем взаимного диалога, и осуществления взаимовыгодного сотрудничества с целью создания лучшего мира для всех.

В России, современное состояние системы управления социально-экономическими процессами не отвечает запросам времени, формулирующим потребность в переходе к обществу с высоким уровнем человеческого капитала, генерирующим инновационные системы управления, технологии. Это связано с тем, что показатель темпов развития экономики, основывающийся на инновациях, как результате творчества людей, в нашей стране, отличающейся общепризнанным высоким конкурентным уровнем человеческого капитала, в семь раз ниже, чем в среднем по миру [19].

Отрицательные процессы, связанные с нарастающей неэффективностью существующей системы государственного управления, продемонстрировала в своем докладе Председатель Счетной палаты РФ Т.А. Голикова (июнь 2017 года).

Сумма нарушений, по сравнению с 2016 годом, выявленных аудиторами, возросла на 87%. Прошедший год характеризуется, по сравнению с другими годами, максимальной неэффективностью по исполнению адресных инвестиционных программ, так как из 443 объектов, намеченных к вводу, введено только 224. В первую очередь, это касается объектов социальной направленности. В 2016 году на 1,3 тысячи сократилось количество детских садов, обеспеченных всеми удобствами (вода, отопление и пр.). Число обучающихся в школах во вторую смену выросло на 9,8 тысячи. 68,1 тыс. детей обучается в зданиях, имеющих износ свыше 50%.

Ряд регионов отказались от федеральных средств, направляемых на решение проблем ветхих и аварийных зданий учебных заведений, так как по программе требуется выполнения обязательства по совместному финансовому обеспечению. Бюджетные ассигнования, заложенные на эти цели, в течение года использованы, менее чем на десять процентов.

Проводимая региональными органами государственной власти политика по оптимизации системы здравоохранения, экономического эффекта не принесла, но привела к сокращению числа врачей и медицинских работников, а в конечном итоге к сокращению на 47 миллионов числа посещений врачей [4].

В Российской Федерации ратифицирован такой международный документ, как Европейская Хартия о местном самоуправлении [6]. Президент РФ В.В. Путин подписал в 2013 году Хартию открытых данных [9].

Среди принципиальных положений, содержащихся в Европейской Хартии о местном самоуправлении, особо следует выделить взаимовыручку и открытый диалог в ходе сотрудничества между уровнями власти; обеспечение финансовыми ресурсами деятельности по выполнению предоставленных полномочий; выполнение государственными и муниципальными властными структурами своих полномочий в контакте с населением, и в соответствии с его потребностями.

Мировой опыт свидетельствует, что участие в бюджетном процессе представителей социума и бизнеса способствует улучшению его качества, оптимизации принимаемых решений и достигаемых результатов. Непосредственные контакты позволяют улучшить

условия жизни людей, ведения предпринимательской деятельности, одновременно совершенствуя государственное управление [1].

Процесс модернизации правовой российской жизни, реформы в государственном и муниципальном управлении должны быть нацелены на формирование современной, эффективной правовой системы, способствовать укреплению правового положения местного самоуправления и обеспечить возрастание инициатив жителей местных сообществ.

Так, Конституционный суд РФ, в своих решениях демонстрирует необходимость соблюдения гармонии в отношениях между органами государственной власти и местного самоуправления, как баланса между системой централизации и соблюдением прав местных сообществ.

Позиция суда заключается в том, что российское законодательство, развивая положения Хартии, закрепило более высокий, чем это предусмотрено международными обязательствами страны, уровень гарантии самостоятельности местного самоуправления, который субъекты федерации не вправе занижать или ограничивать.

Более того, в соответствии с решениями Конституционного суда, государственные властные органы обязаны создавать необходимые материальные, организационные, правовые, финансовые, и иные условия для совершенствования местного самоуправления, и реализации прав граждан на местное самоуправление [16].

Президент РФ, как гарант Конституции, выразил позицию, адекватную решениям Конституционного суда, которую продемонстрировал, в частности, в своем указе, утвердившем Стратегию экономической безопасности страны (май 2017 года).

Стратегия консолидирует усилия всех властных структур, включая органы местного самоуправления, а также институты гражданского общества, в решении проблем защиты национальных интересов и экономической безопасности.

Совместные усилия направляются на гармоничное пространственное и региональное развитие страны, сокращение уровня дифференциации в социально-экономическом развитии территорий субъектов федерации, укрепление межрегиональных хозяйственных связей [19].

Политика, реализуемая в сфере экономической безопасности, призвана обеспечить совершенствование системы государственного управления, придать экономическому росту инновационное содержание, укрепить позиции во внешнеэкономическом сотрудничестве и внутриэкономическом пространственном единстве, дать толчок развитию человеческого потенциала.

Современные проблемы развития местного самоуправления

Между тем, как демонстрирует исследование, местное самоуправление России, на современном этапе муниципального строительства, переживает сложный период, что проявляется в отказе от ряда основополагающих положений, являющихся основой разграничения полномочий.

Сегодня в России осуществляется не разграничение, а перераспределение полномочий, право на осуществление, которого предоставлено региональным государственным органам власти.

Происходит резкое ослабление бюджетной обеспеченности муниципалитетов и увеличении их зависимости от региональных властей. Финансирование местного самоуправления складывается не из собственных доходов, которыми властные структуры муниципалитета распоряжаются самостоятельно, а в большинстве своем, из целевых субвенций [11].

Можно определить следующую область основных проблем, характерных для современного этапа развития российского местного самоуправления [2].

Не смотря на констатацию факта признания положений Хартии о местном самоуправлении, в стране отсутствует общая концепция, определяющая современный уровень взаимоотношений в системе власти и перспективы дальнейшего становления местного самоуправления.

Не в полной мере, выполняются решения Конституционного суда РФ, в которых сформулирована позиция об обязанности государственных органов власти создавать необходимые финансово-экономические и иные условия для деятельности местного самоуправления.

Недостаточно активно реализуются положения Стратегии экономической безопасности страны, касающиеся вопросов гармоничного пространственного и регионального развития, сокращения уровня дифференциации в социально-экономическом развитии территорий.

Это связано с тем, что органы местного самоуправления, хотя и являются самыми близкими к населению органами власти, но на своих территориях не имеют рычагов влияния на отрасли социальной сферы.

Последние нормативно-правовые документы, принятые в текущем году, казалось бы, расширяют горизонты деятельности органов местного самоуправления и обеспечивают возрастание инициатив

жителей местных сообществ. К инновационным правовым подходам 2017 года следует отнести, в частности, положения закона об основах приграничного сотрудничества и закона о курортных сборах [20].

К сожалению, у представителей органов муниципальной власти, принятие законов энтузиазма не вызвало, что связано с наличием общих негативных тенденций, существующих во взаимоотношениях между государственной и муниципальной властью.

Только структурные изменения могут исключить неэффективную иерархическую систему управления, нацеленную на решение текущих проблем, преимущественно в «ручном» режиме.

В противном случае, даже самые инновационные идеи и инициативы, в существующей системе управления, не будут находить поддержки, до тех пор, пока не будет осуществлен переход к современной системе управления, способной решать стратегические проблемы развития общества.

Отсутствие взвешенной политики по реализации потенциала местного самоуправления, является составляющей общих низких результатов в экономической действительности страны.

Одной из главных задач органов самоуправления является стимулирование реализации социального тонуса, то есть максимальное вовлечение населения местного сообщества в управленческую, предпринимательскую, социально-ориентированную и иную деятельность.

Полная зависимость органов местного самоуправления от региональных властей отрицательно влияет и на показатели эффективности всей системы управления. По мнению А. Кудрина, существующая модель экономики страны давно не работает, а граждане не доверяют власти [12].

Складывается достаточно серьезная ситуация, связанная с тем, что темп, заданный планом майских указов Президента по повышению зарплат, на региональном уровне поддерживается не на должном уровне, повышение осталось незаметным, а покупательная способность бюджетников падает [13].

При этом Россия продолжает находиться в лидерах по неравенству. В стране 10% населения владеют до 90% всего ее благосостояния (против 66% в Китае и 76% в США). Более двадцати двух миллионов граждан получают доходы ниже прожиточного минимума. Снижение покупательной способности затронуло до 50% семей. В свою очередь, падение спроса отрицательно влияет на развитие всей экономики страны [8].

Взаимный обмен имеющимися преимуществами и инновационными алгоритмами

Многие годы исследователь Ричард Роуз занимается изучением показателей российского социального капитала, под этим термином он подразумевает добровольные организации, создающиеся для участия их членов в демократическом управлении.

Роуз пришел к выводу о том, что россияне, привыкшие к постоянному контролю со стороны государства, не стремятся к участию в добровольных организациях, а рассчитывают на неформальные связи членов семьи, друзей и родственников. На материальную поддержку со стороны государства подавляющее число граждан не надеется [7].

Вывод исследователя совпадает с данными Общественной Палаты РФ, представленными в Докладе о состоянии гражданского общества в Российской Федерации, на основании которых делается вывод о том, что сегодня в России трудно быть общественно активным человеком. Показатели социального доверия, готовности объединяться, восприятие социума с точки зрения сплоченности и возможностей оказывать влияние на ситуацию, не имеют положительной динамики.

Ответственность россиян проявляется в семье, на работе. Люди не ощущают ответственности за происходящее в стране, своем населенном пункте, тем более в мире. Наибольшим доверием у населения пользуются президент страны, председатель правительства, представители церкви [5].

Учитывая национальные интересы и особенности России, целесообразно провести сравнительный анализ опыта развития местного самоуправления и системы прозрачности данных различных стран, как занимающих недоброжелательную позицию в отношении нашей страны, так и партнеров России.

Эксперты Европейского союза отмечают, как наиболее удачный, опыт построения системы местного самоуправления в Республике Польша. Среди членов Евросоюза, Польша отличается самыми высокими показателями, связанными с объемами расходов, осуществляемыми муниципальными бюджетами. В основе становления системы самоуправления лежит активная гражданская позиция жителей местных сообществ.

Четко прослеживается линия на отделение муниципальной службы от службы государственной. Муниципальная власть подотчетна только своему населению и действует в его интересах. Самостоятельность местного самоуправления подкреплена финансовыми и иными материальными ресурсами.

Подавляющее число жителей местного сообщества уверены в своей непосредственной причастности к принятию решений органами самоуправления, что обеспечивает полную легитимность власти на местах, чей авторитет значительно выше, чем у властных структур регионального и национального уровня. Сформированная среда местного самоуправления Польши, основанная на доверии и ответственности каждого жителя за положение дел в конкретном сообществе, обеспечивает максимальную реализацию человеческого потенциала ([10], сс. 30–37).

Руководство Китайской народной республики в настоящее время реализует программу содействия экономическому и социальному развитию территорий. Программа скоординирована с показателями повышения уровня жизни граждан. Так за последние пять лет, при росте ВВП Китая около 7% в год, душевой доход населения увеличился в 2 раза.

По мнению Председателя КНР Си Цзиньпина, первоочередной задачей для государства должно выступать решение вопросов, обеспечивающих соблюдение социальной справедливости и равенства. При неправомерном распределении и поляризации общества невозможно обеспечить реализацию стратегических планов, связанных с сокращением разрыва по уровню жизни в населенных пунктах, равной доступности населения к государственным услугам, обеспечением доступа к качественному образованию, здравоохранению и пр ([17], сс. 369–370).

В определенный период, стремясь добиться высоких показателей темпов роста, руководство КНР допускало непропорциональности в развитии территорий, недостаточно внимания уделяло проблемам низкого уровня жизни граждан, что привело к накоплению отрицательного потенциала в социально-экономической жизни страны.

Сегодня китайские реформы решают проблемы не избранных, а всего народа на основе выстраивания равновесных гармоничных социально-структурных отношений, обеспечивающих положительную динамику процессов в экономике, ускорение процессов демократизации, духовного развития личности [3].

Учитывая положительный зарубежный опыт и отечественный особенности, при формировании полноценной системы местного самоуправления, способного высвободить потенциальную, творческую энергию каждого гражданина для решения проблем общества, следует четко сформулировать современную парадигму дальнейшего развития местного самоуправления в России.

Решение серьезных проблем, которые накопились в экономической и социальной сфере России, невозможно без структурных реформ, которые призваны гармонизировать взаимоотношения органов государственной и муниципальной власти.

Обосновывая положения парадигмы, следует учитывать современные новые потенциальные возможности, предоставляемые представителям местного самоуправления, предпринимательскому сообществу, населению локальных территорий, происходящими процессами глобализации: формирование агломераций, реализация мега проектов, предоставление правового статуса субъекта международных отношений и пр.

Не смотря на наличие внешних, серьезных вызовов, целесообразно учитывать то обстоятельство, что свыше трети мирового населения отдает предпочтение экономическому сотрудничеству со странами-партнерами России, в котором прослеживается положительная траектория расширения взаимовыгодных отношений, не только между странами и регионами, но и конкретными муниципальными образованиями.

Государственные лидеры России, впервые стали больше говорить о внутренних причинах возникновения кризисных явлений в отечественной жизни, а не о причинах, навязанных из-за рубежа, в связи с чем, принимаются различные меры по нейтрализации препятствий, мешающих успешной реализации «социального тонуса», стимулированию предпринимательских инициатив на всех хозяйственных уровнях, включая уровень местного самоуправления.

Благоприятные, перспективные прогнозы подобной деятельности федеральных и региональных государственных структур, должны быть связаны не с сохранением архаичной системы централизации, а с выстраиванием институциональной систему управления, в которой муниципальные власти осуществляют конструктивное сотрудничество с государственной властью.

Взаимовыгодное сотрудничество, должно отличаться креативностью в поиске эффективных решений, обеспечивающих реализацию потенциала малых и больших территории и сообществ, а не быть обременённым стереотипом мышления, «как бы чего не вышло».

Новая парадигма местного самоуправления призвана заменить современную невнятную государственную политику по созданию местных сообществ, проявляющуюся в отсутствии механизмов участия граждан в управлении муниципалитетами, и нечеткости обеспечения государственными гарантиями права на осуществление местного самоуправления.

Список литературы

- [1] «Бондинг» и «бриджинг» социального капитала. [Электронный ресурс] <https://www.hse.ru/news/27404804.html>
- [2] Аузан А.: *Конструирование перемен: как изменить отношение россиян к реформам*. [Электронный ресурс] <http://www.rbc.ru/opinions/politics/05/09/2017/59ae6de39a79476d7c12700b>
- [3] Ван Чжэн: *Обновляясь, сохранить рост*. "Китай", 2015, №3 (113), с. 32.
- [4] *Выступление Председателя Счетной палаты Татьяны Голиковой на заседании Государственной Думы с отчетом о работе Счетной палаты в 2016 году*. [Электронный ресурс] <http://www.ach.gov.ru/structure/golikova-tatyana-alekseevna/speeches/30503/>
- [5] *Доклад о состоянии гражданского общества в Российской Федерации*. Общественная палата Российской Федерации, Москва 2011. [Электронный ресурс] <http://www.oprf.ru/files/dok2012/dokladOPRF2011.pdf>
- [6] *Европейская хартия местного самоуправления ETS N 122 (Страсбург, 15 октября 1985 г.)*. [Электронный ресурс] <http://base.garant.ru/2540485/#text#ixzz4uH0eMu3q>
- [7] Ичард Роуз: *Десять лет "Барометру новой России"*. [Электронный ресурс] <http://ecsocman.hse.ru/data/864/976/1219/03rouz-14-19.pdf>
- [8] *Когда начнут борьбу с бедностью?* [Электронный ресурс] http://www.aif.ru/money/opinion/kogda_nachnut_borbu_s_bednostyu
- [9] Косова Т.Д., Ангелина И.А.: *Кодекс прозрачности в бюджетно-налоговой сфере*. „Экономические науки”, 2015, №4 (125).
- [10] Крутиков В.К.: *Психология «осажденной крепости»: от преодоления к развитию*. Издатель Захаров С.И. («СерНа»), Калуга 2017.
- [11] Малис Н.И.: *Налоговые льготы, преференции и доходы бюджета*. „Финансы”, 2016, №8.
- [12] *На VIII Гайдаровском форуме обсудили угрозы для экономики РФ и тайные надежды, низкие зарплаты и мигрантов, цены на нефть и водку*. [Электронный ресурс] <http://www.newsru.com/finance/13jan2017/gaidarforum.html>
- [13] *Обещания третьего срока: как исполняются майские указы президента*. [Электронный ресурс] <http://www.rbc.ru/economics/17/05/2016/573a034a9a7947d18967193a>
- [14] Озеров И.Х.: *Как расходуются в России народные деньги? Общество купцов и промышленников России*, Москва 2005.

- [15] Полтерович В.М.: *Куда идти: двадцать четыре тезиса. „Экономическая наука современной России“*, 2014, №3 (66), с. 8–16.
- [16] *Постановление Конституционного Суда РФ от 30.11.2000 № 15-П по делу о проверке конституционности отдельных положений Устава (Основного Закона) Курской области от 22.03.1999 “О внесении изменений и дополнений в Устав (Основной Закон) Курской области”*.
- [17] Си Цзиньпин: *О государственном управлении*. Изд-во литературы на иностранных языках, Пекин 2014.
- [18] Спиноза Б.: *Богословско-политический трактат*. Пер. с латинского М. Лопаткина. Литература, Минск 1998.
- [19] *Указ Президента Российской Федерации от 13 мая 2017 г. № 208 «О Стратегии экономической безопасности Российской Федерации на период до 2030 года»*. [Электронный ресурс] <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71572608>
- [20] *Федеральный закон «Об основах приграничного сотрудничества» от 26.07.2017 N 179-ФЗ*. [Электронный ресурс] <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71630188>
- [21] Янжул И.И.: *Миллионы и что с ними надо делать (Избранные статьи)*. Общество купцов и промышленников России, Москва 2006.
- [22] Chudy-Hyski D.: *Uwarunkowania turystycznego kierunku rozwoju górskich obszarów wiejskich Polski. „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich”* nr 1, Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, Kraków 2009, ss. 309.
- [23] Hyski M., Chudy-Hyski D.: *Regional tourism brand – need or necessity in the aspect of socio-economic development of Polish mountain rural areas, ‘SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION’*, Proceedings of the International Scientific Conference. Volume VI, May 25th – 26th, 2018, s. 200-211 (<http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/3235>).
- [24] Hyski M.: *The role and importance of the gmina in tourism policy in Poland. ‘SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION’*, Proceedings of the International Scientific Conference, Volume VI, May 25th – 26th, 2018, s. 188-199 (<http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/3148>).
- [25] Kantyka J.: *Kreowanie produktu rekreacyjnego miasta Katowice w świetle badań ankietowych osób w wieku 55+*. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu, Vol 15, No 6 (2015), s. 805–818.
- [26] Ucieklak-Jeż P.: *Education and Income as Health Determinants in Central-Eastern Europe. „Pragmata Tes Oikonomias”*, 2016, z. 10, 171–184; <http://dx.doi.org/10.16926/pto.2016.10.14>.

References

- [1] «Bonding» i «bridzhing» sotsial'nogo kapitala. [Elektronnyy resurs] <https://www.hse.ru/news/27404804.html>
- [2] Auzan A., *Konstruirovaniye peremen: kak izmenit' otnosheniye rossiyan k reformam*. [Elektronnyy resurs] <http://www.rbc.ru/opinions/politics/05/09/2017/59ae6de39a79476d7c12700b>
- [3] Van Chzhen: Obnovlyayas', sokhranit' rost. "Kitay", 2015, №3 (113), c. 32.
- [4] Vystupleniye Predsedatelya Schetnoy palaty Tat'yany Golikovoy na zasedanii Gosudarstvennoy Dumy s otchetom o rabote Schetnoy palaty v 2016 godu. [Elektronnyy resurs] <http://www.ach.gov.ru/structure/golikova-tatyana-alekseevna/speeches/30503/>
- [5] Doklad o sostoyanii grazhdanskogo obshchestva v Rossiyskoy Federatsii. Obshchestvennaya palata Rossiyskoy Federatsii, Moskva 2011. [Elektronnyy resurs] <http://www.oprf.ru/files/dok2012/dokladOPRF2011.pdf>
- [6] Yevropeyskaya khartiya mestnogo samoupravleniya ETS N 122 (Strasburg, 15 oktyabrya 1985 g.). [Elektronnyy resurs] <http://base.garant.ru/2540485/#text#ixzz4uH0eMu3q>
- [7] Richard Rouz: Desyat' let "Barometru novoy Rossii". [Elektronnyy resurs] <http://ecsocman.hse.ru/data/864/976/1219/03rouz-14-19.pdf>
- [8] Kogda nachnut bor'bu s bednost'yu? [Elektronnyy resurs] http://www.aif.ru/money/opinion/kogda_nachnut_borbu_s_bednostyu
- [9] Kosova T.D., Angelina I.A.: Kodeks prozrachnosti v byudzhetho-nalogovoy sfere. „Ekonomicheskiye nauki“, 2015, №4 (125).
- [10] Krutikov V.K.: Psikhologiya «osazhdennoy kreposti»: ot preodoleniya k razvitiyu. Izdatel' Zakharov S.I. («SerNa»), Kaluga 2017.
- [11] Malis N.I.: Nalogovyye l'gota, preferentsii i dokhody byudzheta. „Finansy“, 2016, №8.
- [12] Na VIII Gaydarovskom forume obsudili ugrozy dlya ekonomiki RF i taynyye nadezhdy, nizkiye zarplaty i migrantov, tseny na nef't i vodu. [Elektronnyy resurs] <http://www.newsru.com/finance/13jan2017/gaidarforum.html>
- [13] Obeshchaniya tret'yego sroka: kak ispolnyayutsya mayskiye ukazy prezidenta. [Elektronnyy resurs] <http://www.rbc.ru/economics/17/05/2016/573a034a9a7947d18967193a>
- [14] Ozerov I.KH.: Kak raskhoduyutsya v Rossii narodnyye den'gi? Obshchestvo kuptsov i promyshlennikov Rossii, Moskva 2005.
- [15] Polterovich V.M.: Kuda idti: dvadtsat' chetyre tezisa. "Ekonomicheskaya nauka sovremennoy Rossii", 2014, №3 (66), c. 8–16.

-
- [16] Postanovleniye Konstitutsionnogo Suda RF ot 30.11.2000 № 15-P po delu o provere konstitutsionnosti otdel'nykh polozheniy Ustava (Osnovnogo Zakona) Kurskoy oblasti ot 22.03.1999 "O vnesenii izmeneniy i dopolneniy v Ustav (Osnovnoy Zakon) Kurskoy oblasti".
- [17] Si TSzin'pin: O gosudarstvennom upravlenii. Izd-vo literatury na inostrannykh yazykakh, Pekin 2014.
- [18] Spinoza B.: Bogoslovsko-politicheskiy traktat. Per. s latinskogo M. Lopatkina. Literatura, Minsk 1998.
- [19] Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 13 maya 2017 g. № 208 «O Strategii ekonomicheskoy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii na period do 2030 goda». [Elektronnyy resurs] <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71572608>
- [20] Federal'nyy zakon «Ob osnovakh prigranichnogo sotrudnichestva» ot 26.07.2017 N 179-FZ. [Elektronnyy resurs] <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71630188>
- [21] Janzhul I.I.: Milliony i chto s nimi nado delat' (Izbrannyye stat'i). Obshchestvo kuptsov i promyshlennikov Rossii, Moskva 2006.
- [22] Chudy-Hyski D.: *Uwarunkowania turystycznego kierunku rozwoju górskich obszarów wiejskich Polski*. „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich” nr 1, Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, Kraków 2009, ss. 309.
- [23] Hyski M., Chudy-Hyski D.: *Regional tourism brand – need or necessity in the aspect of socio-economic development of Polish mountain rural areas*, 'SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION', Proceedings of the International Scientific Conference. Volume VI, May 25th – 26th, 2018, s. 200-211 (<http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/3235>).
- [24] Hyski M.: *The role and importance of the gmina in tourism policy in Poland*. 'SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION', Proceedings of the International Scientific Conference, Volume VI, May 25th – 26th, 2018, s. 188-199 (<http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/3148>).
- [25] Kantyka J.: *Kreowanie produktu rekreacyjnego miasta Katowice w świetle badań ankietowych osób w wieku 55+*. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu, Vol 15, No 6 (2015), s. 805–818.
- [26] Ucieklak-Jeż P.: *Education and Income as Health Determinants in Central-Eastern Europe*. „Pragmata Tes Oikonomias”, 2016, z. 10, 171–184 (<http://dx.doi.org/10.16926/pto.2016.10.14>).

Potential of local self-government: Polish experience for Russian practice

Summary: The article concerns contemporary problems of the development of the territorial self-government system in Russia. The course of Polish local government transformations, carried out on the basis of civic activity, is analyzed. Chinese experience of reforms is presented on the basis of building harmonious social and structural relations that ensure positive dynamics of processes in the economy, acceleration of democratization processes, and spiritual development of the individual. The authors examine the dual nature of the current globalization process, on the one hand with a positive impact on the pace of industrial development in the world, and on the other on socio-economic inequalities that limit the access of people to civilization achievements. The article emphasizes the role and importance of the local government system in innovative processes, its ability to manage the potential, creative energy of every citizen in solving social problems. The basic provisions of the modern development paradigm are aimed at ensuring the realization of the potential of local self-government in Russia.

Keywords: local government; system of public administration; Charter of local self-government; The Charter of Open Data; Polish self-government; Chinese reforms; Russian social capital.

Valery Konstantynowicz KRUTIKOV

Kałudzki Państwowy Uniwersytet im. K.E. Ciołkowskiego, Rosja

Dorota CHUDY-HYSKI (<https://orcid.org/0000-0001-8357-658X>)

Jan Długosz University in Czestochowa, Poland

Перспективы взаимодействия на новом цивилизационном уровне: мегапроект «пояса шелкового пути»

Аннотация. В статье рассматриваются аспекты многостороннего международного сотрудничества в рамках реализации китайского мега проекта Экономического пояса Шелкового пути (ЭПШП). Метод историко-экономического анализа позволяет сопоставить идеи С.Ю. Витте, связанные со строительством Транссибирского рельсового пути, и оценкам предприятия, как крупнейшего и важнейшего в мире, с современной инициативой Поднебесной, которая обеспечивает эффективную реализацию инновационного пути совместного развития стран Азии и Европы. Авторами формулируются выводы, определяющие перспективы взаимодействия стран, принимающих участие в реализации проекта ЭПШП.

Ключевые слова: транссибирская железнодорожная магистраль; идеи С.Ю. Витте; китайский мега проект; сопряжения и интеграция.

Результаты применения метода историко-экономического анализа свидетельствуют о том, что принятию решения, в 1891 году, о начале сооружения транссибирской железнодорожной магистрали, или «Великого Сибирского рельсового пути», предшествовали многолетние ожесточенные споры, обсуждения в различных слоях общества ([4], с. 184).

Разногласия охватывали самый широкий спектр вопросов: непроходимость сибирских рек, озер, тайги и вечной мерзлоты; необходимость привлечения к строительству иностранцев; потребность в расходовании огромных государственных средств; отвлечение значительных человеческих ресурсов от иных видов хозяйственной деятельности; крайне низкий уровень технической

оснащенности при преобладании ручного труда и так далее ([4], сс. 172–183).

Доказывая свою правоту, правильность высказываемых суждений и сомнений, практики и ученые доходили до «точки кипения», поэтому процесс выяснения отношений получил название «железнодорожной горячки» ([13], сс. 2–3, 5–7).

И это закономерно, так как грандиозные планы на будущее, связанные с интеграцией потенциалов Европы и Азии, никогда не покидали представителей властных структур, бизнеса, науки и рядовых граждан [8].

Может быть, в непреодолимом стремлении к освоению новых пространств лежит природа, до сих пор до конца неясной, «энергии пассионарности», которую Л. Гумилев относил к энергии космического происхождения, связывая активизацию процессов этногенеза с потоками метеоритов и межгалактических лучей [5].

Без ссылок на влияние космоса, достаточно убедительно демонстрирует ситуацию следующий факт. В девятнадцатом веке добровольная эмиграция на азиатские территории Российской империи являлась доминирующим потоком над эмиграцией в дальнее зарубежье. Поток переселенцев на сибирские и дальневосточные просторы был выше суммарной эмиграции в дальнее зарубежье на тридцать два процента ([19], сс. 127–128).

Лидером сторонников по продвижению проекта строительства Сибирской железной дороги выступал С.Ю. Витте, который не витал в космических просторах, а смог убедить императора в актуальности принятия решения, четко сформулировав следующие веские аргументы.

Россия, по праву занимает центральное место в процессе конструирования взаимоотношений между Европой и Азией.

Она интегрирует достижения цивилизации, накопленные европейскими и азиатскими странами и народами.

Ей принадлежит главная роль в деятельности по преодолению накопившихся негативных явлений, и открытии новых перспектив международного сотрудничества.

Практические шаги по обеспечению единения потенциалов двух цивилизаций лежат в плоскости развития транспортных, инфраструктурных, торговых и иных связей.

Великий Сибирский путь создает неограниченные возможности для освоения огромных природных богатств Урала, Сибири, Дальнего Востока, в доступе к которым заинтересовано мировое сообщество.

Освоение недр, решение проблем ресурсного развития экономик разных стран расширяет горизонты сотрудничества.

Преодоление пространственного разрыва между европейскими странами и странами азиатского востока, активизирует торговые отношения, минимизирует транспортные расходы, несет прямые финансовые выгоды.

В конечном итоге, увеличивается социально-экономический потенциал и динамика развития стран европейского и азиатского континента, крепнут политические, экономические, культурные, личностные связи.

С.Ю. Витте был уверен, что: «Следует лишь прибавить, что указанные выше благоприятные условия, возникающие с открытием дороги для расширения торговых сношений России с странами азиатского востока, несомненно поведут к упрочению дружественных политических отношений с теми же странами» ([4], сс. 159–183).

Более того, строительство Великого пути позволит сформировать новую проекцию взаимоотношений с Североамериканскими штатами, так как транспортные связи обеспечивают возникновение взаимного интереса в делах промышленных, торговых и прочих, создавая ситуацию взаимного проникновения и влияния на расширение доступа к ресурсам, технологиям и рынкам.

Витте предполагал, что «...с проведением Сибирской дороги до Тихого океана Россия получит полную возможность стать в более непосредственные отношения с Североамериканскими Штатами». Влиятельный министр делал следующие прогнозы: «Сибирская железная дорога тем скорее достигнет целей, для которых она сооружается, чем больше будет обращено внимания на вспомогательные предприятия, которые могут усилить экономические и культурное влияние дороги...», и далее: «Окрепнув при поддержке железной дороги, эти новые в крае промышленные предприятия положат твердое основание дальнейшим успехам его промышленного развития».

Следует признать, что главным аргументом, убедившим русского царя, в необходимости строительства самой длинной в мире железнодорожной магистрали (в конечном итоге протяженность составила 9288 км.), от Москвы до тихоокеанского порта Владивосток, выступила потребность укрепления обороноспособности империи, получение возможности оперативной переброски войск с западных территорий к восточным границам своего государства ([4], сс. 185–192).

С позиций последнего аргумента, для объективности, целесообразно привести один из современных взглядов, который формулирует уровень влияния транссибирской магистрали на весь ход всемирной истории. Зарубежными исследователями признается, что и сегодня магистраль выступает в качестве одного из самых

впечатляющих инженерных проектов в мировой истории, а реализация проекта стала возможной благодаря энергии и талантам С.Ю. Витте.

В тоже время, высказывается утверждение, что строительство железнодорожной магистрали послужило причиной возникновения масштабных конфликтов между Россией и Японией, а в дальнейшем – между Японией и США. И эти конфликты привели к военным действиям [2].

Ответить на подобное субъективное мнение мог бы и сам С.Ю. Витте, который поддерживал мнение Фридриха Листа, утверждавшего, что: «Нация, как и человек, не имеет более дорогих интересов, как свои собственные». Но Ф. Лист и С. Витте были уверены в том, что национальные соперничества и войны должны устраняться «...только при согласовании всех национальных интересов или при общей ассоциации всех народов под режимом права» ([4], сс. 67, 69).

Обратившись к современным взглядам, мы не можем не отметить совпадение ряда принципиальных позиций, которые занимали С.Ю. Витте, и выдающийся гуманист академик А.Д. Сахаров.

Сахаров одинаково критически высказывался об отрицательных сторонах существующих общественных систем (капиталистической и социалистической), и формулировал идеи, объединённые концепцией конвергенции.

По его мнению, для выстраивания новой, совершенной цивилизационной системы, следует отвергнуть все отрицательное, что накоплено в ранее существовавших общественных системах, но необходимо интегрировать все позитивные достижения, накопленные человечеством.

Определяя место будущей России в мировом сообществе, А.Д. Сахаров позитивно относился к европейскому сообществу государств, но не видел перспектив от вступления России в Евросоюз.

Россия, как страна, отличающаяся своеобразной близостью и к европейскому и к азиатскому континенту, должна, с его точки зрения, сформировать современную систему евразийских отношений в рамках нового общего экономико-политического и культурного союза [14].

Конструктивные идеи, выдвинутые и реализованные, благодаря подвижническим трудам С.Ю. Витте, перспективная концепция конвергентного развития страны А.Д. Сахарова, в настоящее время сталкиваются с новыми вызовами.

Рядом стран, в первую очередь США, проводится недоброжелательная политика, связанная с ограничением

возможностей России пользоваться мировыми достижениями в области высоких технологий; потенциалом инвестиционных и качественных трудовых ресурсов. Создаются барьеры для представителей российского предпринимательского сообщества на путях расширения и освоения новых рынков [17].

Адекватным ответом на недружественные шаги в отношении Российской Федерации, является встраивание конструктивных партнерских отношений в рамках мегапроекта, сформулированного и продвигаемого на протяжении последних лет Китайской народной республикой в виде «Стратегии экономического пояса шелкового пути» ([16], сс. 391–392).

Можно с уверенностью сказать, что мегапроект «Экономического пояса шелкового пути» (ЭПШП) является современным прочтением подходов к международным отношениям, которым неукоснительно следовал С.Ю. Витте.

Идеология проекта основывается на политической согласованности позиций; принципе открытости, и связанном с ним взаимопроникновении; неукоснительном соблюдении принципа получения взаимной выгоды.

При реализации идеологических принципов мегапроекта, непрерывно совершенствуются составляющие элементы структурно-институционального фактора экономического развития, что проявляется в снятии ограничений, создании режима благоприятствования для торговли, денежных операций, таможенного дела и пр.

Идеи «Великого пути», сформулированные С.Ю. Витте, участниками мегапроекта ЭПШП, реализуются на новом цивилизационном уровне.

Одновременно с активным выстраиванием взаимовыгодных экономических коридоров, дорожно-транспортная система не просто расширяется, а приобретает инновационное содержание, проявляющее в строительстве высокоскоростных магистралей, модернизации инфраструктурной и энергетических составляющих на базе цифровой экономики, диверсификации предоставляемых транспортных услуг.

Инициатива Китайской народной республики «Один пояс, один путь» поддержана соответствующими резолюциями Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций, Совета Безопасности и Экономической и социальной комиссии для Азии и Тихого океана ООН, Организации Азиатско-Тихоокеанского экономического сотрудничества (АТЭС) и другими ведущими организациями мира [3].

В реализации замысла мегапроекта ЭПШП участвуют, десятки стран, в которых проживает, почти пяти миллиардное население, деятельность проекта обеспечивается инвестиционными ресурсами в объеме, превышающем один трлн. долларов, свыше одного млрд. долларов уже поступили в бюджеты стран-участников в виде налогов и сборов [15].

В 2015 году Российская Федерация и Китайская народная республика подписали документ, определяющий перспективы сотрудничества по сопряжению деятельности Евразийского экономического союза (ЕАЭС) и мегапроекта ЭПШП [7].

Практическое воплощение получают идеи С.Ю. Витте, связанные со сближением европейской и азиатской экономик, созданы новые возможности для движения товаров, капиталов, технологий между странами.

Разумеется, как в любой сложной, международной деятельности, возникают проблемы, которые должны решаться при согласовании всех национальных интересов и требующие разработки разумного механизма сопряжения.

Россия является ведущим инвестором и главным гарантом для стран, которые участвуют в работе ЕАЭС. Именно она обеспечивает баланс интересов участников организации.

Современное состояние российско-китайских отношений характеризуется лидерами стран, как самое лучшее за всю историю.

В этих условиях следует взаимно правильно понимать особенности политики, реализуемой руководством Китая, которая базируется на принципе неприсоединения к различным блокам, и роль России, которую она играет в Евразийском экономическом союзе.

ЕАЭС, безусловно, позиционируется как экономический союз. Но не следует забывать, что он объединяет страны, входящие в Союз Независимых Государств, которые ранее выступали в качестве республик СССР, поэтому политические подтексты в отношениях не могут не присутствовать [12].

КНР постоянно являлась независимым государством, отличающимся своей позицией в политической и международной жизни, что исключает вариант вступления Китая в ЕАЭС ([16], сс. 338, 369–370).

С другой стороны, и Россия, выполняющая ведущую роль во взаимоотношениях между странами в рамках союза, не может быть заинтересована в присоединении КНР к ЕАЭС.

В настоящий период целесообразно концентрироваться на экономических, а не на политических аспектах взаимовыгодного сотрудничества.

Этот подход обеспечивается проведением тщательного анализа, разрабатываемых в рамках ЭПШП проектов, выделением наиболее перспективных проектов, несущих, в кратчайшие сроки, наибольшую взаимную выгоду для партнеров.

Активная инвестиционная деятельность, обеспечивающая реализацию инновационных проектов, требует сформировать несущую инвестиционную конструкцию, способную объединить ресурсы Азиатского банка инфраструктурных инвестиций, Фонда ЭПШП, Нового Банка развития БРИКС, и четко регламентировать параметры специализации.

Финансовая система, формируемая в рамках ЭПШП, должна опираться на четкие стратегические планы взаимовыгодного сотрудничества между Россией и Китаем.

Наиболее актуальными проблемами в стратегическом планировании, осуществляемом странами-партнёрами, являются: перевод всей системы на технологии цифровой экономики, совершенствование сферы трансграничных финансовых услуг, развитие платежной системы на основе национальных валют, внедрение многоканальной системы инвестиционного обеспечения.

Реальная инвестиционная деятельность демонстрирует положительные примеры интеграции ресурсов в рамках мегапроекта.

Показателен пример приобретения 9,9% акций крупнейшей российской компании «Новотэк» в проекте по производству сжиженного природного газа «Ямал СПГ», и покупка 10% акций нефтехимического холдинга «Сибур», осуществленных Фондом ЭПШП [1].

Имеет серьезные перспективы принятое решение, на основании которого заключено соглашение о совместной деятельности между Внешэкономбанком, Фондом прямых инвестиций России и Фондом ЭПШП, предусматривающее специализацию по привлечению инвестиций в инфраструктурные и промышленные проекты [10].

Особое географическое положение России, как связующего конструктивного элемента между Западом и Востоком, наиболее полно демонстрируется на примере проработки возможных вариантов коридора Западный Китай – Западная Европа мега проекта «Один пояс, один путь».

Россия выступает в двух ипостасях. Как важнейший партнер прокладки коридора с азиатской территории на территорию европейскую, и как сторона коммерческого соглашения, на которой лежат обязательства по транзитной доставке грузов. Как участник коммерческой деятельности, она имеет право на получение прибыли.

Коридор берет свое начало в КНР. Проходит через территорию Казахстана. На территории РФ проходит через Оренбург с выходом на

Санкт-Петербург, далее маршрут проходит по территориям Белоруссии, Польши, с выходом на Западную Европу и атлантическое побережье [6].

Конструктивное сопряжение Евразийского союза, России и Китая требует принятия заблаговременных мер, связанных с разрешением конкурентных разногласий по группам товаров, поставляемым хозяйствующими субъектами разных стран.

Объединение и расширение рыночных горизонтов способно породить новые противоречия, которые следует разрешать в духе согласования национальных интересов «под режимом права», и четким определением групп конкурентоспособных товаров, с которыми страны-партнеры выходят на рынок.

Так руководство Китая не только не ограничивает, но проводит политику стимулирования поставок из России продовольственных товаров, пользующихся у многомиллионного китайского населения повышенным спросом. Предприятия российского агропромышленного комплекса, в неограниченных объемах могут поставлять на продовольственный китайский рынок такую продукцию как: мясо и изделия мясо переработки; муку и крупы; растительное масло и прочее [9].

В рамках реализации мега проекта и таможенное дело должно быть подвергнуто серьезным трансформациям с позиций обеспечения своевременности, гибкости, взаимной выгоды.

Важнейшим направлением подобной трансформации выступает создание единой таможенной системы для всех стран на платформе цифровой экономики.

Система эффективно заработает только при условии нейтрализации различий в существующих законодательных базах, и разработке единых механизмов реализации нормативно-правовых документов. Требуется обеспечить взаимное признание результатов таможенного контроля по целому ряду вопросов, повысить безопасность при реализации цепочек поставок, уменьшить издержки и сократить до минимума время пропуски клиентов.

Обеспечение эффективной работы зависит от качественного кадрового состава таможенных, правоохранительных, финансово-экономических подразделений, уровня их компетенций, в частности способности, поддерживать гармоничные, доверительные контакты с коллегами других стран при выполнении своих полномочий.

Проведенное исследование позволяет сформулировать ряд выводов:

— современное состояние международных отношений и внутреннее положение дел в стране, полезно рассматривать с историко-

- экономических позиций, через призму мыслей, свершений, воплощенных в реальной действительности авторитетными представителями различных стран-партнёров;
- определено можно утверждать, что методологической основой инициированного КНР проекта «Одного пояса, одного пути», выступают теоретические и практические труды и чаяния представителей многих стран, в том числе, богатое наследие С.Ю. Витте;
 - процесс глобализации оказывает положительное влияние на цивилизационное развитие стран и народов, если опирается на подходы, связанные с укреплением позитивных тенденций к сотрудничеству, учетом интересов всех сторон, наращиванием уровня координации, укреплением степени доверия, расширением взаимовыгодное партнерство;
 - в рамках долгосрочной стратегии мега проекта, решается задача по формированию непротиворечивой, учитывающей национальные интересы стран и народов, а также тысячелетние европейские и азиатские цивилизационные ценности, хозяйственной системы;
 - необходимо постоянно совершенствовать меры и процедуры по снижению цены и организационных сложностей вхождения стран, в первую очередь развивающихся, в мирохозяйственную систему и их эффективному функционированию в ее составе;
 - ответом на современные вызовы является честное, открытое признание факта наличия основных проблем, мешающих конструктивной реализации мега проекта, и разработка алгоритмов действий, обеспечивающих конкурентное развитие;
 - мега проект предоставляет развивающимся странам возможность сыграть роль «двигателя» мировой экономической жизни, проявляющуюся в создании новых стратегических партнерств, инновационных и интеграционных центров развития;
 - культивирование социально-экономического неравенства между государствами, которое оказывает негативное воздействие на уровень развития стран, ведет к проявлениям экстремизма, терроризма и порождает новые вызовы;
 - инклюзивное развитие стран-участников ЭПШП, достижение инновационных горизонтов эффективности, конкурентоспособности и экономического благополучия может быть обеспечено только совместными усилиями [11];
 - практической основой, обеспечивающей реализацию идей мега проекта, выступает реальная хозяйственная деятельность, позволяющая вводить в эксплуатацию новые транспортные магистрали (железнодорожные, морские, автомобильные и пр.);

преобразования, способствующие созданию глобальной сети высокоскоростного транспорта на базе технологий электронной экономики; реализация процесса совершенствования сферы инфраструктурной интеграции;

- особое значение в рамках проекта, должно придаваться финансово-экономической сфере, которая призвана защитить экономку стран-партнеров от острой глобальной конкуренции в условиях сложившихся норм экономического поведения, связанных с установлением контроля транснациональных корпораций и развитых стран над высокоуровневыми звеньями в цепочке ценностей, который позволяет получать самый большой доход от добавленной стоимости [18].

Реализуя, коренные структурно-институциональные изменения в рамках мега проекта «Экономического пояса шелкового пути», следует постоянно помнить, что они выступают в качестве конечного результата целенаправленной, многовековой деятельности людей, принадлежащих к разным странам и народам.

Дальнейшее цивилизационное развитие связано с нравственными началами, лежащими в основе степени экономической, политической, социальной и культурной зрелости, и определяющими перспективы историко-экономического развития стран мирового сообщества.

Мега проект «Экономического пояса шелкового пути», в полной мере соответствует мировым тенденция глобализации, так как выступает в качестве катализатора сближения стран евразийских регионов, способствующего раскрытию экономического потенциала каждого государства, народа, личности.

Список литературы

- [1] «Новотэк» продал 9,9% в «Ямал СПГ» Китайскому Фонду Шелкового пути. [Электронный ресурс] <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2016/03/15/633666-novatek-yamal>
- [2] Beauchamp Z: Транссибирская магистраль изменила ход мировой истории. [Электронный ресурс] <http://inosmi.ru/social/20161009/237988633.html>
- [3] Беспроигрышный для всех: генсек ООН о проекте Шелкового пути. [Электронный ресурс] <http://ru.sputnik-tj.com/world/20170515/1022308188/gensek-oon-proyekt-shelkovogo-puti-besproigrshnyy-dlya-vsekh.html>

-
- [4] Витте С.Ю.: *Собрание сочинений и документальных материалов*. В 5т. Т.1: *Пути сообщения и экономическое развитие России*. Кн.2, ч.1, Наука, Москва 2004.
- [5] Гумилев Л.Н.: *Этносфера: история людей и история природы*. [Электронный ресурс] <https://www.e-reading.club/book.php?book=86668>
- [6] *Дойдёт ли до Санкт-Петербурга коридор Западный Китай – Западная Европа?* [Электронный ресурс] <http://www.stanradar.com/news/full/22749-dojdet-li-do-sankt-peterburga-koridor-zapadnyj-kitaj-zapadnaja-evropa.html>
- [7] *Заявления для прессы по итогам российско-китайских переговоров*. [Электронный ресурс] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/49433/>
- [8] Зензинов Н.А.: *Строительство магистрали: идеи, предложения, проекты*. „Железнодорожный транспорт”, 1991, №5, с. 11–15.
- [9] *Как устроен российский экспорт в Китай*. [Электронный ресурс] <http://moneymakerfactory.ru/china/rossiyskiy-eksport-v-kitay>
- [10] Макаров И.А., Соколова А.К.: *Сопряжение евразийской интеграции Экономического пояса Шелкового пути: возможности для России*. „Вестник Международных Организаций”, 2016, Т. 11, № 2, с. 40–57.
- [11] Мартыненко С.В.: *Инклюзивное развитие и глобализация*. „Власть”, 2012, №1, с. 113–115.
- [12] *Путин в Пекине: как Россия встраивается в китайский Шелковый путь* [Электронный ресурс] <http://www.rbc.ru/politics/14/05/2017/59159e0d9a7947318586f81f>
- [13] Саблер С.В., Сосновский И.В.: *Сибирская железная дорога в ее прошлом и настоящем*. Санкт-Петербург 1903.
- [14] Сахаров А.Д.: *Конвергенция, мирное сосуществование*. [Электронный ресурс] http://www.sakharov-archive.ru/Raboty/Rabot_70.html
- [15] *СБ ООН призывает к созданию сообщества с единой судьбой для всего человечества*. [Электронный ресурс] http://russian.news.cn/2017-03/18/c_136139046.htm
- [16] Си Цзиньпин: *О государственном управлении*. Изд-во литературы на иностранных языках, Пекин 2014.
- [17] Сильвестров С.Н.: *Новый американский законодательный акт о санкциях: очередные политические и экономические вызовы России*. „Российский экономический журнал”, 2017, №3, с. 61–68.
- [18] Цзун Хэ: *Место Китая в мировой торговле*. [Электронный ресурс] http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2014-03/04/content_31669210.htm

- [19] Шушкевич Ю.А.: *Восточный шанс. Русско-японская война 1904–1905 гг. в ретроспективе исторического выбора*. Компания Спутник, Москва 2005.
- [20] Chudy-Hyski D.: *Uwarunkowania turystycznego kierunku rozwoju górskich obszarów wiejskich Polski*. „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich” nr 1, Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, Kraków 2009, ss. 309.
- [21] Hyski M., Chudy-Hyski D.: *Regional tourism brand – need or necessity in the aspect of socio-economic development of Polish mountain rural areas*, ‘SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION’, Proceedings of the International Scientific Conference. Volume VI, May 25th – 26th, 2018, s. 200–211 (<http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/3235>).
- [22] Hyski M.: *The role and importance of the gmina in tourism policy in Poland*. ‘SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION’, Proceedings of the International Scientific Conference, Volume VI, May 25th – 26th, 2018, s. 188–199.
- [23] Kantyka J.: *Kreowanie produktu rekreacyjnego miasta Katowice w świetle badań ankietowych osób w wieku 55+*. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu, Vol 15, No 6 (2015), s. 805–818.
- [24] Ucieklak-Jeż P.: *Education and Income as Health Determinants in Central-Eastern Europe*. „Pragmata Tes Oikonomias”, 2016, z. 10, 171–184; <http://dx.doi.org/10.16926/pto.2016.10.14>.

References

- [1] «Novotek» prodal 9,9% v «Yamal SPG» Kitayskomu Fondu Shelkovogo puti. [Elektronnyy resurs] <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2016/03/15/633666-novatek-yamal>
- [2] Beauchamp Z: Transsibirskaya magistral' izmenila khod mirovoy istorii. [Elektronnyy resurs] <http://inosmi.ru/social/20161009/237988633.html>
- [3] Besproigryshnyy dlya vsekh: gensek OON o proyekte Shelkovogo puti. [Elektronnyy resurs] <http://ru.sputnik-tj.com/world/20170515/1022308188/gensek-oon-proyekt-shelkovogo-puti-besproigryshnyy-dlya-vsekh.html>
- [4] Vitte S.YU.: *Sobraniye sochineniy i dokumental'nykh materialov*. V 5t. T.1: Puti soobshcheniya i ekonomicheskoye razvitiye Rossii. Kn.2, ch.1, Nauka, Moskva 2004.
- [5] Gumilev L.N.: *Etnosfera: istoriya lyudey i istoriya prirody*. [Elektronnyy resurs] <https://www.e-reading.club/book.php?book=86668>

-
- [6] Doydot li do Sankt-Peterburga koridor Zapadnyy Kitay – Zapadnaya Yevropa? [Elektronnyy resurs] <http://www.stanradar.com/news/full/22749-dojdet-li-do-sankt-peterburga-koridor-zapadnyj-kitaj-zapadnaja-evropa.html>
- [7] Zayavleniya dlya pressy po itogam rossiysko-kitayskikh peregovorov. [Elektronnyy resurs] <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/49433/>
- [8] Zenzinov N.A.: Stroitel'stvo magistrali: idei, predlozheniya, proyekty. „Zheleznodorozhnyy transport”, 1991, №5, c. 11–15.
- [9] Kak ustroyen rossiyskiy eksport v Kitay. [Elektronnyy resurs] <http://moneymakerfactory.ru/china/rossiyskiy-eksport-v-kitay>
- [10] Makarov I.A., Sokolova A.K.: Sopryazheniye yevraziyskoy integratsiii Ekonomicheskogo poyasa Shelkovogo puti: vozmozhnosti dlya Rossii. „Vestnik Mezhdunarodnykh Organizatsiy”, 2016, T. 11, № 2, c. 40–57.
- [11] Martynenko S.V.: Inklyuzivnoye razvitiye i globalizatsiya. „Vlast”, 2012, №1, c. 113–115.
- [12] Putin v Pekine: kak Rossiya vstraivayetsya v kitayskiy Shelkovyy put' [Elektronnyy resurs] <http://www.rbc.ru/politics/14/05/2017/59159e0d9a7947318586f81f>
- [13] Sabler S.V., Sosnovskiy I.V.: Sibirskaya zheleznaya doroga v yeye proshlom i nastoyashchem. Sankt-Peterburg 1903.
- [14] Sakharov A.D.: Konvergentsiya, mirnoye sosushchestvovaniye. [Elektronnyy resurs] http://www.sakharov-archive.ru/Raboty/Rabot_70.html
- [15] SB OON prizyvayet k sozdaniyu soobshchestva s yedinoy sud'boy dlya vsego chelovechestva. [Elektronnyy resurs] http://russian.news.cn/2017-03/18/c_136139046.htm
- [16] Si TSzin'pin: O gosudarstvennom upravlenii. Izd-vo literatury na inostrannykh yazykakh, Pekin 2014.
- [17] Sil'vestrov S.N.: Novyy amerikanskiy zakonodatel'nyy akt o sanktsiyakh: ocherednyye politicheskiye i ekonomicheskiye vyzovy Rossii. „Rossiyskiy ekonomicheskiy zhurnal”, 2017, №3, c. 61–68.
- [18] TSzun Khe: Mesto Kitaya v mirovoy trgovle. [Elektronnyy resurs] http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2014-03/04/content_31669210.htm
- [19] Shushkevich YU.A.: Vostochnyy shans. Russko-yaponskaya vojna 1904–1905 gg. v retrospektive istoricheskogo vybora. Kompaniya Sputnik, Moskva 2005.
- [20] Chudy-Hyski D.: *Uwarunkowania turystycznego kierunku rozwoju górskich obszarów wiejskich Polski*. „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich” nr 1, Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, Kraków 2009, ss. 309.

- [21] Hyski M., Chudy-Hyski D.: *Regional tourism brand – need or necessity in the aspect of socio-economic development of Polish mountain rural areas*, 'SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION', Proceedings of the International Scientific Conference. Volume VI, May 25th – 26th, 2018, s. 200-211 (<http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/3235>).
- [22] Hyski M.: *The role and importance of the gmina in tourism policy in Poland*. 'SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION', Proceedings of the International Scientific Conference, Volume VI, May 25th – 26th, 2018, s. 188-199.
- [23] Kantyka J.: *Kreowanie produktu rekreacyjnego miasta Katowice w świetle badań ankietowych osób w wieku 55+*. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu, Vol 15, No 6 (2015), s. 805–818.
- [24] Ucieklak-Jeż P.: *Education and Income as Health Determinants in Central-Eastern Europe*. „Pragmata Tes Oikonomias”, 2016, z. 10, 171–184 (DOI: <http://dx.doi.org/10.16926/pto.2016.10.14>).

Perspectives of interaction at the new civilization level: mega project “The Belt of the Silk Road”

Summary: This article discusses the aspects of multilateral cooperation within the framework of international economic mega-project of the Chinese Silk Road. The method of historical and economic analysis has been used in the paper. It allowed to compare the ideas of S. Yu. Witte related to the construction of the Trans-Siberian railway line. This project is considered to be the largest and most important initiative in modern world of China, which ensures effective implementation of innovative ways of joint development in Asia and Europe. The authors draw conclusions that define the prospects for cooperation between countries participating in the implementation of the Silk Road Economic Belt project.

Keywords: the Trans-Siberian Railway; the Belt of the Silk Road; interface and integration.

Justyna JASIK-PYZDROWSKA (<https://orcid.org/0000-0003-0188-1105>)

Iwona BONIKOWSKA (<https://orcid.org/0000-0002-2285-714X>)

Wydział Lekarski i Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Zielonogórski

Koszty leczenia i prewencji cukrzycy

Synopsis: W artykule przedstawiono zagadnienie stale rosnących nakładów finansowych związanych z kosztami leczenia cukrzycy – choroby cywilizacyjnej XXI wieku. Na podstawie danych literaturowych stwierdzono dysproporcję pomiędzy kosztami prewencji oraz leczeniem powikłań cukrzycy. Problematyka profilaktyki jest dyskusyjna, głównie ze względu na jej ograniczony zasięg terytorialny oraz incydentalność, podczas gdy potrzeby są wielosektorowe i wymagają zmian systemowych.

Słowa kluczowe: koszty, terapia, prewencja, cukrzyca.

Wstęp

Cukrzyca jako epidemia XXI wieku jest schorzeniem bezpośrednio lub pośrednio przyczyniającym się do olbrzymiej śmiertelności współczesnego społeczeństwa w Polsce, Europie i na świecie. Najczęstsze powikłania cukrzycy to zawały serca i udary mózgu, a także niewydolność nerek, uszkodzenie siatkówki oka (retinopatia) oraz polineuropatia powodująca zaburzenia czucia, rytmu serca, przewodzenia pokarmowego oraz zaburzenia w oddawaniu moczu i impotencję u mężczyzn. Co kilka sekund umiera człowiek z powodu powikłań cukrzycy, co dziesięć sekund rozpoznaje się nowe zachorowanie na cukrzycę, a co pół minuty następuje amputacja nogi chorego, jako powikłanie stopy cukrzycowej. To jedne z niewielu konsekwencji tego podstępnego schorzenia [15], [1]. Cukrzyca jako problem cywilizacyjny od kilku już lat stała się przedmiotem badań i analiz wielu naukowców reprezentujących liczne dziedziny naukowe. Problematyka cukrzycy jest interdyscyplinarna ze względu na zasięg jej kosztów, w wymiarze indywidualnym, społecznym oraz globalnym, konsekwencji psychologicznych, biologicznych, ekonomicznych itp. Największe koszty generują towarzyszące cukrzycy powikłania, którym można zapobiegać lub przynajmniej minimalizować, gdy

choroba jest wyrównana. Kierunki terapeutyczne w leczeniu cukrzycy to: leczenie hipoglikemizujące, utrzymanie prawidłowej masy ciała, aktywność ruchowa, leczenie dietetyczne, samokontrola. Walkę z chorobą wspomagają rozwój nauki, w tym również medycyny, nowe rozwiązania technologiczne, informatyzacja, cyfryzacja czy dynamiczny rozwój genetyki. Interwencje w genom czy nanotechnologie nie zawsze mają bezpośrednie przełożenie na obniżenie wskaźnika śmiertelności spowodowanej chorobami cywilizacyjnymi. Każdego dnia, najwięcej osób umiera z powodu chorób związanych z wyborami względem zdrowia, z powodu chorób dietozależnych, w tym cukrzycy [3]. Efektywna terapia cukrzycy nieodłącznie wiąże się z edukacją diabetologiczną, a wyrównanie choroby to nie tylko wartości normoglikemii, ale także prawidłowa masa ciała, ciśnienie tętnicze, prawidłowy poziom parametrów laboratoryjnych, takich jak: lipidogram, witaminy, hormony oraz właściwe wybory względem zdrowia. Takie całościowe spojrzenie na problematykę cukrzycy ma znaczenie w prewencji powikłań i poprawia szanse i jakość życia pacjenta. Opieka diabetologiczna powinna mieć zatem charakter interdyscyplinarny, a edukacja diabetologiczna stać się kluczowym jej elementem i priorytetem [19]. Analiza problematyki cukrzycy w Polsce, zarówno w temacie terapii, jak i prewencji, ukazuje wiele problemów politycznych, ekonomicznych, medycznych i społecznych. Wybrane problemy dotyczą na przykład braku specjalistów. W Polsce istnieje niedobór lekarzy diabetologów, ich liczba zmniejszyła się o blisko 19%, tj. z 1119 do 1329. Optymalną wartością byłaby liczba 1585. Przez problemy kadrowe wzrasta liczba pacjentów oczekujących na wizytę w poradni diabetologicznej. W ostatnim kwartale 2017 roku wyniosła około 700 osób oczekujących pilnych oraz ponad 25 tysięcy przypadków stabilnych [21].

Dużą trudnością jest brak świadczenia edukacyjnego w refundacji. Pacjenci z rozpoznaną cukrzycą w niewystarczającym stopniu otrzymują edukację w formie szkoleń i instrukcji w zakresie przyjmowania hipoglikemizujących leków doustnych czy insuliny, samokontroli i stylu życia. Istnieją opracowania przygotowane zarówno przez Polskie Towarzystwo Diabetologiczne, jak i Polską Federację Edukacji w Diabetologii (PFED), dotyczące zaleceń i standardów edukacji diabetologicznej, ale nie ma źródeł finansowania [14]. Brak profilaktyki powikłań, dokładnej diagnostyki, która miałaby przełożenie na opóźnienie rozwoju powikłań cukrzycy oraz minimalizowanie ich rozwoju. Analiza dokumentacji medycznej 128 pacjentów leczonych przez lekarza POZ wykazała, że w dokumentacji tylko dwóch pacjentów (1,6%) odnotowano skierowanie ich raz w roku na zalecane badania diagnostyczne, a tylko jeden pacjent (0,8%) został skierowany raz w roku do pięciu specjalistów na konsultacje. Spośród 121 osób, niektórych skierowano do jednego specjalisty, a niektórych do żadnego. Natomiast analiza dokumentacji 269 pacjentów leczonych lub konsultowanych przez diabetologa

wykazała, że tylko siedmiu pacjentów (2,6%) skierowano raz w roku na wszystkie badania diagnostyczne (7), a żadnego pacjenta nie skierowano raz w roku do pięciu specjalistów na konsultacje.

Zwiększono środki finansowe na leczenie powikłań cukrzycy w ambulatoryjnej opiece specjalistycznej (o ponad 17%). Wprowadzono także nowy rodzaj świadczenia dla pacjentów diabetologicznych, którego celem jest kompleksowe leczenie ran przewlekłych (KLRP). Jednak z tego świadczenia mogli skorzystać pacjenci na terenie tylko czterech województw, bo tylko tam wojewódzkie oddziały NFZ je finansowały. NFZ zapewnił także kompleksową, ambulatoryjną opiekę specjalistyczną (tzw. KAOS-cukrzyca). Jednak świadczenia w ramach KAOS realizowano tylko na terenie 11 oddziałów NFZ. Tym samym nie zapewniono wszystkim pacjentom równego dostępu do tego typu świadczeń na terenie kraju [13], [14], [15], [16], [21]. Narodowy Fundusz Zdrowia refunduje zabiegi wykonywane w obrębie stóp tylko, gdy przeprowadzają je ortopedzi, chirurdzy lub dermatolodzy. W wykazie świadczeń refundowanych nie znajdziemy zatem poradni podologicznych. Pacjent, niestety, nie otrzyma zwrotu kosztów za zabiegi kosmetyczne odbywające się w prywatnych gabinetach podologicznych, choć w wielu przypadkach mogą oszczędzić poważnego bólu i pomóc w zatrzymaniu procesu chorobotwórczego. Ponadto brak konsultacji dietetycznych – permanentnie popełniane są błędy żywieniowe przez pacjentów, przyczyniające się do występowania wielu zaburzeń metabolicznych ustroju. Stwierdza się brak współpracy pomiędzy specjalistami diabetologicznymi oraz lekarzami podstawowej opieki zdrowotnej. W wielu przypadkach lekarze podstawowej opieki zdrowotnej zaniedbują wywiady o stanie zdrowia pacjenta i istotnych chorobach oraz problemach medycznych mających znaczenie przy diagnozowaniu cukrzycy oraz prewencję powikłań u pacjentów z rozpoznaną chorobą. Często nie są przestrzegane zalecenia PTD w kwestii kierowania pacjentów na badania diagnostyczne i konsultacje specjalistyczne, jak i przestrzegania ich częstotliwości [13]. Celem niniejszych rozważań badawczych jest ukazanie problemu, przedstawienie zagadnień ekonomicznych cukrzycy, a przede wszystkim podkreślenie znaczenia prewencji cukrzycy oraz weryfikacja hipotezy badawczej: stwierdzono dysproporcję pomiędzy kosztami prewencji oraz leczeniem powikłań cukrzycy.

Metody badawcze

Metody badawcze wykorzystane w niniejszej pracy to analiza dokumentów, tj. raportów badawczych światowych, europejskich i polskich dotyczących kosztów społeczno-ekonomicznych cukrzycy, analiza informacji udostępnionych przez Lubuski Oddział NFZ za rok 2017, wykorzystanie danych

z bazy Eurostat, GUS, prac naukowych oraz cenników usług medycznych wybranych placówek ochrony zdrowia.

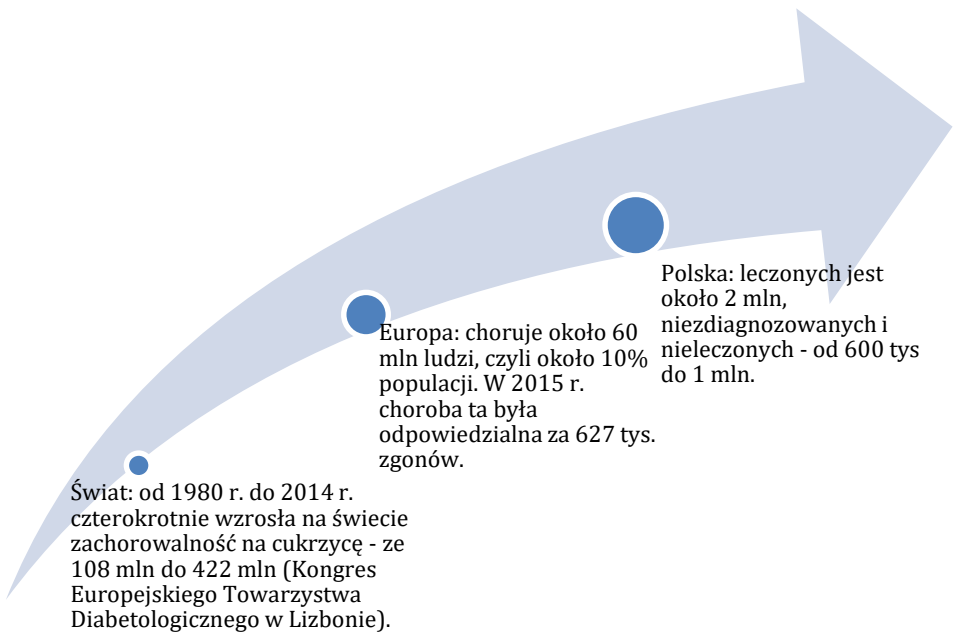
Wyniki badań

Cukrzyca w ciągu najbliższych 10 lat stanie się jednym z największych problemów zdrowotnych współczesnego świata. Jeszcze w 1985 roku z najbardziej wiarygodnych danych wynikało, że na cukrzycę choruje 30 milionów ludzi na całym świecie; 15 lat później liczbę chorych określano już na nieco ponad 150 milionów. W 2010 roku szacowano liczbę chorych na około 300 milionów. IDF szacuje, że liczba ta wzrośnie do 592 mln do 2035 roku. Jeśli dynamika wzrostu zapadalności na tę chorobę zostanie utrzymana, w 2030 roku choroby niezakaźne pochłoną aż 58 mln osób [18]. Eksperci wyjaśniają ten niepokojący wzrost czynnikami związanymi głównie ze stylem życia, takimi jak niewłaściwy sposób odżywiania, niedostateczna aktywność fizyczna, otyłość, nadużywanie alkoholu [15], [1].

Poważnym problemem jest nie tylko sama epidemia niezakaźnej cukrzycy i jej skutki zdrowotno-społeczne, ale również stale rosnące koszty ekonomiczne. Do ogromnego wzrostu kosztów w największym stopniu przyczyniają się powikłania tego schorzenia. Międzynarodowa Federacja Diabetologiczna (IDF) ocenia, że w 2013 roku na całym świecie przekroczyły one 827 mld dol. W Europie w 2015 roku koszty bezpośrednie i pośrednie przekroczyły 156 mld dol. Niepokojące jest tempo, w jakim wydatki te zwiększają się: w okresie od 2003 do 2013 roku wzrosły one na świecie aż trzykrotnie. Związane jest to z coraz większymi wydatkami na leczenie tej choroby, zarówno na leki obniżające poziom glukozy we krwi, jak i leczenie samych powikłań. Większości chorych (72%) na cukrzycę w chwili rozpoznania choroby towarzyszy co najmniej jeden rodzaj powikłania. U co czwartego pacjenta (24%) występuje kumulacja powikłań o charakterze makro-, jak i mikroangiopatii. U chorych z mikroangiopatią rozpoznaje się neuropatię (28%), mikroalbuminurię (20%) i retinopatię (20%) [2], [6]. Pacjenci są zagrożeni utratą wzroku lub jego uszkodzeniem, amputacją kończyn dolnych, niewydolnością nerek, leczoną metodą dializoterapii, oraz najczęściej powikłaniami sercowo-naczyniowymi, takimi jak udar, zawał serca czy inne incydenty sercowo-naczyniowe [15], [2].

Roczne bezpośrednie koszty terapii chorego na cukrzycę typu 2. w Europie, bez towarzyszących powikłań, wyniosły 1505 euro. Obecność zmian o charakterze mikroangiopatii zwiększała koszty o 70%, tj. do 2563 euro, a powikłania o charakterze makroangiopatii powodowały co najmniej dwukrotny wzrost wydatków (3148 euro). Współistnienie obu tych powikłań generowało 3,5-krotny wzrost bezpośrednich kosztów (5226 euro) [6]. Bada-

nie potwierdziło, iż zapobieganie powikłaniom cukrzycy nie tylko przynosi korzyści samym pacjentom, ale też przyczynia się do ogólnej redukcji kosztów choroby [7], [8].

Ryc. 1. Epidemiologia cukrzycy w Polsce, Europie i na świecie [2]

Według aktualnych danych w Polsce na cukrzycę choruje ponad 3 mln osób, przy czym ponad 800 tys. nie ma świadomości choroby. Wydatki na hospitalizację, opiekę ambulatoryjną i świadczenia podstawowej opieki zdrowotnej związane z cukrzycą przekroczyły w 2012 roku wartość 430 mln zł. W tym samym okresie ZUS zarejestrował ponad 890 tys. dni absencji chorobowej spowodowanej cukrzycą. Świadczenia poniesione przez Fundusz Ubezpieczeń Społecznych, budżet państwa oraz pracodawców, z tytułu czasowej niezdolności do pracy, wyniosły 438 mln zł. Dodatkowo na świadczenia z tytułu renty inwalidzkiej przeznaczono 367 mln zł. Chorzy na cukrzycę w Polsce generują koszty opieki medycznej, które są przeciętnie dwa do trzech razy większe niż u pacjentów bez cukrzycy, dobranych pod względem wieku i płci [17]. Wydatki bezpośrednie związane z terapią cukrzycy to koszty hospitalizacji pacjentów, leczenia i konsultacji ambulatoryjnych oraz nagłych interwencji związanych z powikłaniami. Ponadto dużym wydatkiem dla państwa jest refundacja leków hipoglikemizujących, badania laboratoryjne oraz diagnostyczne. Największe koszty związane są z terapią powikłań, takich jak: dializoterapia, ostre i przewlekłe incydenty niedokrwienne, tera-

pia stopy cukrzycowej czy amputacje. Poza wydatkami bezpośrednimi ogromnym obciążeniem dla ekonomii państwa są koszty pośrednie wynikające z absencji chorobowej, przedwczesnych rent czy zasiłków chorobowych, bierności zawodowej. Stanowi to duże obciążenie dla systemu świadczeń zdrowotnych. Cukrzyca i jej powikłania mogą skutkować utratą możliwości wykonywania pracy. Wydatki ZUS na świadczenia związane z niezdolnością do pracy spowodowanej cukrzycą typu 2. wyniosły w 2016 roku blisko 120 mln zł, w tym wydatki na renty blisko 79 mln zł, (ponad 65%), a wydatki z tytułu absencji chorobowej blisko 36 mln zł (30%) [15], [6], [9], [12].

Na koniec 2016 roku liczba chorych na cukrzycę typu 2., według danych NFZ, wynosiła ponad 1,6 mln osób, co ukazuje tendencję wzrostową w odniesieniu do roku 2015. Dane te są zaniżone, albowiem część osób cierpiących na tę chorobę pozostaje niezdiagnozowana. Łączne koszty leczenia pacjentów chorych na cukrzycę typu 2., nieuwzględniające leczenia powikłań, sfinansowane przez NFZ, wyniosły 1,7 mld zł w 2016 roku, co stanowi wzrost o około 8,5% w stosunku do 2015 roku. Wśród kosztów leczenia cukrzycy dominowały koszty refundacji leków i wyrobów medycznych, które stanowiły w 2015 roku 72%, w 2016 roku – 73%, a w 2017 roku (I półrocze) 76% całkowitych kosztów. Porady w podstawowej opiece zdrowotnej stanowiły 15% całkowitych kosztów w 2015 i 2016 roku, i 10% w 2017 roku (I półrocze); leczenie szpitalne – 8% w 2015 roku, 7% w 2016 roku i 7% w 2017 roku (I półrocze), a leczenie ambulatoryjne – 5% w 2015 i 2016 roku oraz 7% w 2017 roku (I półrocze). Chorobowość cukrzycy w województwie lubuskim również wzrasta. Obecnie w województwie na cukrzycę choruje blisko 6% mieszkańców. Poniżej, w tabeli 1, przedstawiono zestawienia typów cukrzycy zgodnie z danymi z NFZ z roku 2017 oraz świadczenia refundowane (wykres 1) związane z chorobą oraz powikłania (ryc. 3) [7], [8], [10], [12].

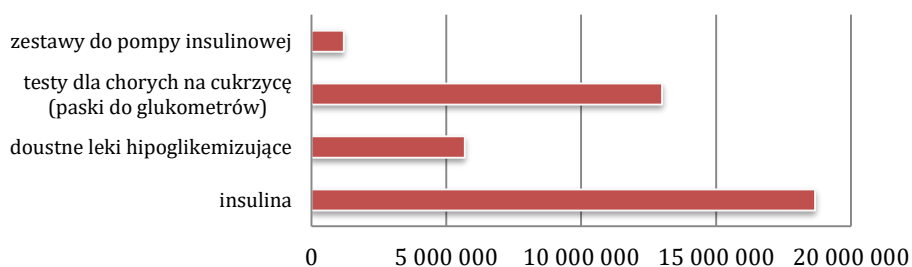
Jak ukazują dane w tabeli, największa zachorowalność przypada po 40 roku życia, wówczas diagnozuje się najwięcej cukrzyc. Niestety, rozpoznaniu towarzyszy najczęściej leczenie powikłań. Pacjenci trafiają do szpitala z udarem, zawałem serca, itp., wówczas okazuje się, że pierwotnym źródłem problemów zdrowotnych mogła być cukrzyca. Skuteczna prewencja i opóźnienie rozwoju cukrzycy typu 2. możliwa jest (zgodnie z zaleceniami PTD) dzięki badaniom przesiewowym dotyczącym rozpoznania stanu przedcukrzycowego poprzez wykonywanie oznaczenia glikemii na czczo lub testu tolerancji glukozy OGTT. Następnie osoby obciążone wysokim ryzykiem rozwoju cukrzycy typu 2. należy poddać odpowiedniej edukacji na temat zasad zdrowego stylu życia [10], [11]. Koszt badania OGTT to około 10 zł. Większość pacjentów przez całe życie nie ma wykonanego tego badania, głównie ze względu na oszczędności w POZ. Pacjenci około 60. roku życia to już tyśiące chorych, którym profilaktyka jest już niepotrzebna, ponieważ nie tylko

mają rozpoznaną cukrzycę, ale także jej powikłania związane z zaburzeniami gospodarki węglowodanowej. Koszt leczenia takich pacjentów jest już wysoki, kilkakrotnie wyższy niż pacjentów bez cukrzycy, a takich pacjentów jest ilościowo trzy razy tyle, co w odniesieniu do 40. roku życia. Profilaktyka cukrzycy, w którą można wliczyć badanie OGTT oraz kilka spotkań edukacyjnych, to koszty do 500 zł, czyli tyle, co koszt doby (jeden osobodzień) pacjenta w leczeniu stacjonarnym, na przykład na oddziale chorób wewnętrznych.

Tabela 1. Liczba pacjentów w podziale na grupy wiekowe z rozpoznaniem ICD-10 dotyczącymi cukrzycy leczonych na terenie woj. lubuskiego w roku 2017

Rozpoznanie jednostki chorobowej wg ICD-10	Łączna liczba osób	PRZEDZIAŁY WIEKOWE PACJENTÓW							
		0-18	19-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80 i powyżej
E10-E10.9 Cukrzyca insulinozależna (I typu)	10 880	378	422	595	714	1 475	3 432	2 321	1 543
E11-E11.9 Cukrzyca insulinoniezależna (II typu)	51 698	109	300	1 055	2 665	7 556	19 653	12 739	7 621
E12-E12.9 Cukrzyca związana z niedożywieniem	28			1	2	3	11	6	5
E13-E13.9 Inne określone postacie cukrzycy	812	9	74	173	111	141	191	85	28
E14-E14.9 Cukrzyca nieokreślona	1 250	24	46	84	89	190	432	262	123
SUMA	56 821	451	713	1 626	3 089	8 205	20 982	13 553	8 202

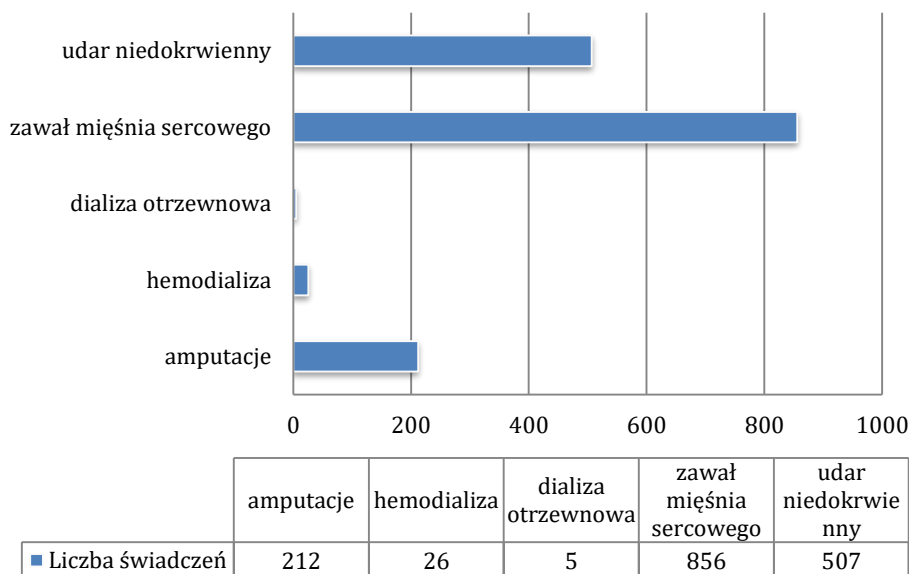
Źródło. Dane z NFZ.

	insulina	doustne leki hipoglikemizujące	testy dla chorych na cukrzycę (paski do glukometrów)	zestawy do pompy insulinowej
Wartość refundacji NFZ	18 669 192,26	5 692 633	12997602,39	1202040

Wykres 1. Wartość refundacji NFZ – lubuskie 2017 [opracowanie własne na podstawie danych z NFZ]

Źródło: dane z NFZ.

Wykres 2. Liczba świadczeń związanych z leczeniem powikłań NFZ – lubuskie 2017 [opracowanie własne na podstawie danych z NFZ]

Źródło: dane z NFZ.

Dodatkowo koszty leczenia powikłań cukrzycy są znacznie wyższe niż samej choroby – w leczeniu szpitalnym ponad trzykrotnie. Koszty leczenia powikłań w ramach hospitalizacji (2015–2016) dotyczą przede wszystkim leczenia chorób serca – 86%, udarów – 11%, zespołu stopy cukrzycowej – 2%, oraz niewydolności nerek [6], [18].

Zakończenie

Terapia oraz prewencja cukrzycy zostały uznane za priorytet zdrowotny w wielu państwach, w tym również w Polsce. Na największą uwagę zasługuje edukacja diabetologiczna, która w przypadku cukrzycy jest jedyną strategią mogącą obniżyć koszty terapii, jak również zapobiec rozwojowi choroby bądź jej powikłań. Cukrzyca jest chorobą, o której przebiegu w ogromnym stopniu decyduje sam pacjent, stąd potrzeba edukacji zdrowotnej jest niezbędna. Odpowiednia profilaktyka może nie dopuścić do rozwoju ciężkich powikłań cukrzycy lub znacznie ten rozwój opóźnić. Tylko intensywna edukacja połączona ze zmianami behawioralnymi pacjentów daje szansę na długofalowe i korzystne efekty. Dysproporcja pomiędzy bezpośrednimi kosztami ekonomicznymi leczenia cukrzycy a kosztami prewencji jest wyraźna.

Wykonanie badania OGTT ukazującego zaburzenia gospodarki węglowodanowej już w okresie przedcukrzycowym pozwala na opóźnienie zachorowania i wdrożenie edukacji mającej na celu niedopuszczenie do powikłań. Koszt badania to 10 zł, cena oznaczenia poziomu glikemii to 5 zł. Wciąż jednak wielu pacjentów po czterdziestym roku życia nie ma wykonywanych żadnych testów przesiewowych. Trafiają do szpitala z powodu incydentu niedokrwienego i wówczas diagnozowana jest cukrzyca i towarzyszy jej już szereg powikłań. Uwzględniając do tego straty osobiste, rodzinne, społeczne oraz wydatki pośrednie, nakłady te wzrastają kilkakrotnie. Mimo to w perspektywie medycznej i społecznej profilaktyka jest obszarem zaniedbanym, gałęzią, w której łatwo wdrożyć system oszczędności. Badania prowadzone w USA pokazały, że zwiększenie opieki diabetologicznej skutkuje zmniejszeniem powikłań. Mimo to inwestycja w opiekę diabetologiczną w Polsce jest najniższa w Europie, przykładowo 10 razy mniejsza niż w Norwegii. Eksperci podkreślają, że konieczne jest upowszechnienie profilaktyki cukrzycy oraz wczesne jej wykrywanie, bo tylko w ten sposób można ograniczyć zachorowalność na to schorzenie, jak i powikłania, do których ono prowadzi [12], [13]. Cukrzycę uważa się za chorobę cywilizacyjną, której leczenie, od momentu rozpoznania, trwa całe życie. Jest to schorzenie modyfikowalne, na które sam pacjent ma ogromny wpływ. Właściwe schematy behawioralne opóźniają rozwój powikłań, zapobiegają przedwczesnemu inwalidztwu, a nawet śmierci. Już w 2004 roku pojawiły się informacje o tym, że markerem jakości opieki nad stopą cukrzycową jest ilość amputacji [4]. Z roku na rok liczba amputacji wzrasta – proporcjonalnie do wzrostu liczby nowych przypadków cukrzycy, wzrastają też koszty rehabilitacji i terapii, koszty społeczno-ekonomiczne, absencji zawodowej. Profilaktyką amputacji są zabiegi podologiczne. Koszt pielęgnacyjnego zabiegu podologicznego to około 100 zł. Wielu tragediom można zapobiec, inwestując w prewencję diabetologiczną. Potrzeba efektywnych, intensywnych oraz indywidualnych działań edukacyjnych jako narzędzia skutecznego obniżenia kosztów cukrzycy, co winno być priorytetem [1]. Koszty terapii powikłań są dużo wyższe niż koszty profilaktyki. Zachowania prozdrowotne zmniejszają ryzyko i opóźniają wystąpienie niepełnosprawności pacjentów, czyli konieczności udzielania wsparcia socjalnego, potencjalnie opóźniają również wystąpienie przedwczesnych zgonów. Korzyści ekonomiczne wynikające ze stymulacji zachowań prozdrowotnych są konsekwencją obniżania zarówno pośrednich, jak i bezpośrednich kosztów medycznych [10], [18]. Inwestycja w programy profilaktyczne, mające na celu eliminowanie bądź ograniczanie czynników ryzyka rozwoju cukrzycy, to wyzwanie globalne dla władz publicznych, administracji rządowej i samorządowej. Rozpoznanie stanu przedcukrzycowego, zapobieganie rozwojowi cukrzycy oraz skuteczna edukacja pacjentów z wyrównaną cukrzycą to najwłaściwsza strategia oszczędności

w państwie. Skutkiem takiej strategii byłoby także ograniczenie dramatów i cierpienia w wymiarze indywidualnym oraz rodzinnym, czyli kosztów niefinansowych [10], [18], [20]. Niezbędne są jednak zmiany systemowe i wielosektorowe, a nie tylko incydentalne akcje czy ograniczone terytorialnie programy

Bibliografia

- [1] Analizy Komitetu Zdrowia Publicznego PAN, *Cukrzyca w Polsce – pierwsze kompletne i wiarygodne opracowanie*, www.institutpwn.pl. cukrzyca-w-polsce-analiza-komitetu-zdrowia-publicznego-pan.
- [2] Becerra-Tomas N., Estruch R., Bullo M., *Increased serum calcium levels and risk of type 2 diabetes in individuals at high cardiovascular risk*, „Diabetes Care” 2014, 37, ss. 3084–3091.
- [3] Jeffcoate W.J., van Houtum WH., *Amputation as a marker of quality of care*, „Diabetologia” 2004, 47, s. 2051.
- [4] Gerstein H.C., Santaguida P., Raina P., Morrison K.M. et al., *Annual incidence and relative risk of diabetes in 22 people with various categories of dysglycemia: a systematic overview and meta-analysis of prospective studies*, „Diabetes Res Clin Pract.” 2007, 78(3), ss. 305–312.
- [5] Główny Urząd Statystyczny. Departament Badań Społecznych i Warunków Życia Urząd Statystyczny w Krakowie, *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2016*, Warszawa 2017.
- [6] Grassmann V., Schmitt V.H., Zeller T. i wsp., *Profile of the immune and inflammatory response in individuals with prediabetes and type 2 diabetes*, „Diabetes Care” 2015, 38, ss. 1356–1364.
- [7] Grzeszczak W., *Czy można zapobiegać rozwojowi cukrzycy typu 2 – co nowego opublikowano na ten temat na początku 2015 roku?*, „Choroby Serca i Naczyn” 2015, t. 12, nr 4, ss. 223–2326.
- [8] *2017 Guidelines on the management of diabetic patients. A position of Diabetes Poland*, „ClinDiabet” 2017; 6, Suppl. A: A1–A80. International Diabetes Federation. IDF Diabetes Atlas, 8th edn. Brussels, Belgium: International [http: www.diabetesatlas.org](http://www.diabetesatlas.org) 03 October 2016.
- [9] Kokoszka-Paszkot J., *Koszty leczenia osób w wieku podeszłym chorych na cukrzycę*, „Geriatrics” 2009, 3, ss. 73–85.
- [10] Kurpas D. i wsp., *Programy promocji zdrowia i profilaktyki chorób – przykłady z Europy i USA*, „Family Medicine & Primary Care Review” 2015, 17, 2, s. 154.
- [11] Liao W.-C., Li C.-R., Lin Y.-C., et al., *Healthy behaviors and onset of functional disability in older adults: results of a National Longitudinal Study*, „J. Am. Geriatr. Soc.” 2011, 59(2), ss. 200–206.

- [12] Lubuski Oddział Wojewódzki NFZ, Załącznik nr 1 do pisma znak: WSOZ-II.0123.28.2018. Departament Ochrony Zdrowia Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze. Program polityki zdrowotnej wczesnego wykrywania oraz zapobiegania rozwojowi cukrzycy i jej powikłaniom wśród osób w wieku aktywności zawodowej, zamieszkujących teren województwa lubuskiego.
- [13] Mackey R.H., Mora S., Bertoni A.G., *Lipoprotein particles and incident type 2 diabetes in the multi-ethnic study of atherosclerosis*, „Diabetes Care” 2015, 38, ss. 628–636.
- [14] Małecki M., *Stan opieki diabetologicznej w Polsce*. 2017. www.mojacukrzyca.pl Ministerstwo Zdrowia. Departament Polityki Zrowotnej. Program polityki zdrowotnej pn.: Program prewencji i leczenia cukrzycy w Polsce na lata 2006–2008, <http://www2.mz.gov.pl/wwwmz/index>.
- [15] Miller C.K., Bauman J., *Goal setting, an integral component of effective diabetes care*, „Curr. Diab. Rep.” 2014, 14, s. 509.
- [16] Ministerstwo Zdrowia. Programy Zdrowotne. Narodowy Program Przeciwdziałania Chorobom Cywilizacyjnym. Moduł II – Narodowy Program Profilaktyki i Edukacji Diabetologicznej na rok 2012, www2.mz.gov.pl/wwwmz/index Polska w stanie przedcukrzycowym – raport z badań.
- [17] Płaczkowska S., Kokot I., Pawlik-Sobecka L., Kołaczek A., Małolepsza E., *Indices of insulin resistance in Wroclaw university students – preliminary report*, „Family Medicine & Primary Care Review” 2013, 15, 3, ss. 370–371.
- [18] Shaw B.A., Agahi N., *A prospective cohort study of health behavior profiles after age 50 and mortality risk*, „BMC Public Health” 2012; 12(1), s. 803.
- [19] Zozulińska-Ziółkiewicz D., Wolnik B., Wender-Ożegowska E. et al., *Compliance in diabetes – target or way to success?*, „ClinDiabet” 2016, 5, 1, ss. 32–39.
- [20] www.nfz.gov.pl
- [21] www.stat.gov.pl
- [22] www.ec.europa.eu
- [23] www.cukrzycapolska.pl

Costs of treatment and prevention of diabetes

Summary: The article presents the issue of constantly rising costs associated with the treatment of diabetes – a civilization disease of the 21st century. Based on the literature data, there was a huge disproportion between the costs of prevention and the treatment of diabetes complications. The problem of prevention is debatable, mainly due to its limited territorial coverage and incidentality, while the needs are multi-sectoral and require systemic changes.

Keywords: costs, therapy, prevention, diabetes.

<http://dx.doi.org/10.16926/pto.2018.12.07>

Iwona BONIKOWSKA (<https://orcid.org/0000-0002-2285-714X>)

Uniwersytet Zielonogórski Wydział Lekarski i Nauk o Zdrowiu, Zakład Pielęgniarstwa

Justyna JASIK-PYZDROWSKA (<https://orcid.org/0000-0003-0188-1105>)

Uniwersytet Zielonogórski Wydział Lekarski i Nauk o Zdrowiu, Zakład Pielęgniarstwa

Ewa NOWACKA-CHIARI (<https://orcid.org/0000-0003-0607-4943>)

Uniwersytet Zielonogórski Wydział Lekarski Nauk o Zdrowiu, Katedra Sportu i Promocji Zdrowia

Aktywność fizyczna osób po przeszczepieniu narządu

Synopsis: Prowadzenie prozdrowotnego trybu życia, w tym aktywności fizycznej, zakłada realizację celowych działań nakierowanych na zdrowie. Utrzymanie dobrego stanu zdrowia przyczynia się do zmniejszenia kosztów pośrednich i bezpośrednich w sferze zabezpieczeń społecznych, rent z tytułu niezdolności do pracy, rent socjalnych, świadczeń rehabilitacyjnych, zasiłków chorobowych. Wciąż jednak nie dostrzegamy opłacalności inwestycji w zdrowie. Celem pracy jest odpowiedź na pytanie: czy i ewentualnie w jakim zakresie osoby po przeszczepieniu narządu podejmują aktywność fizyczną? Przedmiotem badania jest także ustalenie, czy zachodzi związek pomiędzy rodzajem przeszczepionego narządu a podejmowaniem aktywności fizycznej oraz weryfikacja hipotezy: osoby po przeszczepie, bez względu na rodzaj przeszczepionego narządu, w takim samym stopniu podejmują aktywność fizyczną.

Słowa kluczowe: aktywność fizyczna, przeszczep, styl życia, dobrostan.

Wstęp

Przeszczepianie narządów jest bezpieczną, skuteczną i bardzo potrzebną metodą leczenia. Na świecie dzięki temu żyje ponad milion ludzi z przeszczepionym narządem. Co roku wykonuje się ponad 50 000 takich zabiegów. Co czternaście minut kwalifikowany jest nowy chory do zabiegu [20]. Dializa jednego chorego oczekującego na przeszczep nerki kosztuje rocznie około 56 tys. zł, czyli dializowanie 1000 takich chorych to dla budżetu roczny wydatek 56 mln zł. Przez 5 lat – 280 mln zł. W przypadku przeszczepu pierwszy

rok życia pacjenta kosztuje około 55 tysięcy złotych rocznie, a więc tyle samo co dializoterpia, ale w następnych latach życia pacjenta te relacje zmieniają się na korzyść procedury przeszczepu. Drugi i kolejny rok przeżycia chorego z przeszczepioną nerką uzyskujemy kosztem około 22 tys. zł rocznie. Tak więc 5 lat przeżycia takiego pacjenta to dla budżetu ochrony zdrowia koszt ok. 144 tys. zł, a 1000 pacjentów przez 5 lat – ok. 144 mln zł [19]. Nie dostrzegamy opłacalności inwestycji w zdrowie społeczeństwa, bo niewiele jest badań pełnych kosztów chorób. „Niestety, my wciąż nie widzimy pełnych kosztów chorób, które – jako państwo – ponosimy. Często bowiem dostrzegamy tylko ułamek obciążeń z tego tytułu. To dlatego, że nie potrafimy patrzeć na koszty choroby w sposób całościowy” – wyjaśniał dr Walczak podczas sesji „Wpływ stanu zdrowia społeczeństwa na gospodarkę” odbywającej się w trakcie III Kongresu Wyzwań Zdrowotnych (HCC – Health Challenges Congress, Katowice, 8–10 marca 2018 r.). Przeważnie w obszarze zainteresowania są jedynie koszty bezpośrednie – koszt terapii, leków, pomija się natomiast te koszty, które mają olbrzymie znaczenie z punktu widzenia gospodarki, jak absencja zawodowa czy obniżona produktywność.

Na kondycję zdrowotną społeczeństwa w sposób bezpośredni wpływają zachowania prozdrowotne. Wyniki wieloletnich badań epidemiologicznych wskazują niezbicie, że postęp medycyny ma mniejszy wpływ na przeciętną długość ludzkiego życia, niż czynniki środowiskowe, a przede wszystkim styl życia i zachowania zdrowotne ludzi. Styl życia jako wieloznaczne, trudne do zdefiniowania pojęcie wywodzi się z nauk społecznych, wkomponowuje się w nauki o kulturze i jest istotną gałęzią funkcjonowania w dziedzinie zdrowia publicznego. Styl życia stał się przedmiotem badań interdyscyplinarnych, poza socjologią i psychologią zajmują się nim pedagogika społeczna, pedagogika zdrowia, pedagogika kultury fizycznej. Prowadzenie prozdrowotnego trybu życia zakłada więc realizację celowych działań nakierowanych na zdrowie i eliminację zachowań mu zagrażających. Zachowania zdrowotne są wyznaczane w znacznej mierze przez kontekst społeczny i kulturowy, który kształtuje i ogranicza indywidualne wybory. Do zachowań zdrowotnych zalicza się wszelkie nawyki, zwyczaje, czynności, postawy oraz wartości uznawane przez członków danego społeczeństwa, jakie odnoszą się do dziedziny zdrowia. Należą do nich: regularne ćwiczenia fizyczne, właściwe odżywianie się, odpowiednia ilość snu, unikanie używek oraz umiejętność radzenia sobie ze stresem. We współczesnych czasach coraz częściej podkreśla się rolę prawidłowego stylu życia w utrzymaniu dobrego zdrowia. Aktywność fizyczna stanowi jeden z elementów umożliwiających osiągnięcie lepszej jakości życia. Korzyści zdrowotne nie odnoszą się tylko do osób pragnących zachować dobrostan, ale również do osób z różnego rodzaju schorzeniami przewlekłymi i dysfunkcjami, w tym osób po przeszczepieniach narządu.

Aktywność fizyczna to każdy ruch wykonany poprzez pracę mięśni, który charakteryzuje się ponadspoczynkowym wydatkiem energetycznym w ciele człowieka. Aktywność fizyczna jest to także jeden z elementów naszego stylu życia, który jest bardzo ważny w utrzymaniu dobrego stanu zdrowia [5]. Zdrowie, według Światowej Organizacji Zdrowia, to nie tylko całkowity brak choroby czy kalectwa, ale także stan pełnego, fizycznego, umysłowego i społecznego dobrostanu (dobrego samopoczucia). W ocenie ogólnej aktywności wykorzystuje się: wydatek energetyczny (np. kcal/h), ekwiwalent metabolizmu spoczynkowego, czas poświęcony na aktywność, pokonany dystans, liczbę wykonanych kroków [17]. Istnieją różne formy aktywności fizycznej. Rekreacyjna – stosuje się czynny wypoczynek oraz ćwiczenia usprawniające organizm. Prewencyjna – uniemożliwia przedterminowe starzenie się ludzi o wzmożonym zagrożeniu [6]. Leczniczko-rehabilitacyjna – przywraca sprawności po przebytej chorobie i zapobiega jej utracie w przebiegu schorzeń przewlekłych i starzenia się. Regularna aktywność fizyczna ma pozytywny wpływ na ludzki organizm: zwiększa pojemność życiową płuc, poprawia stan zdrowia i stan emocjonalny, zmienia samopoczucie, wpływa na układ odpornościowy (zmniejsza podatność na infekcje i choroby), przyspiesza przemianę materii oraz spalanie zbędnych kalorii, zwiększa masę mięśniową, koordynację nerwowo-mięśniową oraz siłę, poprawia gospodarkę lipidową (zmniejsza ryzyko zawału serca), gospodarkę węglowodanową (wyrównanie poziomu cukru we krwi, zmniejsza ryzyko wystąpienia choroby niedokrwiennej serca), normuje poziom glukozy we krwi, zmniejsza ciśnienie krwi, napięcie i stres, poprawia metabolizm [13].

Przedmiotem badania jest ustalenie, czy zachodzi związek pomiędzy rodzajem przeszczepionego narządu a podejmowaniem aktywności fizycznej, oraz weryfikacja następującej hipotezy: osoby po przeszczepie, bez względu na rodzaj przeszczepionego narządu, w takim samym stopniu podejmują aktywność fizyczną. W niniejszej pracy przedstawiono wyniki badania pilotażowego dotyczącego podejmowania aktywności fizycznej przez osoby po przeszczepieniu narządu serca lub nerki. Zebrane informacje dotyczyły czasu, jaki upłynął od przeszczepu, samooceny zdrowia i własnego zaangażowania w aktywność fizyczną oraz rozumienia pojęć związanych ze zdrowym stylem życia.

1. Teoretyczny aspekt badań

Niewydolność narządowa, w tym niewydolność nerek i serca, stanowi obecnie poważny problem medyczny. Choroba powoduje załamanie dotychczasowych dążeń życiowych, niejednokrotnie zmusza do rezygnacji z planów i zamierzeń. Owe zmiany przebudowują samowiedzę, obniżają samo-

cenę i przyczyniają się do zachwiania poczucia tożsamości. W okresie adaptacyjnym po przeszczepieniu narządu możliwa jest stopniowa rehabilitacja, która prowadzi do pozytywnej adaptacji lub przeciążenia, czego skutkiem może być nieprawidłowa adaptacja i objawy psychopatologiczne [8].

W ostatnich latach w Polsce wzrasta liczba zabiegów przeszczepiania nerki oraz liczba pacjentów żyjących po takim zabiegu [3]. Główną przyczyną zgonów pacjentów po przeszczepieniu nerki są choroby układu sercowo-naczyniowego [12]. Po około 5 latach od zabiegu przeszczepienia nerki u ponad połowy pacjentów obserwuje się nadwagę lub otyłość [15]. Także kortykosteroidy, które są stosowane w terapii immunosupresyjnej tych pacjentów, mogą powodować wiele negatywnych skutków, takich jak osteoporoza, przyrost masy ciała i uszkodzenia mięśni. Korzyści wynikające z regularnej aktywności fizycznej są poparte dowodami naukowymi. Regularna aktywność fizyczna utrzymuje prawidłową siłę mięśni oraz strukturę i funkcje stawów, zapobiega osteoporozie, zmniejsza lub opóźnia rozwój nadciśnienia tętniczego, obniża ciśnienie krwi u pacjentów z nadciśnieniem tętniczym, zmniejsza ryzyko śmierci z powodu chorób sercowo-naczyniowych, łagodzi objawy depresji i lęku oraz poprawia samopoczucie i jakość życia [11].

Celem transplantacji serca jest nie tylko przedłużenie życia, ale również poprawa samopoczucia chorego. Warunkiem długotrwałego przeżycia po przeszczepieniu serca jest stosowanie się do zaleceń lekarskich, w tym systematyczne przyjmowanie leków immunosupresyjnych, a także podjęcie działań prozdrowotnych, w tym aktywności fizycznej.

Istnieje wiele badań, w których wykazano pozytywny wpływ dobrej samooceny zdrowia na wybór zachowań zdrowotnych. Podejmowanie regularnej aktywności fizycznej powoduje zwiększenie współczynnika pracy użytecznej (poprzez poprawę koordynacji ruchów), a także poprawę wydolności (wzrost mocy aerobowej) i sprawności fizycznej. Regularna aktywność fizyczna wpływa na poprawę funkcjonowania układu nerwowego: wspomaga sprawność intelektualną [1], zmniejsza napięcia nerwowe, stany depresyjne i lękowe, poprawia jakość snu [9] i samopoczucie [2]. Ma także pozytywny wpływ na układ hormonalny, gdyż wspomaga budowę i czynność przysadki mózgowej. Ponadto umiarkowany, systematyczny wysiłek wpływa na ogół korzystnie na układ immunologiczny poprzez zwiększenie odporności organizmu na zachorowania [18]. Osoby systematycznie trenujące deklarują wyższą subiektywną ocenę stanu zdrowia, lepsze samopoczucie, zarówno z punktu widzenia fizycznego, jak i psychicznego, oraz cieszą się lepszą jakością życia [4]. Korzyści płynące z prowadzenia ćwiczeń w grupie osób po transplantacji mają na celu poprawę jakości życia poprzez niezależne funkcjonowanie w życiu codziennym, zmniejszenie depresji i niepokoju, kontrolę masy ciała, poprawę funkcjonowania układu kostno-stawo-

wego, mięśniowego, oddechowego i krążenia, zwiększenie siły mięśniowej, redukcję podwyższonego ciśnienia tętniczego u osób z nadciśnieniem, zmniejszenie ryzyka wystąpienia chorób ze strony układu sercowo-naczyniowego oraz rozwoju cukrzycy i nadciśnienia tętniczego, zmniejszenie wartości cholesterolu całkowitego oraz cholesterolu LDL [16]. Wobec zalet płynących z systematycznej aktywności fizycznej wydaje się zasadne poznanie czynników warunkujących podejmowanie działań, likwidowania barier oraz przygotowanie środowiska zamieszkania sprzyjającego aktywizacji ruchowej pacjentów po przeszczepieniu narządu.

2. Metody

Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego przy wykorzystaniu techniki ankietowej. Narzędziem badawczym był autorski kwestionariusz ankiety zaproponowany w oparciu o literaturę przedmiotu. Badania miały charakter pilotażowy. Weryfikacja autorskiego kwestionariusza ankietowego będzie dotyczyła poprawności założonej procedury badawczej: doboru badanych osób, przyjętych wskaźników zmiennych, użytych narzędzi badawczych, posłuży do sformułowania ankiety do głównego badania nt. czynników socjodemograficznych oraz ekonomicznych powodujących podjęcie aktywności fizycznej i jej wpływu na jakość życia. Badania przeprowadzono w okresie wrzesień 2016–luty 2017 roku. Udział w badaniu był anonimowy i dobrowolny. Zebrane informacje dotyczyły czasu, jaki upłynął od przeszczepu, samooceny zdrowia i własnego zaangażowania w aktywność fizyczną oraz rozumienia pojęć związanych ze zdrowym stylem życia. Analizę statystyczną charakteryzowanej grupy przeprowadzono w oparciu o program STATISTICA v.13 PL.

3. Analiza wyników badań

Zbadaną grupę reprezentowało 49 pacjentów (34 mężczyzn i 15 kobiet) po przeszczepieniu narządu (w tym serca – 28 osób, nerki – 21 osób). Wiek respondentów mieścił się w granicach 20–76 lat, średnia wieku 60 lat. Wśród respondentów najliczniejszą grupę stanowili pacjenci powyżej 61 roku życia. Większość zbadanych pochodziła z dużego miasta (48%), najmniej liczną grupę (16%) stanowiły osoby ze środowiska wiejskiego. Najczęściej były to osoby z wykształceniem średnim (56%). W całej grupie średni czas od dokonanego przeszczepu wyniósł 9 lat, a najliczniejszą grupę stanowili pacjenci, których okres po przeszczepie nie przekroczył 5 lat (32%).

W subiektywnej ocenie stan zdrowia zarówno respondenci po przeszczepieniu serca, jak i nerki w większości uznali za dobry lub przeciętny (tab. 1). Analizując odpowiedzi dotyczące aktywności fizycznej w czasie wolnym w korelacji z okresem po przeszczepieniu narządu w poszczególnym przedziale czasowym, zaobserwowano, iż wskazania „aktywnie” i „raczej aktywnie” deklarują pacjenci w okresie 6–10 lat po transplantacji, natomiast najliczniejszą grupę osób biernych stanowią osoby po 16 latach od operacji (tab. 2). Rozważając współzależność między obecną aktywnością a aktywnością w przeszłości, można zauważyć, iż w większości (32%) pacjenci „aktywni” i „bardzo aktywni” przed transplantacją pozostają aktywni po przeszczepieniu narządu (wyk. 1 i 2). Postrzeganie zdrowego stylu życia według respondentów obrazuje wykres 2, gdzie badani mogli wskazać po trzy najważniejsze w ich opinii elementy. Systematyczna aktywność ruchowa uplasowała się na trzecim miejscu (ok. 25%), a jako najistotniejszy element okazało się prawidłowe żywienie i niepalenie tytoniu (wyk. 3). Jak obrazują badania, najczęściej wskazywanymi czynnikami do podejmowania aktywności fizycznej były – w grupie osób po przeszczepieniu serca – poprawa samopoczucia (50%) oraz poprawa sprawności funkcjonalnej organizmu (38%), natomiast w grupie osób po przeszczepieniu nerki – poprawa sprawności funkcjonalnej organizmu (58%) oraz poprawa samopoczucia (24%). Sumując, w obu grupach oba czynniki odrywają dużą rolę. Tylko 4% deklarowało motywację związaną z zaleceniem lekarza. W grupie pacjentów niepodejmujących aktywności fizycznej jako główne bariery wskazano problemy zdrowotne (12%), nie definiując ich (tab. 4). Respondenci, zarówno po transplantacji serca, jak i nerki, wybierają spacer, natomiast nie było wskazań na nordic walking – rodzaj aktywności, który jest bezpieczny i zalecany (tab. 5). Badani preferują indywidualne zajęcia fizyczne po przeszczepieniu nerki (62%) i serca (57%). W grupie osób deklarujących aktywność w wymiarze tygodniowym, więcej czasu na aktywność fizyczną poświęcają pacjenci po przeszczepie serca (średnio 2–4 h), niż po przeszczepie nerki (1–2 h) (tab. 6). Na uwagę zasługuje fakt, iż czas poświęcony na aktywność fizyczną przy deklarowanej motywacji i subiektywnej ocenie stanu zdrowia nie gwarantuje osiągnięcia celu, czyli poprawy samopoczucia i sprawności funkcjonalnej. Na podstawie wyników badań można przypuszczać, iż pacjenci oczekują indywidualnego podejścia do zalecanej aktywności, uwzględniającego zarówno stan zdrowia, jak i preferencje, oraz zapewnienia odpowiednich warunków i sprzętu. Wydaje się, iż wiele barier wynika z nieodpowiedniego przygotowania pacjentów po transplantacji – zarówno fizycznego, jak i psychicznego. Zatem należałoby przeprowadzić dalsze badania, aby rozpoznać faktyczne oczekiwania wobec bardziej indywidualnego podejścia do podejmowanych działań w kierunku aktywizacji fizycznej i przełamywania barier.

Tabela 1. Subiektywna ocena stanu zdrowia

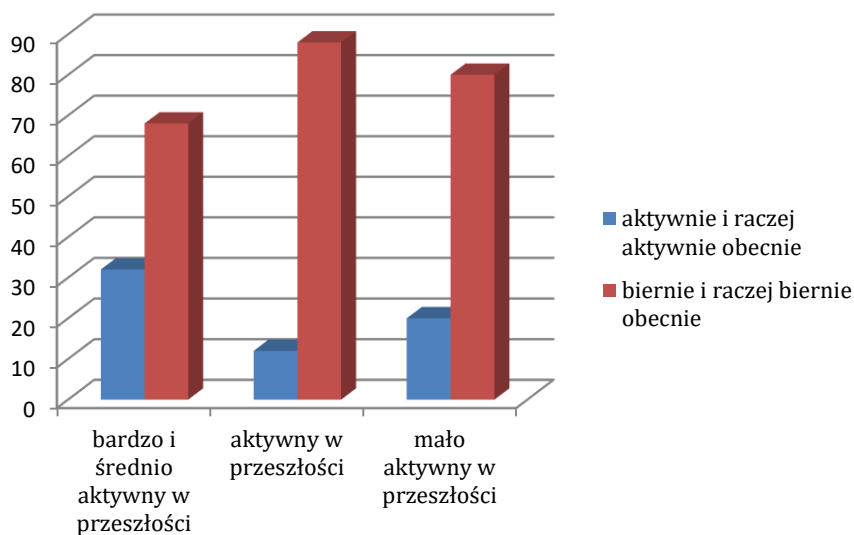
Samoocena zdrowia	Serce n = 28	Nerka n = 21
dobry	28,57%	33,33%
raczej dobry	28,57%	19,05%
przeciętny	35,71%	33,33%
raczej zły	7,14%	14,29%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 2. Okres po przeszczepieniu narządu a aktywność w wolnym czasie

Rodzaj aktywności	Okres po przeszczepieniu narządu			
	1–5 lat n = 17	6–10 lat n = 11	11–15 lat n = 11	16–25 lat n = 10
aktywnie i raczej aktywnie	11 (65%)	11 (100%)	9 (82%)	6 (60%)
biernie i raczej biernie	6 (35%)	0%	2 (18%)	4 (40%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (χ^2 Pearsona: 67,4355, df = 57, p = 0,162317)

Wykres 1. Aktywność w przeszłości a aktywność obecnie

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (χ^2 Pearsona: 9,74839, df = 9, p = 0,371236)

Wykres 2. Aktywność ruchowa po przeszczepieniu serca lub po przeszczepieniu nerki

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Wykres 3. Elementy zdrowego stylu życia wg badanych (dowolna ilość odpowiedzi, maks. 3)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 3. Czynniki motywujące do podejmowania aktywności fizycznej

Czynniki motywujące do aktywności fizycznej	Przeszczepiony narząd	
	serce n = 24	nerka n = 17
poprawa sprawności funkcjonalnej	38%	58%
pozbycie się nadmiaru masy ciała	4%	6%
zalecenie lekarza	4%	12%
poprawa samopoczucia	50%	24%
mocniejszy sen	4%	0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (χ^2 Pearsona: 16,1263, $df = 10$, $p = 0,096075$)

Tabela 4. Bariery w podejmowaniu aktywności fizycznej (dowolna ilość odpowiedzi, maks. 3)

Bariery w podejmowaniu aktywności fizycznej	Przeszczepiony narząd	
	serce n = 4	nerka n = 4
brak czasu	3	0
zdrowie mi nie pozwala	2	4
nie mam takiej potrzeby	0	1
nie jestem typem sportowca	2	0
w tym wieku już nie wypada	2	0
boję się urazów	0	1
nie mam z kim	0	1
brak dostępu do obiektów, sprzętu	1	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (χ^2 Pearsona: 12,1573, $df = 16$, $p = 0,733083$).

Tabela 5. Preferowany rodzaj aktywności fizycznej

Rodzaj aktywności fizycznej	Przeszczepiony narząd	
	serce n = 28	nerka n = 21
spacery	36%	71%
jazda na rowerze	21%	10%
taniec	14%	0%
pływanie	11%	5%
zajęcia na działce	11%	10%
joga	7%	0%
gra w tenisa	0%	5%
nordic walking	0%	0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (χ^2 Pearsona: 16,6047, $df = 14$, $p = 0,277856$).

Tabela 6. Ilość godzin tygodniowo poświęconych na aktywność fizyczną

Liczba godzin tygodniowo	Przeszczepiony narząd	
	serce n = 24	nerka n = 17
do 1	11%	5%
od 1 do 2	25%	29%
od 2 do 4	28%	24%
od 4 do 6	14%	18%
od 6 do 10	18%	5%
powyżej 10	4%	10%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (χ^2 Pearsona: 17,5672, $df = 12$, $p = 0,129479$).

Zakończenie

Najważniejsze problemy zdrowotne populacji dorosłych (choroby układu krążenia, udary, nowotwory, cukrzyca) pozostają w ścisłych relacjach z czynnikami obejmującymi wzory żywienia i aktywności ruchowej oraz wzory radzenia sobie ze stresem, palenie papierosów, stosowanie substancji psychoaktywnych itp. Można wpływać na prewencję owych problemów, gdyż wiążą się one z indywidualnymi czynnikami stylu życia. Długość trwania życia, jego jakość i dobrostan mogą być w większym stopniu osiągnięciem stylu życia niż rezultatem odkryć medycyny. Zatem po raz kolejny należy stwierdzić, że odpowiedzialność za zdrowie człowieka leży w zakresie jego zdrowotnych zachowań, motywacji czy wyborów [10]. Okazuje się, że chociaż zdecydowana większość Polaków deklaruje dbałość o własne zdrowie, faktyczne działania zmierzające do zachowania dobrej kondycji zdrowotnej nadal nie są częste. Tylko 8% ankietowanych twierdzi, że przynajmniej okazjonalnie uprawia jakiś sport w sposób nieco bardziej profesjonalny. Trzy piąte (61%) nigdy lub prawie nigdy nie wykonuje nawet takich ćwiczeń fizycznych, jak gimnastyka czy aerobik, a blisko połowa (45%) w ogóle nie praktykuje takich rodzajów aktywności, jak: bieganie, pływanie, jazda na rowerze, gry zespołowe itp. [7]. Analiza badań własnych dowodzi, iż mała aktywność fizyczna charakteryzuje również osoby po przebytym przeszczepieniu narządu, zarówno w odniesieniu do intensywności, formy, jak i systematyczności. Wieloośrodkowe Ogólnopolskie Badania Stanu Zdrowia Ludności, oceniając aktywność fizyczną Polaków, ukazały następujące tendencje: blisko 27% mężczyzn i 23% kobiet deklaruje dużą, systematyczną aktywność fizyczną w czasie wolnym, a około 12–13% aktywność umiarkowaną. Ponad 30% uczestników badania [14] spełnia zalecenia międzynarodowych komitetów i ekspertów, wykonując w czasie wolnym od

pracy zawodowej ćwiczenia fizyczne trwające przynajmniej 30 minut, przez większość dni tygodnia. Jednakże mała aktywność fizyczna i siedzący tryb życia należy nadal do najbardziej rozpowszechnionych czynników ryzyka chorób układu krążenia oraz innych chorób przewlekłych w Polsce. Ponad 50% osób dorosłych w wieku 20–74 lat charakteryzuje mała aktywność fizyczna w czasie wolnym od pracy zawodowej. Osoby te nie wykonują jakichkolwiek ćwiczeń fizycznych trwających przynajmniej 30 minut dziennie, bądź czynią to jedynie w sposób okazjonalny (rzadziej niż jeden raz tygodniowo).

Wyniki badań ukazane w niniejszej pracy potwierdzają, że rola aktywności fizycznej jest w dalszym ciągu niedoceniana przez osoby chcące zachować swoją sprawność funkcjonalną – chcą to osiągnąć poprzez inne działania, np. skupiając się tylko na sposobie odżywiania. Nie wszystkie osoby po przeszczepie narządu podejmują warunkującą zdrowie aktywność fizyczną. Zazwyczaj są to osoby, które w przeszłości również prowadziły aktywny tryb życia oraz które uważają systematyczną aktywność fizyczną jako element zdrowego stylu życia. Osoby po przeszczepieniu serca oraz nerki różnią się pod względem stosunku do aktywności fizycznej i jej podejmowania po zabiegu. Należy prowadzić badania w kierunku określenia, w jakim zakresie aktywność fizyczna osób po przeszczepieniu narządu wpływa na stan zdrowia, który ma wpływ na funkcjonowanie państwa w obszarze ekonomicznym poprzez koszty bezpośrednie oraz pośrednie w sferze zabezpieczeń społecznych, rent z tytułu niezdolności do pracy, rent socjalnych, świadczeń rehabilitacyjnych, zasiłków chorobowych. Wydaje się, że bardzo celowe jest podjęcie prospektywnych badań mających na celu analizę ekonomiczną (kosztów i wyników) i medyczną podejmowania aktywności fizycznej przez pacjentów po przeszczepieniu narządów.

Bibliografia

- [1] Abu-Omar K., Rütten A., Lehtinen V., *Mental health and physical activity in the European Union*, „Sozial und Präventivmedizin” 2004, 49(4), ss. 301–309.
- [2] Abu-Omar K., Rütten A., Robine J.M., *Self-related health and physical activity in the European Union*, „Sozial und Präventivmedizin” 2004, 49(4), ss. 235–242.
- [3] Antoszkiewicz K., Czerwiński J., *Pobieranie i przeszczepianie narządów w Polsce w 2013 r.*, „Poltransplant” 2014; 1, ss. 8–21.
- [4] Biernat E., *Aktywność fizyczna mieszkańców Warszawy na przykładzie wybranych grup zawodowych*, Szkoła Główna Handlowa, Urząd m.st. Warszawy, Biuro Sportu i Rekreacji, Warszawa 2011.

- [5] Dencikowska A. i wsp., *Aktywność fizyczna jako czynnik wspomagający rozwój i zdrowie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008, s. 7.
- [6] Gębka D., Kędziora-Kornatowska K., *Korzyści z treningu zdrowotnego u osób w starszym wieku*, „Probl. Hig. Epidemiol.” 2012, 93(2), ss. 256–259.
- [7] Główny Urząd Statystyczny, *Participation of Poles in sports and physical recreation*, Warszawa 2009.
- [8] Gulla B., *Transplantacja serca, problemy adaptacji psychologicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, ss. 62–65.
- [9] Guskowska M., *Ćwiczenia fizyczne a psychika kobiet – korzyści i zagrożenia*, [w:] Guskowska M. (red.), *Aktywność ruchowa kobiet. Formy, uwarunkowania, korzyści, zagrożenia*, AWF, Warszawa 2009, ss. 275–288.
- [10] Jasiak-Pyzdrowska J., *Uwarunkowania społeczne i środowiskowe rozwoju biologicznego młodzieży akademickiej oraz zachowania zdrowotne*, praca doktorska, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2015.
- [11] Jezior D., Krajewska M., Madziarska K. i wsp. *Posttransplant overweight and obesity: myth or reality?*, „Transplant. Proc.” 2007, 39, ss. 2772–2775.
- [12] Kahwaji J., Bunnapradist S., Hsu J.W., Idroos M.L., Dudek R., *Cause of death with graft function among renal transplant recipients in an integrated healthcare system*, „Transplantation” 2011, 91, ss. 225–230.
- [13] Kaźmierczak U., Radziwińska A., Dzierżanowski M., Bułatowicz I., Strojek K., Srokowski G., Zukow W., *Korzyści z treningu zdrowotnego u osób w starszym wieku*, „Journal of Education, Health and Sport” 2015, 5(1), s. 56.
- [14] Kopeć P., Jankowski A., Pająk, W., Drygas W., *Epidemiologia i prewencja chorób krążenia, Wieloośrodkowe Ogólnopolskie Badanie Stanu Zdrowia Ludności – WOBASZ, Badania epidemiologiczne prowadzone w Polsce w latach 2005–2015*, Medycyna Praktyczna, Kraków, ss. 41–55.
- [15] Kowal G., Bidas K., *Bieganie jako forma aktywności fizycznej u pacjenta po przeszczepieniu nerki — opis przypadku klinicznego*, „Forum Nefrologiczne” 2014, 7(4), ss. 249–253.
- [16] Krakowski Szpital Specjalistyczny im. Jana Pawła II, *Po przeszczepieniu nerki – informacje dla pacjenta*, Kraków 2014.
- [17] Osiński. W., *Gerokinezyjologia. Nauka i praktyka aktywności fizycznej w wieku starszym*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2013, s. 92.
- [18] Rothenbacher D., Hoffmeister A., Brenner H., Koenig W., *Physical activity, coronary heart disease and inflammatory response*, „Arch. Intern. Med.” 2003, 163, ss. 1200–1205.

- [19] Rowiński W., *Nie bójmy się mówić o przeszczepach*, „Rynek Zdrowia” 21 sierpnia 2008.
- [20] http://www.polttransplant.org.pl/statystyka_2015 [dostęp: 7.11.2017].

Physical activity of people after transplantation

Summary: Maintaining good health contributes to the reduction of direct and indirect costs in the area of social security, disability pensions, social pensions, rehabilitation benefits, sickness benefits. However, we still do not see the profitability of investments in health. The aim of the study is to answer the question whether and, if so, to what extent people who have undergone organ transplantation undertake physical activity. The aim of the study is also to determine whether there is a connection between the type of transplanted organ and physical activity subtraction and to verify the hypothesis: Posttransplant patients, regardless of the type of organ transplanted, are equally physically active.

Keywords: physical activity, transplantation, lifestyle, well-being.

Beata MUCHA (<https://orcid.org/0000-0001-5103-5105>)

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. A. Silesiusa w Wałbrzychu

Monika MUCHA (<https://orcid.org/000-0002-8525-0345>)

Uniwersytet Wrocławski we Wrocławiu

Instrumenty polityki społecznej wobec młodego i starszego pokolenia w Polsce – porównanie wybranych problemów

Synopsis: W Polsce można dostrzec wyraźne różnice w udzielaniu świadczeń socjalnych różnym pokoleniom, zróżnicowanie to ma wpływ na rosnące ubóstwo i rozwarstwienie społeczne. Prowadzona przez władzę polityka wsparcia w dużym stopniu determinuje jakość życia poszczególnych zbiorowości, prowadząc tym samym do większej aktywności osób młodszych niż starszych. Celem artykułu było porównanie form wsparcia finansowego oraz próba odpowiedzi na pytanie, czy pomoc ta wpływa na wyższą jakość życia młodych rodziców w wieku 20–35 lat oraz starszego pokolenia w wieku emerytalnym (65–78 lat). Badanie miało charakter pilotażowy. Na podstawie badań przeprowadzonych w marcu 2018 roku na grupie 18 wybranych osób, (w tym: 10 osób młodych i 8 osób starszych) zweryfikowano sposoby pomocy finansowej dla młodego i starszego pokolenia oraz skuteczność i efektywność ich realizacji. W dalszej części pracy dokonano analizy stanu i perspektywy demograficznej omawianych grup oraz zidentyfikowano i porównano wybrane problemy i wyzwania w zakresie udzielania pomocy społecznej.

Wnioski: Pomoc socjalna w Polsce jest kierowana w głównej mierze do osób młodych, zakładających rodziny, co powoduje wyłączenie innych grup społecznych, w tym seniorów, w planowanych strategiach wsparcia społecznego i ekonomicznego. Rozwój polityki społecznej w Polsce powinien być bardziej równomierny.

Słowa kluczowe: polityka społeczna, młode pokolenie, stare pokolenie, pomoc społeczna.

Wstęp

Pomoc społeczna stanowi trwały element polityki społecznej, który powinien zapewniać jej wewnętrzną równowagę. Celem pomocy społecznej jest doprowadzenie do życiowego usamodzielnienia się osób. Z pomocy spo-

łecznej korzystają nie tylko osoby starsze i niesamodzielne, ale także osoby młode zakładające rodziny. Formy wsparcia materialnego, w tym finansowego, są różne dla każdej grupy wiekowej. Osoby starsze po ukończeniu 75 roku życia mogą korzystać z różnych dodatków finansowych, natomiast osoby młode spełniające wymagania dochodowe mogą korzystać z wielu świadczeń, m.in. z programu 500+. Celem pomocy finansowej jest zapewnienie godnego życia zarówno osobom starszym, jak i ludziom młodym. Świadczone przez ośrodki pomocy społecznej wsparcie finansowe jest uzależnione przede wszystkim od budżetu, jakim dysponuje. Celem artykułu było porównanie form wsparcia finansowego oraz próba odpowiedzi na pytanie, czy pomoc ta wpływa na wyższą jakość życia młodych rodziców w wieku 20–35 rokiem życia oraz starszego pokolenia w wieku emerytalnym (65–78 lat).

1. Pomoc społeczna w Polsce

Na mocy art. 2.1. ustawy [11] „pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości”. Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka (art. 3.1) (por. [11]). Jak stanowi art. 30 Konstytucji RP [6], przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło jego praw i wolności, jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. Znaczenie zasady poszanowania godności człowieka wyraźnie zaakcentował Trybunał Konstytucyjny, który wskazał, że „obowiązek poszanowania ochrony godności nałożony został na władze publiczne państwa” [13, s. 62].

Ośrodkom pomocy społecznej powierzono misję dwojakiego rodzaju: zadania własne, finansowane z dochodów własnych gminy, a obejmujące podstawowe usługi dla najsłabszych mieszkańców gminy, oraz zadania zlecone, finansowane z budżetu państwa, związane z udzielaniem osłonowego wsparcia różnym grupom społecznym, identyfikowanym jako „przegraną” transformacji. Pomoc społeczną organizują organy administracji rządowej i samorządowej, współpracując w tym zakresie na zasadzie partnerstwa z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, Kościołem Katolickim, innymi kościołami, związkami wyznaniowymi oraz osobami fizycznymi i prawnymi [1, s. 9].

Krytyka polskiego systemu pomocy społecznej jest zasadna z uwagi na jej zbytnią opiekuńczość. Niemniej jednak dostrzega się próby jego przeorientowania, wyrażające się w rozwiązaniach legislacyjnej (m.in. ustawie

o zatrudnieniu socjalnym i o spółdzielniach socjalnych) i w zaprojektowanych przez rząd programach celowych (przede wszystkim w Priorytecie 7. Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki). Efektywne wsparcie i aktywizacja są bez wątpienia jednymi z ważniejszych, jeśli nie najważniejszymi tematami prowadzonego dyskursu o pomocy społecznej i w obrębie systemu pomocy społecznej [5, s. 86].

Obecnie pomoc społeczna stanowi istotny i trwały element polityki społecznej, który powinien zapewniać jej wewnętrzną równowagę. Na przestrzeni ponad 20 lat transformacji ustrojowej wzrasta zakres zadań stawianych instytucjom pomocy społecznej. Zwiększa się ilość spraw oraz ich gatunkowy ciężar i stopień trudności. Tym negatywnym trendom sprzyja m.in. redukcja zatrudnienia i deficyt nowych miejsc pracy, przez co stale rośnie liczba osób oczekujących pomocy. Wśród podopiecznych pomocy społecznej przeważającą grupę stanowią osoby w tzw. wieku produkcyjnym, które z powodu bezrobocia lub zbyt niskich dochodów nie dysponują odpowiednimi środkami na utrzymanie i szukają wsparcia z uwagi na trudności w rozwiązywaniu istotnych problemów socjalno-bytowych.

Świadczone przez ośrodki pomocy społecznej wsparcie finansowe jest uzależnione przede wszystkim od budżetu, jakimi dysponują. Dystrybucja środków przeznaczonych na pomoc społeczną jest problemem, który w środowisku pracowników socjalnych od dawna już wywołuje ożywione reakcje i zwykle krytyczne uwagi. Praktycznie każdego roku jest tak, że już w pierwszych miesiącach występuje znaczny niedobór tych środków w porównaniu do potrzeb [12, s. 71].

Ustawa o pomocy społecznej w sposób jednoznaczny określa, że celem pomocy społecznej „prócz zaspokajania niezbędnych potrzeb życiowych” jest „prowadzenie do życiowego usamodzielnienia się osób i rodzin” [8, s. 207].

2. Przykład pomocy finansowej dla młodych i starszych pokoleń

Program Rodzina 500+ to wsparcie finansowe dla rodziców realizowane od kwietnia 2016 roku. Przyznawane jest na każde drugie i następne dziecko w rodzinie. W przypadku rodzin nieosiągających dochodów wyższych niż 800 zł na osobę, przyznawane jest także na pierwsze dziecko. Rodzice dzieci niepełnosprawnych nie mogą z kolei przekroczyć dochodu 1200 zł netto na osobę.

Z tytułu urodzenia dziecka rodzicom przysługuje jednorazowa zapomoga, zwana becikowym, w wysokości 1000 zł. Mogą ją otrzymać osoby, których dochód w rodzinie na 1 osobę nie przekracza 1922 zł. Zapomoga wypłacana jest od stycznia 2013 roku. Poza kryterium dochodowym warunkiem otrzymania zapomogi jest dokument lekarski potwierdzający pozosta-

wanie matki pod opieką medyczną co najmniej od 10 tygodnia ciąży. Innym świadczeniem jest świadczenie rodzicielskie „kosiniakowe”. Jest to zasiłek wypłacany przez państwo od stycznia 2016 roku. Przeznaczony jest dla osób bezrobotnych, osób bez możliwości otrzymania zasiłku macierzyńskiego, studentów i rolników. Kwota 1000 zł wypłacana jest w przypadku jednego dziecka przez 52 tygodnie, w przypadku dwóch lub więcej dzieci – przez 71 tygodni.

W ramach świadczeń pieniężnych wyróżnić można zasiłki okresowe oraz celowe. Zasiłek okresowy przyznawany jest ze względu na długotrwałą chorobę na czas określony osobie spełniającej kryterium dochodowe. Zasiłki celowe – również uzależnione od spełnienia kryterium dochodowego – przyznawane są w celu zaspokojenia niezbędnej potrzeby bytowej. Zasiłek pielęgnacyjny w wysokości 153 zł przyznaje się w celu częściowego pokrycia wydatków wynikających z konieczności zapewnienia osobie niepełnosprawnej opieki i pomocy innej osoby w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji i przysługuje m.in. osobie, która ukończyła 75 lat. Zasiłek nie należy się osobom uprawnionym do dodatku pielęgnacyjnego ani osobom przebywającym w instytucjach zapewniających całodobowe utrzymanie [2, s. 69].

Biorąc pod uwagę realizowaną politykę państwa, charakteryzującą się małą skłonnością do podnoszenia ustawowej granicy ubóstwa, uprawniającej do korzystania z pieniężnych świadczeń pomocy społecznej, należy oczekiwać, że osoby starsze, korzystające z pomocy materialnej, a zwłaszcza finansowej, będą nadal stanowiły mniejszość wśród świadczeniobiorców [10, s. 15].

3. Wyniki badania

Na podstawie danych pochodzących z Miejskich Ośrodków Pomocy Społecznej na Dolnym Śląsku, do 15 września 2017 roku złożono w badanych miastach 156 832 wniosków o świadczenie z programu 500+, natomiast pozytywnych decyzji zostało wydanych 51 994. Szczegółowe dane dla wybranych miast Dolnego Śląska prezentuje tab. 1.

Tabela 1. Świadczenie 500+ przyznane w 2017 r. w wybranych miastach na Dolnym Śląsku

Miasto	Liczba złożonych wniosków	Liczba wydanych decyzji
Jelenia Góra	3369	1170
Wałbrzych	4847	2610
Wrocław	29760	8095
Σ	37 976	11 875

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: [14].

Jak wynika z tabeli 1, w wybranych miastach do września 2017 roku złożono 37 977 wniosków, a zostało przyznanych 11 875 decyzji. Oznacza to, że około co trzeci wniosek został przyjęty.

Przykład:

— świadczenie wypłacone w Jeleniej Górze, Wałbrzychu i Wrocławiu:

$$11\,875 \times 500 \text{ zł} = 5\,935\,500 \text{ zł}$$

— świadczenie wypłacone w całym Dolnym Śląsku:

$$51\,994 \times 500 \text{ zł} = 25\,997\,000 \text{ zł}.$$

Rząd zatem wydał do września 2017 roku 5 935 500 zł na program Rodzina 500+ w wybranych miastach, natomiast na całym Dolnym Śląsku przyznano 25 997 000 zł. Udział wybranych miast w stosunku do Dolnego Śląska wynosi 22,83%.

W przypadku pozytywnych decyzji dotyczących jednorazowej zapomogi „becikowej” i świadczenia rodzicielskiego „kosiniakowego” przedstawia tab. 2.

Tabela 2. Jednorazowe świadczenie przyznane w 2017 r. w wybranych miastach na Dolnym Śląsku

	Jednorazowa zapomoga „becikowe”		Świadczenie rodzicielskie „kosiniakowe”	
	Ilość decyzji	Kwota (tys.)	Ilość decyzji	Kwota (tys.)
Jelenia Góra	480	481 000	1220	1 219 166
Wałbrzych	614	614 000	1358	1 358 230
Wrocław	3706	3 706 000	8671	8 670 196
Σ	4 800	4 801 000	11 249	11 247 592

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [3].

Jak ukazano w tabeli 2, łącznie na jednorazową zapomogę „becikowe” w wybranych miastach przeznaczono 4 804 000 zł, zaś na świadczenia rodzicielskie „kosiniakowe” – 11 247 592 zł.

Wszyscy badani z grona młodych osób otrzymali jednorazową zapomogę „becikowe”. Wśród tej grupy badanych tylko 2 osoby otrzymują świadczenia z programu Rodzina 500+, jeden badany otrzymuje wsparcie na dwoje dzieci, czyli 1000 zł miesięcznie, natomiast druga osoba pobiera świadczenie tylko na jedno dziecko. Inna badana osoba pobiera świadczenie rodzicielskie tzw. kosiniakowe, tj. 1000 zł miesięcznie.

Pomoc finansowa dla osób młodych zakładających rodziny jest szeroka i zróżnicowana. Od wielu lat młodzi rodzice mogą korzystać z zasiłku rodzinnego oraz wielu dodatków mu podlegających. Uwzględniając jednak tylko

wymienione w pracy wsparcie finansowe, osoba, która spełnia wszystkie wymagania dotyczące uzyskiwanego dochodu, po urodzeniu dziecka może na start otrzymać 2500 zł. Wszyscy badani zgodnie stwierdzili, że otrzymywane świadczenia i zapomogi nie są w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb ich dzieci. Jak stwierdzili respondenci, kryteria dochodowe są zdecydowanie nieadekwatne do realnej sytuacji osób ubiegających się o wsparcie finansowe. Mimo to badani uważają, że w przypadku osób, które spełniają wymagania ustawowe i mogą pobierać jednocześnie wszystkie świadczenia, ich kwota jest wystarczająca, aby zapewnić dzieciom właściwe warunki rozwoju. Dzięki temu jakość życia rodziny jest na wyższym poziomie.

Według GUS [7, 24] w miastach ludność w starszym wieku stanowi prawie czwartą część populacji. Na terenach wiejskich mieszka ich zdecydowanie mniej i stanowią niespełna 20% mieszkańców. Tabela 3 prezentuje, jak kształtuje się struktura osób w wieku 65 lat i więcej. Odpowiednie przedziały dobrano w oparciu o dane z publikacji GUS.

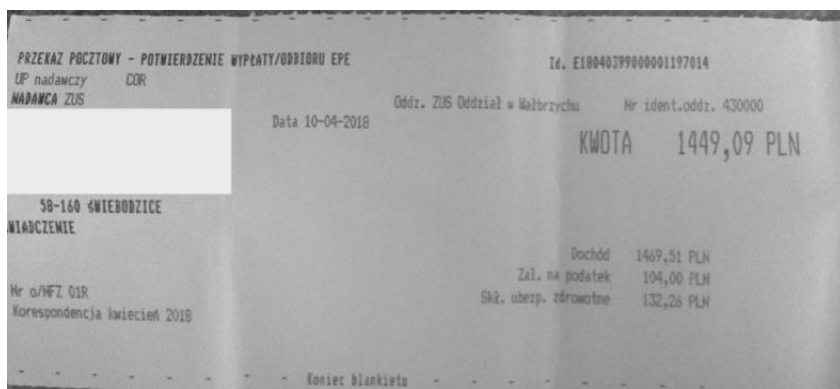
Tabela 3. Ludność w wieku 65 i więcej lat w województwie dolnośląskim w 2017 r. Stan na 30.06.2017 r.

Wiek	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
	tysiące		
65-69	196365	87547	108818
70-74	100348	42117	76692
75-79	80080	28968	61800
80-84	66394	21100	45294
85 lat i więcej	59364	15185	44180

Źródło: oprac. własne na podstawie: [7, s. 24].

W maju przeprowadzono wywiad z 8 emerytami z woj. dolnośląskiego, w wieku 69–78 lat, w tym 2 osoby miały 78 lat, 2 – 75 lat i 4 osoby – 69 lat, prowadzącymi gospodarstwa jednoosobowe. Wśród nich było 3 mężczyzn i 5 kobiet. Pytania dotyczyły m.in. tego, na co są przeznaczane pieniądze w ciągu miesiąca i na co przeznaczyliby dodatek pielęgnacyjny, gdyby był on wyższy.

Wszystkie badane osoby zgodnie stwierdziły, że ich poziom zdrowia i jakość życia są niskie – w związku z niską emeryturą i dodatkiem pielęgnacyjnym, które nie pozwalają na wyższy poziom życia. Otrzymują emeryturę średnio ok. 1450 zł netto (rysunek 1). Jest to kwota wraz z dodatkiem pielęgnacyjnym po 75 roku życia, którą otrzymują 4 osoby. Dodatek ten co roku ulega podwyższeniu. Zmiana wysokości ma miejsce 1 marca każdego roku. W 2017 roku dodatek wynosił 209,59 zł; 2 osoby nie otrzymują takiego dodatku.

Rys. 1. Odcinek emerytury

Źródło: materiały własne.

Odejmując od kwoty emerytury netto dodatek pielęgnacyjny, otrzymujemy: $1449,09 \text{ zł} - 209,59 \text{ zł} = 1239,50 \text{ zł}$ (emerytura netto). Większość z tej kwoty zostaje przeznaczona na codzienne życie (zakup artykułów pierwszej potrzeby, jak: chleb, tłuszcz, drób, owoce, itp.). Trzy osoby, z powodu dolegliwości chorobowych, dużą część emerytury przeznaczają na wykupienie leków (oczywiście nie wszystkich, tylko tych, które są tańsze). Leki, które są za darmo, niestety nie obejmują ich dolegliwości, a za dodatek pielęgnacyjny nie są w stanie wykupić wszystkich przeznaczonych dla nich leków.

Przykład:

- pomoc udzielna osobom młodym z tytułu posiadania np. 1 dziecka (program 500+):

$$12 \text{ m-cy} \times 500 \text{ zł} = 6000 \text{ zł (w skali roku)}$$

- pomoc osobom starszym (dodatek pielęgnacyjny)

$$12 \text{ m-cy} \times 209,59 \text{ zł} = 2515,08 \text{ zł (w skali roku)}$$

Różnica: $6000 \text{ zł} - 2515,08 \text{ zł} = 3484,92 \text{ zł}$ (w skali roku)

Na pytanie, co by zrobili, gdyby mieli wyższy dodatek, odpowiedzieli, że np. mogliby na własny rachunek pójść na rehabilitację, aby poprawić swoją sprawność fizyczną i społeczną, utraconą wskutek schorzeń lub urazów. Dzięki temu stan ich zdrowia byłby lepszy, a co za tym idzie – poziom jakości życia uległby znacznemu podwyższeniu.

Powyższe analizy prowadzą do stwierdzenia, że pomoc finansowa udzielana młodym rodzicom i starszym osobom wpływa na jakość życia i stan zdrowia. Porównując pomoc, jaką otrzymują młodzi rodzice, z pomocą udzielaną osobom starszym, można określić, że udział pomocy

udzielanej osobom starszym w stosunku do pomocy udzielanej młodym rodzicom w skali roku wynosi 41,9%. Na tej podstawie można konkludować, że nie jest ona równomierna.

Zakończenie

W Polsce występuje wiele form społecznego wsparcia dla osób młodych i starszych w ich miejscu zamieszkania. Różnorodność praktykowanych form wsparcia jest znaczna, lecz skala realizacji tych działań jest niezadowalająca. Jak wykazała analiza, porównując pomoc, jaką otrzymują młodzi rodzice do pomocy udzielanej osobom starszym jest znacznie mniejsza. O ile wsparcie dla młodych otrzymujących świadczenie z programu 500+ pozwala na zmniejszenie ubóstwa rodzin i lepsze sfinansowane wychowanie dziecka, a co za tym idzie lepszą jakość życia to starsze osoby z reguły mogą liczyć tylko na rodzinę. Generalnie skala środowiskowego wsparcia nie jest zadowalająca. Zdecydowana większość osób starszych pozostaje poza jego oddziaływaniem. W porównaniu do pomocy udzielanej osobom młodym zakładającym rodziny, ludzie starsi mogą mieć poczucie bycia gorszym i ignorowanym przez Państwo.

Jak wskazują wyniki badań udział pomocy dla osób młodych posiadających dzieci i osób starszych wynosi prawie 42% w skali roku. Celem artykułu było porównanie form wsparcia finansowego dla starszego i młodego pokolenia oraz próba odpowiedzi na pytanie, czy pomoc ta wpływa na wyższą jakość życia młodych rodziców i starszego pokolenia.

Na podstawie wyników badania można postawić następujące wnioski: Pomoc socjalna w Polsce jest dedykowana w głównej mierze osobom młodym, zakładającym rodziny. Powoduje to wyłączenie innych grup społecznych, w tym seniorów w planowanych strategiach wsparcia społecznego i ekonomicznego. Jakość życia i zdrowia osób starszych w dużej mierze zależy od czynników ekonomicznych.

Bibliografia

- [1] Błędowski P., Szatur-Jaworska B., Szweda-Lewandowska Z., Kubicki P., *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2012.
- [2] Błędowski P., Maciejasz M., *Rozwój opieki długoterminowej w Polsce – stan i rekomendacje*, „Nowiny Lekarskie” 2013, 82, 1, s. 61–69.
- [3] Dane pochodzące z Miejskich Ośrodków Pomocy Społecznej w Jeleniej Górze, Wałbrzychu, Wrocławiu i Legnicy w dniu 28.05.2018 r.

- [4] Gierańczyk W., *Sytuacja osób młodych w Polsce na tle państwa europejskich*, „Wiadomości Statystyczne” 2016, 10(665), s. 33–53.
- [5] Kazimierczak T., *Praktyka aktywizacji w ośrodkach pomocy społecznej*, [w:] *Czy podejście aktywizujące ma szansę? Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce 20 lat po reformie systemu pomocy społecznej*, red. M. Rymśza, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011.
- [6] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).
- [7] *Ludność. Stan i struktura w przekroju strukturalnym. Stan w dniu 30.06.2017 r.*, GUS, Warszawa 2017.
- [8] Łojko M., *Pomoc społeczna wczoraj i dziś. Nowe wyzwania-stare problemy*, [w:] *Polityka społeczna wobec problemu bezpieczeństwa socjalnego w dobie przeobrażeń społeczno-gospodarczych*, red. W. Koczur, A. Rączaszek, „Studia Ekonomiczne”, 179/14, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2014, s. 206–214.
- [9] *Polacy wobec własnej starości*, Komunikat badań CBOS, Warszawa 2012.
- [10] Szweda-Lewandowska B.Z., *Starzenie się i starość – ogólna charakterystyka*, [w:] *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, red. P. Błędowski, B. Szatur-Jaworska, Z. Szweda-Lewandowska, P. Kubicki, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2012, s. 15–16.
- [11] Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004, nr 64, poz. 593).
- [12] Więckowski A., *Świadczenia pieniężne – pomoc czy utrudnienie w skutecznym prowadzeniu pracy socjalnej*, „Praca Socjalna” 1997, nr 1.
- [13] Wyrok z 7 maja 2001r. K19/00 i z 4 kwietnia 2001 K11/00, Informacja o istotnych problemach wynikających z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego w 2001 r.
- [14] <https://www.duw.pl/pl/biuro-prasowe/aktualnosci/13584,Rzadowy-program-quotRodzina-500-plusquot-na-Dolnym-Slasku.html> [dostęp: 4.05.2018].

Social policy instruments to the young and the old generation in Poland – compare selected problems

Summary: In Poland, there are clear differences in the provision of social benefits to different generations. This has an impact on growing poverty and social stratification. The support policy carried out by the authorities largely determines the quality of life of individual communities. It leads to greater activity of younger than older people. The aim of the article was to assess the relationship between the forms of support used in social policy, and the state of health and quality of life of the young generation between 20–35 years of age and the older generation at retirement age (65–78 years). The study was pilot. Based on the research conducted in March 2018 on a group of randomly selected people, the methods of financial aid for the young and old generation as well

as the effectiveness and efficiency of their implementation were verified. In the further part of the work an analysis of the demographic status and perspective of the discussed groups was made. Selected problems and challenges in the field of providing social assistance were identified and compared. **Conclusions:** Social assistance in Poland is dedicated mainly to young people, who set up families, which results in the exclusion of other social groups, including seniors, in planned social and economic support strategies. The development of social policy in Poland should be more even.

Keywords: social policy, social assistance, the young generation, the old generation.

Mirela ROMANOWSKA (<https://orcid.org/0000-0001-9047-0337>)

Joanna KOWALIK (<https://orcid.org/0000-0002-5152-554X>)

Uniwersytet Szczeciński

Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania

Konsumpcjonizm a rozwój konsumpcji na rynku słodczy w Polsce

Streszczenie: Artykuł został poświęcony tematyce rozwoju konsumpcjonizmu i konsumpcji we współczesnym społeczeństwie. Celem odróżnienia obu pojęć, przeprowadzono analizę porównawczą dotyczącą zdefiniowania konsumpcjonizmu jako modelu funkcjonowania współczesnego społeczeństwa oraz przedstawiono rozwój w sferze konsumpcji, gdzie przedmiotem badań były podmioty z sektora cukierniczego, notowane na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie. Przeprowadzona w artykule dyskusja nad pojęciem konsumpcjonizmu jako postawy życiowej i stylu życia możliwa była na podstawie przeglądu literatury oraz dokonanej prezentacji *case study* sektora cukierniczego w Polsce, która dowiodła, że o rozwoju konsumpcji, bez względu na rodzaj dobra, decydują te same czynniki. Artykuł może więc stanowić płaszczyznę do identyfikacji czynników wpływających na postawę i zachowania klientów.

Słowa kluczowe: konsumpcja, konsumpcjonizm, rynek słodczy.

Wstęp

We współczesnym świecie coraz częściej można zaobserwować zjawisko, jakim jest hedonizm materialistyczny, który za najważniejsze dobro oraz cel życia uważa zdobywanie dóbr materialnych jako wyznacznik jakości życia. O wartości człowieka już nie decyduje przedstawienie swojej osoby w sposób reprezentacyjny, tylko stan posiadanego przez niego majątku. Społeczeństwa w pogoni za wysokim standardem życia i pochłonięte myślą funkcjonowania w bogactwie, w wielu przypadkach znanych z autopsji, tracą to, co najważniejsze, czyli swoją godność. Ciężko jest zniwelować gwałtowny wzrost poziomu konsumpcji, który pociąga za sobą wiele negatywnych skutków. Z drugiej zaś strony, można wskazać zdrowy tryb życia jako wyznacznik jakości egzystencji, który będzie przekładał się na zdrową żywność oraz styl życia.

W artykule nakreślono model funkcjonowania współczesnego społeczeństwa oraz przedstawiono rozwój w sferze konsumpcji na przykładzie sektora cukierniczego. Część empiryczna została oparta na ocenie spożycia wyrobów cukierniczych dla największych pod względem sprzedaży podmiotów należących do sektora.

1. Konsumpcjonizm modelem funkcjonowania współczesnego społeczeństwa

Konsumpcjonizm definiowany jest jako postawa życiowa, która charakteryzuje się nadmiernym przywiązywaniem wagi do zdobywania dóbr materialnych ([7], s. 589). W *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* konsumpcjonizm przedstawiany jest jako: 1) przekonanie, iż szczęście można osiągnąć poprzez nabywanie dóbr; 2) postawa życiowa, która charakteryzuje się nadmiernym dążeniem do zdobywania oraz zużywania dużej liczby różnorodnych dóbr materialnych; 3) styl życia, który stawia wyżej dążenie do tego, aby „mieć” niż „być” ([7], s. 783). Według powyższych definicji konsumpcjonizm rozumiany jest jako postawa, która charakteryzuje się nadmiernością materializmu we wszystkich sferach życia.

Przejawy konsumpcjonizmu są widoczne w wielu aspektach życia codziennego. Ludzie współcześnie nabywają dobra w nadmiernej ilości, tylko po to, aby stanowiły przedmioty na pokaz, choć często są dla nich zbędne. Problem pojawia się w momencie, kiedy nie są zakupione z zaoszczędzonych środków finansowych, lecz na kredyt. W dzisiejszych czasach z łatwością można uzyskać kredyt konsumpcyjny, co powoduje, iż większość społeczeństwa żyje ponad stan, jednocześnie się przy tym zadłużając. Według ogólnopolskiego raportu Biura Informacji Gospodarczej Info Dług, łączna kwota zaległych płatności wśród Polaków, którzy umieszczeni są w Rejestrze Dłużników BIG Info Monitor oraz Biurze Informacji Kredytowej, na koniec grudnia 2015 roku wyniosła 42,76 mld zł; oznacza to, że średnie zadłużenie na osobę wynosi 20 793 zł [13]. Zauważalny jest również fakt dotyczący skrócenia cyklu życia produktów nabywanych, ponieważ zmieniająca się moda oraz chęć nadążenia za nią powodują, iż jednostki przyczyniają się do zakupów nowszych rzeczy, pomimo że te, które posiadają, są w dalszym ciągu użyteczne. Społeczeństwo współcześnie dokonuje głównie zakupów przedmiotów wytwarzanych masowo, ponieważ niemodne stają się rzeczy, które są w posiadaniu innych. Takim przykładem z życia codziennego są pojawiające się na rynku nowe modele telefonów komórkowych (większy wyświetlacz, lepsza marka bądź różnorodność posiadanych przez sprzęt dodatkowych gadżetów).

W przypadku tzw. zdrowej żywności masowość produkcji jest również zauważalna, chociażby ze względu na fakt akceptowania przez konsumen-

tów zdrowego stylu życia, co przyczynia się do niższych cen, a jednocześnie wzrastającej konkurencyjności przedsiębiorstw. Konsumenci dokonujący zakupów różnorodnych towarów nie są zainteresowani, przez kogo, gdzie oraz w jakich warunkach zostały one wytworzone. Reklama także stała się nieodłącznym elementem dla człowieka, ponieważ widoczna jest nawet w mniej konwencjonalnych miejscach, takich jak WC ([8], s. 105). Ludzie pokładają swoją ufność w promowanych produktach, reklamach znajdujących się w kolorowych gazetach, na bilbordach czy też ukazujących się na ekranach telewizorów bądź innych urządzeniach. Reklama kreuje świat, najważniejsze jest to, że stwarza potrzeby, których ludzie pierwotni nie posiadali ([8], s. 105). Na zwrócenie uwagi zasługują również miejsca, gdzie dokonywany jest zakup towarów oraz usług. Współcześnie ludzie korzystają z rozwiązań, jakie im dają centra handlowe, hipermarkety bądź bary szybkiej obsługi. Ogromne domy handlowe zaspokajają ludzką potrzebę obcowania z innymi. W ten sam sposób jak tradycyjne świątynie¹ wyznaczają zaspokojenie potrzeb człowieczeństwa, dodatkowo ludzie zyskują w nich poczucie wspólnoty, a zarazem korzystają z konkretnych usług przeznaczonych dla społeczeństwa ([6], s. 24). G. Ritzer porównuje świątynie konsumpcyjne do miejsc kultu religijnego, ponieważ zarówno w pierwszym, jak i drugim przypadku przenoszą ona człowieka w zupełnie inny wymiar. Konsumpcja uwalnia także od niepokoju, ponieważ to, co człowiek posiada dotychczas, nikt nie ma prawa mu odebrać. Jednocześnie wymaga kupowania coraz więcej, ponieważ towar, który został już skonsumowany, traci własność zaspokajania pragnienia ([8], s. 106). Współczesny konsument za swoją dewizę mógłby przyjąć: jestem tym, co posiadam, oraz tym, co konsumuję ([4], s. 70). Zgodnie ze stwierdzeniem, że jednostka ludzka oceniana jest przez pryzmat reszty społeczeństwa, wartościową osobą staje się ten, kto posiada dobra luksusowe, nie zaś ten, który ma interesującą osobowość. Głównym motywem nabywanych rzeczy jest współcześnie chęć imponowania jednostki w otoczeniu oraz posiadania największej ilości dóbr.

W obecnym świecie istotę ludzką otacza kult dietetyki, młodości, elegancji, męskości, czy też kobiecości. Presja postrzegania własnego ciała ma dwa aspekty – traktowania go jako kapitał bądź inwestycję, jak również jako fetysz, czyli przedmiot konsumpcji ([1], s. 169–170). Interesowność jest cechą charakterystyczną dla kontaktów międzyludzkich, osoby utrzymują wzajemne stosunki z tymi ludźmi, którzy w jakikolwiek sposób mogą przynieść im zyski, nawet fakt posiadania dużej liczby znajomych daje możliwość po-

¹ Określenie stosowane przez G. Ritza. Przykłady świątyń konsumpcji wymieniane przez autora to: fast foody, centra handlowe, sklepy dyskontowe, statki wycieczkowe, kasyna, centra rozrywkowe, sklepy należące do sieci. Inne wymieniane ośrodki konsumpcji to: obiekty sportowe, luksusowe osiedla, placówki medyczne, muzea, obiekty edukacyjne oraz organizacje dobroczynne.

mocy w wielu życiowych sprawach. W kontaktach personalnych niewiele osób odczuwa radość z obecności drugiego człowieka, każdy chce ją mieć na wyłączność. Przedstawiona relacja międzyludzka jest uciążliwa dla osób, które są w nie zaangażowane, ponieważ prowadzi do wielu konfliktów oraz do zazdrości ([4], s. 180).

Ludzie swoje życie oddają w całości pracy, zatracając się w myślach nad zdobyciem dzięki temu większego dorobku. Dzięki pracy po kilkanaście godzin na dobę stać ich na dobra luksusowe, nie zwracają przy tym uwagi na własne refleksje, relacje między członkami rodziny, nie zastanawiają się nad tym, co – tak naprawdę – jest ważne w życiu. Takie podejście do istnienia może doprowadzić człowieka do uprzedmiotowienia, zraty ludzkiej godności i przekształcenia się w maszynę do zarabiania pieniędzy ([8], s. 108). Życie w ciągłym biegu naraża ludzi na stres, co przekłada się również na zmęczenie oraz sposób odżywiania się i dostarczania właściwych wartości organizmowi. Przykładem ilustrującym taki styl życia może być film, mający premierę w 2004 roku, pt. *Super Size Me*, zwracający uwagę na problemy wynikające z otyłości, spowodowane nadmiernym spożywaniem posiłków z fast foodów oraz brakiem ruchu [16].

2. Rozwój w sferze konsumpcji na przykładzie sektora cukierniczego

Konsument, osiągając wyznaczone cele i urzeczywistniając swoje wartości, osiąga zadowolenie i dobrobyt z uwzględnieniem skutków krótko- i długofalowych oraz konsekwencji jednostkowych i społecznych ([9], s. 29–30). „Konsumpcja jest więc nie tylko aktem zaspokajania indywidualnej potrzeby, lecz także skomplikowanym procesem działań, postaw tworzących zachowania konsumpcyjne” ([5], s. 12). Rozwój w sferze konsumpcji był, jest i będzie widoczny na różnych szczeblach zaspokojenia społeczeństwa. Przytoczone przykłady przedstawiają różne podejście do problematyki konsumpcji, która jest trudna do jednoznacznej oceny, chociażby ze względu na odmienne postawy samych konsumentów, jak też oddziaływanie na nie czynników z otoczenia ([2], s. 17).

Analizie został poddany sektor cukierniczy reprezentowany przez największe podmioty notowane na Giełdzie Papierów Wartościowych. Największe trzy przedsiębiorstwa pod względem przychodów to: Kraft Food Polska, Cadbury Wedel oraz Nestle Polska, z kolei z grupy średniej wielkości podmiotów na rynku czekolady to między innymi Wawel, Milano oraz Colian. Wszystkie firmy tego sektora łączy cecha wspólna, jaką jest branża czekoladowo-cukiernicza, mająca istotny wpływ na polską gospodarkę, chociażby pod względem tworzenia kilkudziesięciu tysięcy miejsc pracy. Rynek słody-

czy jest wart ponad 13 mld zł i stale wzrasta, co świadczy o rozwoju w sferze konsumpcji spożywanych wyrobów czekoladowych. W pierwszym półroczu 2015 roku zapotrzebowanie na czekoladę wzrosło o 4%, ponieważ konsumenci sięgali także po wyroby z domieszką czekolady [12]. Wizerunek słodczy czekoladowych – jako produktów mających właściwości poprawiające nastrój – sprzyja sprzedaży, pomimo rosnących cen [12]. Rozwojowi rynku słodczy, a w szczególności czekolady, w Polsce sprzyja między innymi moda na kawiarnie bądź specjalistyczne sklepy z czekoladą lub herbaciarnie specjalizujące się w:

- czekoladzie z kawałkami egzotycznych owoców, co świadczy o tym, iż gusta Polaków się zmieniają, ale jeszcze bardziej rozwijają się trendy na rynku; konsumenci coraz częściej sięgają po markowe i najnowsze produkty z górnej półki, które są elegancko zapakowane, są otwarci na nowe smaki oraz propozycje producentów,
- czekoladzie mlecznej, która cieszy się ogromnym powodzeniem, jednakże ze względów zdrowotnych Polacy coraz częściej zaopatrują się w gorzką czekoladę,
- różnego rodzaju wyrobach czekoladowych z ziarnami zbóż; moda na zdrowy styl życia wprowadziła wiele zawirowań na rynku, daje także konsumentowi możliwość zapoznania się z dokładnym wykazem kalorii oraz składników spożywanego produktu.

Istotny wpływ na asortyment oferowany przez producentów mają zmiany w świadomości samego konsumenta, ponieważ nie rezygnuje on ze spożywania czekolady, ale coraz chętniej zaopatruje się w nią w formie przekąski. Prowadzi to do rosnącego zapotrzebowania na mniejsze wagowo produkty, których oferta jest uzależniona od opłacalności ich produkcji.

Autorzy raportu nt. rynku słodczy w Polsce, opracowanego przez firmę KPMG, edycja 2014, przypominają, że w latach 2008–2013 wartość sprzedaży wyrobów czekoladowych w Polsce wzrosła średnio o 2%, co dało ostateczny poziom na wysokości prawie 6,4 mld zł [10]. Przewiduje się, że w okresie 2015–2018 średnie roczne tempo wzrośnie do 3,3%. Tym samym w roku 2018 sprzedaż detaliczna wyrobów czekoladowych w Polsce ma osiągnąć ponad 7,2 mld zł. Analitycy sprawozdania oceniają, iż producenci słodczy czekoladowych obronili swoją pozycję na rynku, która wynika z faktu wzrostu polskiego segmentu czekolady, poprzez szukanie atrakcyjniejszych rozwiązań w produktach oraz kuszenie konsumentów nowymi produktami po to, by pobudzić ich konsumpcję. Najdynamiczniej rozwijającym się segmentem polskiego rynku słodczy są wyroby czekoladowe i to one stanowią ponad 50% wartości całego rynku. Przewiduje się, że wartość segmentu wyrobów czekoladowych wzrośnie do 17% w 2018 roku, podczas gdy w tym samym czasie rynek słodczy jako całość wzrośnie tylko o 9% [14]. Według prezesa Stowarzyszenia Polskich Producentów Wyrobów Czekoladowych i Cukierniczych

Polbiso „konsumenci chcą być trendy, ale nie chcą też rezygnować z tych produktów, które lubią” [10]. Jego zdaniem, moda na zdrowe odżywianie w postaci produktów często uzależniona jest od sieci handlowych, ponieważ to one wymuszają na producentach poszukiwanie innowacji oraz ponoszenie z tym związanych kosztów.

3. Ocena spożycia wyrobów cukierniczych na polskim rynku

Raport opracowany przez międzynarodową sieć firm audytorsko-doradczych przedstawia, że ponad 80% Polaków lubi słodczy, natomiast ponad 90% je nabywa. Dla większości społeczeństwa słodczy stanowią element codziennej diety, dodatkowo 11% spożywa je kilka razy dziennie, co oznacza, że w sumie aż 68% sięga po słodczy co najmniej 2 razy w tygodniu [14].

Celem poznania preferencji Polaków przeprowadzono badanie na próbie ponad 1000 respondentów. Odpowiedzi dotyczyły rynku słodczy jako całości, do których wliczane są między innymi: wyroby czekoladowe, słodkie oraz słone przekąski, herbatniki i ciastka, a także wyroby cukiernicze. Płeć nie miała większego wpływu na wyniki, ponieważ po słodczy sięga podobny odsetek kobiet, jak i mężczyzn.

Jak zostało wcześniej wspomniane, polski rynek słodczy został opanowany przez wyroby czekoladowe, dowodem na to są odpowiedzi ankietowanych. Pytanie dotyczące zakupu słodczy wykazało, że na 16 badanych kategorii, cztery pierwsze należą do najpopularniejszych łakoci czekoladowych, po jakie sięgają najczęściej respondenci: cukierki czekoladowe (68%), batony (66%), czekolada mleczna (64%) oraz czekolada gorzka (62%). Dużą rolę w tym przypadku może odgrywać wiek kupującego, ponieważ im starsza osoba, tym częściej konsumuje czekoladę gorzką, chociażby ze względów zdrowotnych. Według ankietowanych, w grupie powyżej 65 roku życia gorzką czekoladę nabywa prawie 90% badanych, wśród młodych osób – do 24 roku życia – odsetek ten wynosi ok. 50% [14].

Wśród respondentów najczęściej wymienianym miejscem, gdzie dokonują zakupu słodczy, są tzw. świątynie konsumpcyjne, czyli hipermarkety oraz dyskonty (64%). Przy wyborze łakoci ankietowani zwracali przede wszystkim uwagę na smak oraz jakość (78%), podając, że te cechy są dla nich bardzo ważne. Istotną rolę odgrywała również cena (41%), receptura oparta na naturalnych składnikach (50%) oraz marka (37%). Badani nie zamierzają zmieniać swoich nawyków, ponieważ tylko 8% zdecydowało, że w przyszłości chciałoby sięgać po zdrowsze rzeczy, o obniżonej zawartości cukru.

W walce o konsumenta producenci nie tylko stawiają na zdrowsze produkty, ale również na nowe oraz nietypowe smaki, dodając do czekolady pa-

prykę chilli, pieprz, sól morską, a nawet bazylię [14]. Pomimo że 55% badanych jest otwarte na degustowanie nowych smaków, to na co dzień 90% preferuje jednak smaki tradycyjne, co może świadczyć o czystej ludzkiej ciekawości niż regularnym zakupie. Instytut PENTOR-Poznań przeprowadził sondaż wśród kierowników i właścicieli sklepów spożywczych na temat najbardziej skutecznych działań marketingowych, z którego wynika, że najlepszy efekt przynosi reklama (77%), promocja cenowa (56%) oraz polecenie słodczy przez sprzedawców (22%) [15]. Pomimo że nawyki konsumentów się zmieniają, to polski rynek słodczy, a w szczególności wyrobów czekoladowych, znajduje się w fazie wzrostu. Producenci poprzez swoją nieograniczoną ilość pomysłów napędzają rozwój konsumpcji w sektorze cukierniczym, oferując klientom możliwości dostosowania kupowanych produktów do własnych potrzeb, poczynawszy od doboru składników bądź opakowań, a skończywszy na tworzeniu własnej czekolady przez klienta.

Podsumowanie

W artykule przedstawiono bardzo złożoną naturę postępowania konsumentów, która w różnorodnych warunkach ulega przeobrażeniom. Analiza zachowania się konsumenta skupia uwagę na decyzjach, które podejmowane są przez jednostkę, związanych z przeznaczeniem posiadanych przez nią zasobów, takich jak czas czy pieniądze, na pozyskanie środków konsumpcji. We wzroście świadomości konsumenta dostrzegalna jest jego aktywna postawa wobec konsumpcji. Zaangażowanie konsumenta w proces decyzyjny ukierunkowane zostaje na racjonalne wybory produktów, różniących się ceną, marką, a nawet reklamą, bądź decyzje pod presją czasu, modelujące zachowania społeczne i ekonomiczne. Na racjonalność decyzji wpływa otoczenie, cechy konsumentów, jak również sytuacja gospodarstwa domowego. W ocenie racjonalności konsumpcji dominują niemal zawsze kryteria subiektywne, wynikające z indywidualnych, jednostkowych systemów wartości, które podobnie jak konsumenci są bardzo zróżnicowane.

Rozważania zaprezentowane w artykule pozwalają na sformułowanie wniosku, że polskie społeczeństwo, podobnie jak społeczeństwa innych rozwiniętych krajów, zatraciło się w konsumpcjonistycznym modelu naśladownictwa, prowadzącym do efektu „owczego pędu”. To zjawisko objawia się w momencie, gdy konsumenci pragną nabywać pewne dobra bez względu na ich cenę, tylko dlatego, że inni je posiadają bądź konsumują. Wynika to z chęci naśladowania osób, z którymi pragną się utożsamiać. Rozważania zawarte w niniejszym artykule potwierdziły przyjętą hipotezę, że ciężko jest zniwelować wzrost poziomu konsumpcji, powodowany nowymi trendami i modą, które obserwowane jest także w sektorze cukierniczym.

Bibliografia

- [1] Bandrillard J., *Spółczesność konsumpcyjna. Jego mity i struktury*, Wydawnictwo SIC!, Warszawa 2006.
- [2] Danielak W., *Zmiany w sferze konsumpcji w wybranych krajach europejskich a kryzys gospodarczy*, „Problemy Zarządzania” 2013, vol. 11, nr 1 (40), t. 1, Wydział Zarządzania UW.
- [3] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie Żak, t. 2, Warszawa 2003.
- [4] Fromm E., *Mieć, czy być?*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1995.
- [5] Kieźel E., *Konsumpcja i konsument we współczesnej gospodarce rynkowej*, [w:] Kieźel E. (red.), *Konsument i jego zachowania na rynku europejskim*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2010.
- [6] Ritzer G., *Magiczny świat konsumpcji*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA S.A., Warszawa 2004.
- [7] Tokarski J., *Słownik wyrazów obcych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
- [8] Wróbel M., *Konsumpcjonizm i etyczna konsumpcja jako alternatywne formy kształtowania społeczeństw*, „Studia i Materiały Polskiego Stowarzyszenia Zarządzania Wiedza / Studiess & Proceedings Polish Association for Knowledge Management” 2011, 8, 24.
- [9] Zalega T., *Konsumpcja. Determinanty. Teorie. Modele*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2012.
- [10] <https://www.msp.gov.pl> [dostęp: 26.04.2016].
- [11] <http://www.stockwatch.pl> [dostęp: 26.04.2016].
- [12] <http://www.polskieradio.pl> [dostęp: 26.04.2016].
- [13] <https://www.big.pl/infodlug> [dostęp: 15.04.2016].
- [14] <https://www.kpmg.com.pl> [dostęp: 26-27.04.2016].
- [15] <http://www.studium.agrobiznesu.up.lublin.pl/images/ar5.pdf> [dostęp: 27.04.2016].
- [16] <http://www.filmweb.pl/Super.Size.Me#>, Spurlock M., Super Size Me, prod. USA, 2004 [dostęp: 15.04.2016].

Consumerism and the Development of Consumption on the Confectionery Market in Poland

Summary: The article is devoted to the development of consumerism and consumption in the contemporary society. In order to distinguish between the two concepts the authors carry out a comparative analysis aiming to define consumerism as a model for modern society and its functioning as well as to present the development of consumption. The analysis focuses on entities from the confectionery sector listed on the Warsaw Stock Exchange. The discussion of consumerism as an attitude towards life and lifestyle was possible based on literature review and a case study of the confectionery sector in Poland and it proves that regardless of the type of goods the development of consumerism is determined by the same factors. The article therefore provides a platform for the identification of factors affecting consumers' attitude and behaviour.

Keywords: consumerism, consumption, confectionery market.

Halina WOŹNIAK (<https://orcid.org/0000-0002-1581-0271>)

Urząd Statystyczny we Wrocławiu

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Zastosowanie skali pomiarowej PSM (Public Service Motivation) do oceny motywacji ankierów

Synopsis: Zbudowanie systemu motywowania ankierów pozyskujących dane w ramach statystyki publicznej, stanowiących nietypową grupę pracowników administracji rządowej, nie jest zadaniem standardowym. Wynika to z odmienności organizacyjnej tej grupy i zróżnicowanego charakteru realizowanych przez nią zadań. Kluczowym elementem skutecznego działania każdego systemu motywacyjnego jest odpowiednie określenie proporcji pomiędzy motywatorami finansowymi i pozafinansowymi. Finansowe bodźce motywują do działania pracowników, dla których ważne są przede wszystkim przesłanki racjonalne. Natomiast gratyfikacja pozafinansowa jest ważna dla tych, którym wartości prospołeczne wydają się bardziej istotne. W artykule, na podstawie przeprowadzonych badań literaturowych i analizy krytycznej opublikowanych dotychczas wyników, zaproponowano zastosowanie jednej ze skal pomiarowych PSM (Public Service Motivation) jako narzędzia wspierającego ustalenie proporcji pomiędzy motywatorami finansowymi i pozafinansowymi systemu motywowania ankierów.

Słowa kluczowe: motywacja do służby publicznej, motywacja służby publicznej, skala Perry, skala pomiarowa PSM.

Wstęp

Ankierzy statystyczni są pracownikami urzędów statystycznych w Polsce, jednak z formalnego punktu widzenia nie są urzędnikami. W ramach swoich obowiązków realizują badania statystyczne w gospodarstwach domowych. Stanowią specyficzną i nietypową grupę pracowników, albowiem mimo że działają na rzecz realizacji zadań administracji rządowej, dotyczą ich (w pewnej części) inne przepisy prawa i zasady wynagradzania niż pozostałych pracowników urzędów statystycznych, którzy podlegają ustawie o służbie cywilnej. W służbie cywilnej motywatorami finansowymi, poza wy-

nagrodzeniem zasadniczym, są nagrody, które z natury rzeczy mają charakter uznaniowy. Dla pracowników zatrudnionych poza służbą cywilną możliwe jest dodatkowo, zgodnie z przepisami prawa, wynagradzanie przy wykorzystaniu systemu premiowania. W tym kontekście pojawia się problem, jak wykorzystać tę możliwość i w jaki sposób należałoby zbudować najbardziej optymalny system motywowania ankierów. Taki system, aby jego istota uwzględniała specyficzny charakter ich pracy i zróżnicowanie zadań, a jednocześnie, aby skłaniała ankierów do osiągnięcia jak najlepszych wyników pracy pod względem jakości, w tym kompletności, terminowości i poprawności zebranych danych. Ma to szczególne znaczenie wobec faktu, że respondenci w gospodarstwach domowych, do których udają się ankierzy, nie mają prawnego obowiązku udzielania odpowiedzi w badaniach statystycznych (poza spisami powszechnymi), i to od umiejętności, także społecznych, oraz zaangażowania ankierów zależą w dużej mierze ostateczne wyniki tych badań. Czy należałoby zatem skoncentrować się przede wszystkim na systemie premiowania, który daje możliwość samodzielnego określania przez ankiera przewidywanej premii, jeśli osiągnie on określone i znane wcześniej, jasne parametry premiowania? Czy też należałoby utworzyć jakiś system mieszany, będący kompilacją elementów finansowych i wzmacniających je elementów pozafinansowych, który lepiej odpowiadałby na potrzeby i oczekiwania ankierów? Czy ankierzy kierują się w swojej pracy wewnętrzną potrzebą działania na rzecz realizacji celów społecznych i mentalnie są bardziej „urzędnikami”, a tym samym instrumenty motywacji finansowej nie są dla nich najważniejsze, czy też może aspekt finansowy ma dla nich priorytetowe znaczenie?

Pomocne w uzyskaniu odpowiedzi na powyższe pytania mogą być badania naukowe dotyczące skali pomiarowej PSM (Public Service Motivation), której podstawy teoretyczne wskazują, że praca w sektorze publicznym (służbie publicznej) wpływa szczególnie motywująco na te osoby, które odnajdują w niej ważne dla nich wartości. Pojęcie PSM odnosi się do pragnienia pomagania innym i jest przeciwwagą do teorii racjonalnego wyboru, w której jednostki podejmują decyzje mające na celu maksymalizację użyteczności. Skala pomiarowa PSM jest narzędziem wykorzystywanym także do pomiaru związku PSM z innymi zmiennymi, takimi jak np. wydajność, satysfakcja z pracy, zaangażowanie organizacyjne, etyczne zachowania.

Celem niniejszego artykułu jest ocena możliwości zastosowania skali pomiarowej PSM do oceny poziomu motywacji ankierów statystyki publicznej w Polsce, odnoszącego się do realizacji przez nich zadań publicznych. Sformułowano następującą hipotezę badawczą: właściwie dobrana skala pomiarowa PSM będzie dobrym narzędziem do pomiaru motywacji służby publicznej ankierów statystyki publicznej.

Jako metodę badawczą zastosowano przegląd literatury przedmiotu i analizę krytyczną dotychczasowych badań na temat istoty motywacji w sektorze publicznym. Przeglądu literaturowego dokonano w zdecydowanej większości z użyciem angielskich słów kluczowych, docierając w ten sposób do bardzo wielu źródeł naukowych nt. PSM (co zresztą, wobec ogromu publikacji na ten temat, stanowiło duży problem). Zawężenia efektów poszukiwań publikacji, do tych – zdaniem autorki – najważniejszych i najbardziej adekwatnych dla potrzeb rozwiązania problemu badawczego, dokonano poprzez analizę zawartości wyłonionych publikacji.

Należy zaznaczyć, że nie odnaleziono żadnych uznanych źródeł literaturowych, które odnosiłyby się wprost do systemów motywowania ankietowanych, tym bardziej ankietowanych wykonujących zadania na rzecz statystyki publicznej. Tym niemniej przegląd literaturowy wskazał, że skala pomiarowa PSM może być użytecznym narzędziem badawczym.

Pomimo bardzo bogatej literatury na temat PSM, autorów z różnych ośrodków badawczych na świecie, autorka odnalazła w polskich źródłach bardzo niewiele bezpośrednich nawiązań do terminu *motywacja do służby publicznej* (lub też *motywacja służby publicznej*), *PSM* czy *skali pomiarowej Perry'ego* (np. [23], [6]). Nieliczna reprezentacja w polskich źródłach tego zagadnienia wskazywać może na inne ujęcie tematu motywacji i odnoszenie się do innych podstaw teoretycznych niż te stworzone przez Perry'ego i Wise'a, lub też na przeniesienie uwagi w pracach naukowych na zagadnienie etosu pracy w służbie publicznej. Świadczyć o tym może np. liczba publikacji o etosie pracowników administracji. Pomimo odrębnej terminologii, motywacja do służby publicznej PSM i etos służby publicznej PSE (ang. *Public Service Ethos*) są czasem używane w literaturze zamiennie [11]. Według Koumenta [5] preferencja dla każdego terminu zależy od dyscypliny, z której dany badacz się wywodzi. Termin etos służby publicznej jest bardziej powszechny w dziedzinie administracji publicznej, podczas gdy psychologowie i badacze teorii organizacji preferują pojęcie *motywacja do świadczenia usług publicznych*. Jednak pojęcia te nie są tożsame, mimo wspólnych odniesień do interesu publicznego. Motywacja do służby publicznej odnosi się do cech indywidualnych, jednostkowych, uwzględnia też realizację własnych potrzeb i celów. Natomiast etos dotyczy bardziej charakteru organizacji i promuje aspiracyjne i normatywne ideologie, które mają na celu związanie i zmotywowanie tych, którzy należą do takich organizacji ([17], s. 31).

Warto podkreślić, że w toku badań literaturowych źródeł anglojęzycznych znaleziono publikację zespołu naukowców [18], którzy przeprowadzili przegląd literatury anglojęzycznej na temat PSM, która ukazała się w okresie 1996–2014, w celu jej usystematyzowania. W badanym okresie zidentyfikowano ponad 600 artykułów w czasopismach oraz ponad 2500 artykułów i rozdziałów w książkach na temat PSM, dostępnych w bazach danych.

Analiza publikacji wybranych w ramach własnego przeglądu literaturowego pokazała, że istnieje wiele definicji PSM oraz skal pomiarowych PSM. Ostatecznie, na potrzeby realizacji założonego celu badawczego, autorka artykułu wybrała – jako najważniejsze punkty odniesienia – najbardziej istotne dokonania naukowe na temat skali pomiarowej PSM, w tym autorstwa lub współautorstwa J.L. Perry’ego, którego wpływ na rozwój prac badawczych dotyczących PSM jest kluczowy. Wybrano też badania autorstwa międzynarodowego zespołu naukowców kierowanego przez Kima [3], który dokonał próby skonstruowania pierwszej międzynarodowej skali do pomiaru PSM. Na potrzeby dokonania wyboru najbardziej optymalnej skali PSM wybrano również propozycje jej modyfikacji opracowane przez innych badaczy. Zgromadzone materiały uporządkowano pod kątem zdefiniowanego problemu badawczego. Następnie przeprowadzono analizę krytyczną wybranych skal pomiarowych i oceniono, która z nich byłaby lepszym narzędziem do zbadania poziomu PSM wśród ankietowanych urzędników statystycznych. Odniesiono się także do różnych definicji PSM.

1. Koncepcja i pomiar PSM – J.L. Perry

Prace badawcze nad podstawami teoretycznymi i pomiarem PSM trwają od początku lat 90. ubiegłego wieku. Przełomowy dla tego obszaru badań był artykuł Perry’ego i Wise’a [13], w którym dowodzili, że praca w sektorze publicznym wpływa motywująco na te osoby, które odnajdują w niej ważne dla nich wartości, jak np. zdolność do współczucia i poświęcenia, zaangażowanie w interes publiczny. Dodatkowym elementem stymulującym jest ważność zadań, jakie wykonują, często powiązana z celami instytucji publicznych. Realizacja własnych celów jest również istotna, jednak pragnienie pomagania innym wskazano jako silniej motywujące, niż to ma miejsce w sektorze prywatnym.

Wielu badaczy i praktyków wskazuje na odmienną motywację pracowników służb publicznych (organizacji publicznych) od motywacji pracowników sektora prywatnego. Ten szczególny rodzaj motywacji określany jest terminem *Public Service Motivation* (PSM). Termin został upowszechniony przez Perry’ego [9], w jego pracy na temat pomiaru motywacji pracowników służby publicznej, choć już wcześniej rozważania na ten temat pojawiły się w literaturze przedmiotu [13], [14]. Istotą tego terminu jest przekonanie, że osoby, które realizują swoją karierę zawodową poprzez pracę w służbie publicznej, rozumianej też często jako administracja publiczna czy też sektor publiczny [23], różnią się od innych osób pracujących poza tym obszarem, pod względem wielu atrybutów składających się na osobistą motywację do wykonywania powierzonych zadań. Pracę w służbie publicznej określa się

też często mianem specjalnego powołania, ze względu na szczególne indywidualne predyspozycje, jakie w takiej pracy są pożądane. Chodzi tu przede wszystkim, jak zdefiniowali Perry i Wise, o „predyspozycje do reagowania na motywy działań występujących jedynie lub głównie w instytucjach publicznych i organizacjach publicznych” ([13], s. 368).

Najważniejsze definicje dotyczące PSM, wskazywane przez różnych autorów, przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Definicje PSM (Public Service Motivation)

Perry i Wise 1990, s. 368, [13]	Motywacja do świadczenia usług publicznych to indywidualne predyspozycje do reagowania na motywatory działań występujących jedynie lub głównie w instytucjach i organizacjach publicznych.
Brewer i Selden 1998, s. 417, [1]	Siła motywacyjna, która skłania jednostki do pełnienia znaczącej służby publicznej.
Rainey i Steinbauer 1999, s. 23, [15]	Ogólna, altruistyczna motywacja do służenia interesom wspólnoty ludzi, państwa, narodu lub ludzkości.
Vandenabeele, Scheepers, Hondeghe 2006, s. 15, [21]	Przekonania, wartości i postawy, które wykraczają poza interes własny i interes organizacyjny oraz dotyczą interesu większego podmiotu politycznego, a które poprzez interakcję publiczną powodują motywację do ukierunkowanych działań.
Vandenabeele 2007, s. 547, [20]	Przekonania, wartości i postawy, które wykraczają poza interes własny i interes organizacyjny i dotyczą interesu większego podmiotu politycznego oraz motywują jednostki do podjęcia odpowiednich działań w razie potrzeby.
Perry i Hondeghe 2008, s. 3, [11]	Indywidualne ukierunkowanie na świadczenie usług, w celu czynienia dobra innym ludziom i społeczeństwu.
Perry, Hondeghe, Wise 2010, s. 682, [12]	Specyficzna forma altruizmu lub motywacji prospołecznej, animowana szczególnymi skłonnościami i wartościami związanymi z instytucjami publicznymi i ich zadaniami.

Tłumaczenie własne.

Motywy, o których piszą Perry i Wise, odnoszą się przede wszystkim do aspektu psychologicznego związanego z eliminacją pewnych indywidualnych niedoborów lub też realizacją, a nawet kompensacją, potrzeb. Według Knoke’a i Wright-Isak [4] można je podzielić na trzy kategorie: racjonalne, oparte na normach oraz afektywne. Motywy racjonalne obejmują działania oparte na maksymalizacji indywidualnej użyteczności, jaką jest np. możliwość uczestnictwa w kształtowaniu polityk publicznych. Motywy oparte na normach odnoszą się do działań zmierzających do dostosowania się do norm, np. norm etycznych takich, jak równość i uczciwość, pragnienie dążenia do wspólnego dobra. Natomiast motywy afektywne odnoszą się do tych

zachowań, które opierają się na emocjonalnych reakcjach na różne konteksty społeczne, w tym chęci pomagania innym [13].

Bardzo istotne są przyczyny indywidualne i organizacyjne PSM. W toku prowadzonych badań stwierdzono, że na PSM mają wpływ, choć w różnym stopniu, takie czynniki, jak np.: rodzaj wychowania odebranego od rodziców, relacje pomiędzy rodzicami, edukacja, wiek, płeć, bliskość z Bogiem, wpływ kościoła, światopogląd, identyfikacja zawodowa [10].

Właściwie rozpoznana i zmierzona motywacja, jej poziom i rodzaj mogą mieć znaczący wpływ na indywidualny wybór pracy oraz efekty PSM, takie jak wydajność pracy, a także na efektywność całej organizacji [13], [14], [10].

Do czasu podjęcia badań nad budową skali pomiarowej PSM przez Perry'ego niewiele było badań empirycznych prowadzonych na ten temat. Perry zajął się budową skali PSM, aby zapełnić lukę, jaka była do 1996 r. pomiędzy twierdzeniami zwolenników teorii PSM a badaniami empirycznymi. Opracowanie skali było pierwszym krokiem do jej dalszego rozwoju i tym samym do rozpoczęcia systematycznych badań naukowych na temat pomiaru PSM.

Perry dokonał przeglądu teoretycznych elementów motywacji służby publicznej, a następnie procedur, jakie mogły być użyte do przełożenia wymiarów teoretycznych PSM na skalę pomiarową. Dodatkowo zweryfikował podstawy teoretyczne na podstawie wniosków z dyskusji grupy fokusowej złożonej ze studentów kierunku administracji publicznej, a następnie wniósł dalsze korekty do skali, poprzez wyeliminowanie zagadnień, które w ocenie respondentów miały nikły związek z motywacją, nie były jednoznaczne lub były mylące.

W ten sposób powstała skala zawierająca 40 elementów podzielonych na 6 wymiarów: *zainteresowanie kształtowaniem polityki*, *zaangażowanie w interes publiczny*, *sprawiedliwość społeczna*, *obowiązek obywatelski*, *współczucie*, *samopoświęcenie*. Tak przygotowane narzędzie badawcze Perry wykorzystał do przebadania 376-osobowej, celowo dobranej próby respondentów. Respondenci reprezentowali różne obszary służb publicznych, tj. urzędników miejskich, w tym pracowników socjalnych, pracowników federalnych, szefów departamentów w administracji miejskiej. Na potrzeby analizy otrzymanych danych oraz adekwatności przyjętej skali zastosował analizę statystyczną. Ostatecznie rezultatem przeprowadzonego badania i dokonanej analizy była rewizja skali, której postać po odrzuceniu wymiarów *sprawiedliwość społeczna* oraz *obowiązek obywatelski* została przekształcona do 4 wymiarów i znajdujących się w nich 24 elementów (tabela 2). Mimo dobrej statystycznej oceny tak powstałej skali, pod względem trafności jej konstrukcji i wysokiej wiarygodności, Perry wskazał potencjalne obszary do zmian lub udoskonalenia, w ramach przyszłych badań nad jej rozwojem. Analiza statystyczna pokazała bowiem, że skala 4-wymiarowa może

być zastąpiona przez skalę 3-wymiarową, poprzez wyeliminowanie wymiaru *samopoświęcenie*. Jednak Perry ten wymiar pozostawił ze względu na jego powiązanie z powszechnym, uwarunkowanym historycznie, myśleniem o charakterze pracy w służbie publicznej. Poza tym wymiar ten był częścią wcześniej opracowanych teoretycznych podstaw skali PSM [13], dlatego możliwy był również do akceptacji w przypadku danych empirycznych. Drugim aspektem rozwoju skali, wskazanym przez Perry'ego, było dodanie pozytywnych sformułowań do użytych przez niego w wymiarze *zainteresowanie kształtowaniem polityki* wyłącznie sformułowań negatywnych (pejoratywnych).

Tabela 2. Skala PSM, Perry, 1996

Wymiary	Elementy
Zainteresowanie kształtowaniem polityki	1. Polityka jest brudnym słowem. 2. Osiąganie kompromisów w kształtowaniu polityki publicznej nie przemawia do mnie. 3. Nie interesują mnie politycy.
Zaangażowanie w interes publiczny	4. Trudno jest mi mocno zainteresować się tym, co dzieje się w mojej społeczności. 5. Bezinteresownie udzielam wsparcia mojej społeczności. 6. Uważam służbę publiczną za mój obywatelski obowiązek. 7. Użyteczna służba publiczna jest dla mnie bardzo ważna. 8. Wolałbym widzieć, jak urzędnicy publiczni robią to, co jest najlepsze dla całej społeczności, nawet jeśli zaszkodzi to moim interesom.
Współczucie	9. Trudno mi powstrzymać moje uczucia, gdy widzę ludzi potrzebujących pomocy. 10. Większość programów społecznych jest zbyt ważna, by można było się bez nich obejść. 11. Codzienne zdarzenia często przypominają mi, jak bardzo jesteśmy od siebie wzajemnie zależni. 12. Rzadko poruszają mnie losy ludzi żyjących w gorszych warunkach. 13. Dla mnie patriotyzm obejmuje troskę o dobro innych. 14. Mam mało współczucia dla ludzi będących w potrzebie, którzy nie są skłonni zrobić pierwszego kroku, żeby samym sobie pomóc. 15. Jest niewiele programów publicznych, które z całego serca popieram. 16. Rzadko myślę o dobru ludzi, których nie znam osobiście.
Samopoświęcenie	17. Odnoszenie sukcesów pod względem finansowym jest zdecydowanie ważniejsze niż robienie dobrych uczynków. 18. Wiele rzeczy, które wykonuję, nie jest po to, żeby zaspokajać moje własne potrzeby. 19. Służenie innym obywatelom dałoby mi dobre samopoczucie, nawet gdyby nikt mi za to nie zapłacił,

Tabela 2. Skala PSM, Perry, 1996 (cd.)

Wymiary	Elementy
Samopoświęcenie	20. Dokonywanie zmian w społeczeństwie jest dla mnie ważniejsze niż osobiste osiągnięcia.
	21. Myślę, że ludzie powinni oddawać społeczeństwu więcej, niż od niego dostają.
	22. Jestem gotów do ogromnych poświęceń dla dobra społeczeństwa.
	23. Jestem jedną z tych nielicznych osób, które zaryzykowałyby osobistą stratę, aby pomóc komuś innemu.
	24. Wierzę, że obowiązki są istotniejsze ode mnie samego.

Źródło: [9], tłumaczenie własne.

2. Doskonalenie skali PSM Perry'ego – S. Kim i in.

W 2007 r. amerykańscy badacze Coursey i Pandey [2] zastosowali skróconą skalę pomiarową PSM, zawierającą 10 elementów mieszczących się w 3 wymiarach, na potrzeby oceny jej trafności w stosunku do 24-elementowej skali Perry'ego. Pominęli wymiar *samopoświęcenie*, na który wskazywał w swoim podsumowaniu dotyczącym skali pomiarowej Perry. Usunęli też niektóre elementy z wymiaru *zaangażowanie w interes publiczny* oraz z wymiaru *współczucie*. Wyniki badań pokazały, że tak utworzona skala jest dobrym rozwiązaniem, prawie wszystkie ocenione poprzez analizę statystyczną dowody wiarygodności i rzetelności skali były bowiem równe lub lepsze od tych, jakie w swoich badaniach osiągnął Perry ([2], s. 562).

Coursey i Pandey wskazali też, że wymiar *zainteresowanie kształtowaniem polityki* powinien być w kolejnych badaniach dalej testowany, ze względu na wątpliwości dotyczące elementu *osiąganie kompromisów w kształtowaniu polityki nie przemawia do mnie*, należącego do tego wymiaru. Ponadto wskazali problemy badawcze do kolejnych badań, tj. potrzebę przetestowania i analizy, jakie implikacje mogą się wiązać z nieuwzględnieniem wymiaru *samopoświęcenie* oraz kiedy lepiej jest użyć dłuższej skali PSM. Według nich, taki wymiar może być bardziej opłacalny w badaniach PSM w organizacjach *non-profit* z sektora usług społecznych niż wymiar *zainteresowanie kształtowaniem polityki*.

Badania dotyczące pomiaru PSM i rozwoju skali Perry'ego były prowadzone do 2010 r. przede wszystkim w USA oraz w Europie. Konieczne stało się jednak opracowanie takiej skali, która umożliwiłaby prowadzenie badań międzynarodowych i dokonywanie porównań. W 2009 r. Kim wraz z 15 innymi badaczami PSM z innych krajów, z udziałem Perry'ego [3], przystąpili do przygotowywania przełomowego, międzynarodowego badania w celu zebrania danych empirycznych, które zakończyło się w 2010 r. Badanie ankie-

towe zostało przeprowadzone w 12 krajach na 250-osobowej próbie respondentów w każdym kraju, tj. w USA, Australii, 8 krajach europejskich, w tym na Litwie jako jedynym kraju z Europy Wschodniej, oraz Korei i Chinach. Respondenci (głównie urzędnicy miejscy szczebla kierowniczego i niższego, z obszaru administracyjnego i usługowego) otrzymali w celu przetestowania kwestionariusz zawierający 33 pytania, w częściowo zmodyfikowanych 4 wymiarach: *zainteresowanie partycypacją obywatelską*, *zaangażowanie w wartości publiczne* (tu zawarto 2 podskale – *interes publiczny* i *wartości publiczne*), *współczucie*, *samopoświęcenie*. Pytania te były poddane walidacji kompilacją pytań opartą na 24-elementowej skali pomiarowej Perry’ego oraz innych badaczy, którzy wcześniej pracowali nad modyfikacją skali. W wyniku analizy statystycznej otrzymanych wyników zaproponowano jako efekt przeprowadzonego badania 16-elementową skalę pomiarową z 4 wymiarami [3].

Tabela 3. Skala PSM, Kim i in., 2013

Wymiary	Elementy
Zainteresowanie służbą publiczną	- Podziwiam ludzi, którzy inicjują lub angażują się w działania na rzecz pomocy mojej społeczności. - Ważne jest, aby przyczyniać się do działań, które rozwiązują problemy społeczne. - Użyteczna służba publiczna jest dla mnie bardzo ważna. - Ważne jest dla mnie, aby przyczyniać się do wspólnego dobra.
Zaangażowanie w wartości	- Uważam, że równe szanse dla obywateli są bardzo ważne. - Ważne jest, aby obywatele mogli polegać na ciągłości świadczenia usług publicznych. - Zasadniczą kwestią jest uwzględnianie interesów przyszłych pokoleń przy opracowywaniu polityk publicznych. - Postępowanie etyczne jest niezbędne w służbie publicznej.
Współczucie	- Czuję współczucie dla ludzi żyjących w gorszych warunkach. - Dobrze rozumiem ludzi, którzy napotykają trudności. - Bardzo się denerwuję, gdy widzę, że inni ludzie są traktowani niesprawiedliwie. - Branie pod uwagę dobra innych jest bardzo istotne.
Samopoświęcenie	- Jestem gotów do poświęceń dla dobra społeczeństwa. - Wierzę, że obowiązki obywatelskie są ważniejsze ode mnie samego. - Jestem skłonny zaryzykować osobistą stratę, aby pomóc społeczeństwu. - Zgodziłbym się na przygotowanie dobrego planu lepszego życia dla biednych, nawet jeśli to kosztowałoby mnie pieniądze.

Źródło: [3], tłumaczenie własne.

Na podstawie uzyskanych wyników stwierdzono, że znaczenie wymiarów PSM może się m.in. różnić w zależności od kontekstów kulturowych i języka, albowiem pojęcia będące częścią elementów skali, a tym samym częścią kwestionariusza do badania ankietowego, mogą być różnie rozumiane w różnych krajach. Tym samym powstały pewne wątpliwości dotyczące możliwości opracowania jednego uniwersalnego narzędzia pomiarowego, tj. skali PSM, lub dokonywania bezpośrednich międzynarodowych porównań PSM. Tym niemniej było to pierwsze kompleksowe, przeprowadzone na dużą skalę, międzynarodowe badanie zmierzające do opracowania i przetestowania zmienionej miary PSM, o charakterze uniwersalnym [13]. Niezależnie od wskazanych problemów, badanie to zapewniło lepsze ramy koncepcyjne i instrument pomiarowy do wykorzystania, jako punkt wyjściowy do kolejnych badań PSM w poszczególnych krajach. Kim i współautorzy badania rekomendowali używanie wszystkich 4 wymiarów skali, albowiem są one powiązane z przyczynami PSM i efektami, jakie wywołuje. Nie wykluczono jednak potrzeby dostosowywania do danego kraju wymiarów skali, poprzez ich łączenie, pomijanie lub też dodawanie nowych [3].

W kolejnych latach przeprowadzono wiele innych badań na temat wykorzystania skali PSM w pomiarze motywacji do służby publicznej, ale też próbowano udoskonalić zmodyfikowaną wcześniej przez Kima i in. skalę pomiarową PSM.

Chociaż wielu w swoich badaniach używało oryginalnej 24-elementowej skali PSM Perry'ego lub modyfikowało ją w jakimś stopniu, to jednak zwracano uwagę na zbyt dużą ilość pytań tej skali (elementów skali), zbyt niską wiarygodność niektórych wymiarów w różnych kontekstach, potencjalną redundancję pomiędzy wymiarami. To spowodowało rozwój krótszych skal, zawierających m.in. najczęściej używane elementy oryginalnej skali Perry'ego ([7], s. 713).

W Australii w 2017 r., badając związek między PSM a wypaleniem zawodowym i satysfakcją zawodową, testowano [16] rekomendowaną przez Kima i in. skalę pomiarową. Uznano jednak finalnie, że skala nie została przetestowana w Australii w tym badaniu w wystarczającym zakresie, ale zwrócono uwagę na potrzebę określenia w przyszłych badaniach wzorcowego poziomu PSM oraz potrzebę przeprowadzenia badań longitudinalnych.

Rekomendacje dla dalszych studiów nad PSM dają też Pandey i in. [8]. Dotyczą one altruizmu i etyki służby publicznej, na które ich zdaniem powinien przesunąć się akcent badań. Etyka służby publicznej odnosi się do wartości normatywnych i dlatego stanowić może podstawę dla koncepcji PSM.

3. Dyskusja i wnioski

Przedstawione powyżej definicje PSM (tabela 1) pokazują, że podejście do istoty PSM może być odmienne. Jedni badacze wiążą PSM głównie z pracą

w sektorze publicznym czy też usługami publicznymi, tak jak np. Perry i Wise [13], inni zaś odnoszą je wyłącznie do indywidualnych uwarunkowań pracowników.

Pomiar motywacji publicznej PSM, co do zasady, jest miarą zestawu podstaw związanych z usługą publiczną, a nie z sektorem publicznym. Jednak często badacze tego obszaru przyjmują, że jest istotny związek między usługą publiczną a sektorem publicznym.

Według Vandenabeele i Van de Walle ([22], s. 393–394) rozsądnie jest kierować się tym, co zdefiniowali prekursorzy tego tematu, tj. Perry i Wise (1990), w ich teorii na temat PSM, mówiącej, że wysoki poziom motywacji do świadczenia usług publicznych jest bardziej powszechny u pracowników zatrudnionych w sektorze publicznym. Takie podejście potwierdziły inne badania naukowe, które wykazały wyższy poziom motywacji do świadczenia usług publicznych wśród pracowników rządowych w porównaniu z pracownikami „pozarządowymi”. Pokazały one również, że preferowanie pracy użytecznej dla społeczeństwa jest ściśle związane z zatrudnieniem w sektorze publicznym. Pogląd ten, zdaniem autorki niniejszego artykułu, jest słuszny i najbliższy jej obserwacjom i doświadczeniu, czerpanym z własnej wieloletniej pracy w administracji rządowej i zawodowej współpracy, nie tylko z ankietarami statystycznymi, ale też całym środowiskiem urzędniczym. Koncentrowanie się na służebności wobec społeczeństwa w administracji rządowej nie jest tylko wynikiem realizacji założeń programowych czy statutowych administracji, ale też spełnianiem ważnej społecznej roli zatrudnionych w niej osób. Pracownicy, dla których motywatorem jest PSM, mają możliwość poprzez realizację powierzonych im zadań wypełniać treścią ważne dla nich wartości.

W celu dokonania wyboru skali pomiarowej PSM, która byłaby najlepiej dopasowana do potrzeb badania poziomu PSM ankietarów statystyki publicznej, na podstawie wcześniej w artykule wskazanych różnych podejść do jej konstrukcji, autorka przeanalizowała zawartość wszystkich skal pod względem ich wymiarów i składających się na nie elementów. Doświadczenia międzynarodowego zespołu badaczy kierowanych przez Kima [3], który zmodyfikował skalę Perry’ego, autorka uznała za najbardziej cenne na potrzeby realizacji założonego celu badawczego. Potrzeba unifikacji skali PSM, której wymiary uwzględniają m.in. różnice kulturowe, geograficzne, organizacyjne krajów, odnośnie do ważnych dla pracowników sektora publicznego wartości i elementów poszczególnych wymiarów, została dostrzeżona i zrealizowana przez zespół Kima. Daje to szansę na lepszą ocenę poziomu PSM wśród ankietarów statystycznych niż zastosowanie skali pomiarowej Perry’ego. Wymiar *zainteresowanie kształtowaniem polityki*, zastosowany przez Perry’ego w skali PSM, nie ma – zdaniem autorki – istotnego znaczenia dla grupy ankietarów statystycznych i ich pracy. Poza tym pejoratywny wy-

dźwięk niektórych elementów składowych wymiarów w oryginalnej skali Perry'ego mógłby stanowić problem w przeprowadzeniu pomiaru PSM w tej grupie pracowników. Natomiast w zmodyfikowanej skali PSM zespołu Kima zarówno wszystkie wymiary, jak i ich elementy są przedstawione wyłącznie w pozytywnym kontekście. Przede wszystkim jednak w najbardziej adekwatny sposób odwzorowują wartości, jakie są ważne w pracy ankierów, w ich często niełatwych próbach nawiązania kontaktu z respondentami i przeprowadzenia wywiadu ankierskiego. Autorka rekomenduje tę skalę jako najbardziej użyteczną do pomiaru PSM w grupie ankierów statystycznych statystyki publicznej i tym samym potwierdza postawioną na wstępie hipotezę. Zakłada się, że analiza przeprowadzonego wśród ankierów pomiaru PSM wg rekomendowanej skali może wskazać na potrzebę prowadzenia dalszych badań dotyczących tego zagadnienia, w ramach których będzie należało ocenić możliwość modyfikacji czy też udoskonalenia skali pomiarowej PSM, w celu rozwiązania przedstawionego w niniejszym artykule problemu badawczego.

Podsumowanie

W artykule przedstawiono podstawy teoretyczne i ważne prace badawcze dotyczących rozwoju PSM oraz stosowanych definicji i wybranych skal pomiarowych PSM. Autorka skoncentrowała się na pracach czołowych specjalistów, w tym na pierwszym tego rodzaju badaniu przeprowadzonym w 1996 r. przez Perry'ego, oraz na późniejszych badaniach, odnoszących się do pomiaru PSM. Skala Perry'ego mimo upływu lat ciągle stanowi bazę i punkt odniesienia do rozważań nad jej rozwojem, o czym świadczy bardzo duża liczba prac badawczych i publikacji naukowych. Jednym z powodów, dla których liczba badań w zakresie motywacji do służby publicznej ciągle rośnie [11], jest też pozytywny wpływ PSM na wydajność, satysfakcję z pracy i zaangażowanie.

W wyniku przeprowadzonych badań literaturowych i rozważań, skala PSM zamieszczona w tabeli 3 wydaje się najodpowiedniejsza do oceny poziomu motywacji ankierów statystyki publicznej w Polsce. Zbadanie, czy ankierzy w realizacji zadań kierują się motywatorami leżącymi u podstaw koncepcji PSM, umożliwi zbudowanie optymalnego systemu motywacyjnego. Wysoki poziom PSM wśród ankierów statystycznych oznaczałby, że system motywacji finansowej nie musi być najważniejszy, a na pewno nie jedynym elementem motywowania pracowników. W takiej sytuacji obok gratyfikacji finansowej niezmiernie ważne staną się elementy motywacji pozafinansowej.

Z przeglądu literatury, jak i przytoczonych badań, wynika, że skala pomiarowa PSM może być zastosowana także w innych obszarach związanych z motywacją służby publicznej. Skierowanie uwagi na właściwy dobór osób predysponowanych do PSM, przede wszystkim tych, które cechuje silne poczucie zaangażowania w interes publiczny i zdolność do poświęcenia się wartościom i celom, może przynieść dobre efekty w budowie zespołów pracowników, w tym zespołu ankietatorów statystyki publicznej, oraz w efektywności realizowanych przez nich zadań.

Bibliografia

- [1] Brewer G.A., Selden S.C., *Whistle blowers in the federal civil service: New evidence of the public service ethic*, „Journal of Public Administration Research and Theory” 1998, 8, ss. 413–440.
- [2] Coursey D.H., Pandey S.K., *Public Service Motivation Measurement Testing an Abridged Version of Perry’s Proposed Scale*, „Administration & Society” 2007, 39 (5), ss. 547–568.
- [3] Kim S., Vandenabeele W., Wright B. E., Andersen L.B., Cerase F.P., Christensen R.K., Desmarais C., Koumenta M., Leisink P., Liu B., Palidauskaite J., Pedersen L.H., Perry J.L., Ritz A., Taylor J., De Vivo P., *Investigating the Structure and Meaning of Public Service Motivation across Populations: Developing an International Instrument and Addressing Issues of Measurement Invariance*, „Journal of Public Administration Research and Theory” 2013, 23 (1), ss. 79–102.
- [4] Knoke D., Wright-Isak Ch. *Individual Motives and Organizational Incentive Systems*, „Research in the Sociology of Organizations” 1982, 1, ss. 209–254.
- [5] Koumenta M., *Modernization, privatization and the public service ethos in the UK*, [w:] Marsden D. (ed.), *Employment in the lean years: policy and prospects for the next decade*, Oxford University Press, Oxford 2011, ss. 199–212.
- [6] Marzec I., *Motywacja służby publicznej jako czynnik efektywności funkcjonowania ośrodków pomocy społecznej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu” 2014, 8 (46), ss. 109–121.
- [7] McGuire M. (Editor), Homberg F., McCarthy D., Tabvuma V., *A Meta-Analysis of the Relationship between Public Service Motivation and Job Satisfaction*, „Public Administration Review” 2015, ss. 711–722.
- [8] Pandey S.K., Pandey S., Breslin R.A., Broadus E.D., *Public Service Motivation Research Program: Key Challenges and Future Prospects*, „In Foundations of Public Administration”, Edited by Jos Raadschelders and Richard Stillman, Irvine, CA: Melvin and Leigh, 2017, ss. 314–332.

- [9] Perry J.L. *Measuring Public Service Motivation: An Assessment of Construct Reliability and Validity*, „Journal of Public Administration Research and Theory” 1996, 6, 1, ss. 5–22.
- [10] Perry J.L. *Antecedents of public service motivation*, „Journal of Public Administration Research and Theory” 1997, 7, ss. 181–197.
- [11] Perry J.L., Hondeghem A. (eds.), *Motivation in public management: The call of public service*, Oxford University Press 2008.
- [12] Perry J.L., Hondeghem A., Wise L.R., *Revisiting the Motivational Bases of Public Service: Twenty Years of Research and an Agenda for the Future*, „Public Administration Review” 2010, 70 (5), ss. 681–690.
- [13] Perry J.L., Wise L.R. *The Motivational Bases of Public Service*, „Public Administration Review” 1990, 50, ss. 367–373.
- [14] Rainey H.G., *Reward Preferences Among Public and Private Managers: In Search of the Service Ethic*, „American Review of Public Administration” 1982, 16, ss. 288–302.
- [15] Rainey H.G., Steinbauer P., *Galloping elephants: developing elements of a theory of effective government organization*, „Journal of Public Administration Research and Theory” 1999, 9, ss. 1–32.
- [16] Rayner J., Chao C.-W., *Testing an International Measure of Public Service Motivation: Is There Really a Bright or Dark Side?*, „Australian Journal of Public Administration” 2017, 77, 1, ss. 87–101.
- [17] Rayner J., Williams H.M., Lawton A., Allinson C.W., *Public Service Ethos: Developing a Generic Measure*, „Journal of Public Administration Research and Theory” 2010, 20 (1), ss. 27–51.
- [18] Ritz A., Brewer G.A., Neumann O., *Public Service Motivation: A Systematic Literature Review and Outlook*, „Public Administration Review” 2016, 76 (3), ss. 414–426.
- [19] Staats E.B., *Public Service and the Public Interest*, „Public Administration Review” 1988, 48, ss. 601–605.
- [20] Vandenabeele W., *Toward a public administration theory of public service motivation*, „Public Management Review” 2007, 9, ss. 545–556.
- [21] Vandenabeele W., Scheepers S., Hondeghem A., *Public service motivation in an international comparative perspective: The UK and Germany*, „Public Policy and Administration” 2006, 21 (1), ss. 13–31.
- [22] Vandenabeele W., Van de Walle S., 2008, (PDF) *International difference in public service motivation: Comparing regions across the world*, 2008, ss. 393–394, https://www.researchgate.net/publication/239843000-International_difference_in_public_service_motivation_Comparing_regions_across_the_world [dostęp: 28.09.2018].
- [23] Zieliński W., *Kierunki zmian systemu zarządzania zasobami ludzkimi w służbie cywilnej*, „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi” 2010, 6, ss. 25–34.

The use of the PSM (Public Service Motivation) measurement scale to assess the interviewers' motivation

Summary: Building a system of motivating public statistics interviewers, who constitute an exceptional group of government administration employees, is not a standard task. This results from the organizational diversity of this group and the diverse nature of tasks conducted by this group. The proper determination of the proportion between financial and non-financial motivators is a key element of the effective working of any motivating system. Financial incentives motivate those employees to act for whom rational basis is of primary importance. On the other hand, non-financial gratification is crucial for those to whom prosocial values seem to be more important. In the article, based on literature research and critical analysis of the results published so far, it was proposed to use one of the PSM (Public Service Motivation) measurement scales as a tool to support the determination of a proportion between financial and non-financial motivators of a system for motivating interviewers.

Keywords: public service motivation, Perry's scale, PSM measurement scale.

Tamara KYRYLYCH (<https://orcid.org/0000-0003-1630-7958>)

Jan Długosz University in Częstochowa

Economical Aspects of IT-Market in Several Central and Eastern European Countries

Summary: Taking into account the positive economic trends in the development of the IT-industry, the main objective of the study is to analyze the state of this industry in the Central and Eastern European countries, to identify the leaders among the analyzed countries based on determining the economic indicators which characterize the saturation level of IT-enterprises and the saturation level of the IT-employees in comparison with the working-age population as well as to examine the structure of export and import of IT-services in Poland and Ukraine.

Keywords: IT-industry, IT-enterprise, IT-market.

Introduction

The development of information and communication technologies is associated with advances in programming, cloud computing and technologies, video games, etc. In this connection, worthy of mention are computerization of firm's functioning and the growth in demand for software for individuals, including software for smartphones, tablets and other electronic devices.

The IT-industry has been recently formed and has rapidly gained importance in society. The dynamic development, innovativeness and creativity are the essential features of this industry. In the process of formation and functioning of the leading European countries, the changing trends in key industries of these countries were observed. The industries having the greatest contribution to GDP also form a positive image of these countries in the world.

Today, the IT-industry occupies a highly important place in the economic potential of export-oriented countries. Its advanced position in Poland is confirmed by positive statistical activities as well as by great number of orders coming from abroad and being in progress. The characteristics of

IT-industry in Poland were considered in [1], [14], [15], [17], [18]. The analysis of IT clusters in Romania under local conditions at regional level was made in [2]. Some aspects of IT market in Czech Republic were investigated in [6], [12]. Trends and competitiveness of information and communication technologies in Ukraine were studied in [4], [10], [11], [16]. The analysis of literature and the practice of IT-enterprises show the incompleteness of the study of current situation in IT-industry in the Central and Eastern European countries. In this paper, we compare the IT-market in Poland, Ukraine, Czech Republic, Romania, Bulgaria, and Belarus).

IT-enterprises in Central and Eastern European countries

The IT-industry exhibits significant growth potential, promotes economic development and ensures international cooperation in this field. The study aims to investigate the situation on the IT-market in some Central and Eastern European countries through studying the corresponding economic indicators. The comparison of the competitive position of the IT-market in Poland with some Central and Eastern European countries will enable to position the place of Poland in the international market among competitors.

During the considered period, the development of the domestic market of information and communication technologies was characterized by a general increase and a slight decline in times of economic crisis. Today the Polish IT-market is one of the best in Europe. Statistical data testify that the IT-industry is also developed in the Czech Republic, Ukraine, the Republic of Belarus, Bulgaria, and Romania. Table 1 presents the largest IT-companies in those countries.

Table 2 shows the total number of enterprises in several Central and Eastern European countries (average data from 2014 and 2015). The largest number of registered enterprises is observed in Poland, next are Romania and Czech Republic, while the lowest number of registered enterprises is in Belarus. Considering the geographical factor (the country area), we can conclude that Poland takes a leading place on the saturation level of enterprises. The Czech Republic occupies the second place and is followed by Bulgaria, Romania, Belarus and Ukraine.

The number of firms operating in the IT-industry of the country is the informative indicator describing the state of this industry (see Table 3). Poland and Czech Republic have the largest numbers of IT-enterprises and the largest saturation level with respect to the country area.

Table 1. The list of the most important IT-companies in several Central and Eastern European countries

No.	Country	The largest IT-companies
1	Poland	HP Polska, ABC Data, Atos w Polsce, Capgemini Polska, GK AB, IBM Polska, AB, <u>Asseco</u> Poland, Comtegra, Microsoft, Comarch
2	Ukraine	SoftServe, Eleks, Miratech, Sigma Software
3	Czech Republic	ArmA, AVG, Avast, eM Client, GoodData, Jablotron, SocialBakers
4	Romania	Adobe, Oracle, Endava, IBM, Cegeka
5	Bulgaria	POLYCOMP, Solytron Bulgaria, Telelink, STEM0, Kontrax
6	Republic of Belarus	EPAM Systems, PROGNOZ, IBA Group, Ericpol Telecom, Sam Solutions, Intetics, SoftClub

Source: own study based on [5], [20], [22], [24], [27], [33].

Table 2. The saturation level of enterprises in several Central and Eastern European countries

No.	Country	The area (km ²)	The average number of enterprises registered in the country (thousand)	The number of enterprises divided by the area of the country
1	Poland	312679	1878	6,01
2	Ukraine	603628	342	0,57
3	Czech Republic	78866	411	5,21
4	Romania	238391	488	2,05
5	Bulgaria	110994	320	2,88
6	Republic of Belarus	207595	145	0,70

Source: own study based on the data [3], [19], [21], [28], [29], [30], [34].

To estimate the level of development of the IT-industry in the countries under consideration we should identify the total number of IT-companies and set the ratio of the number of IT-companies and the total number of enterprises in these countries (Fig. 1). The larger the diameter of the circle is, the larger the number of active companies in the country is. The map shows that the highest ratio of the number of IT-companies to the total number of enterprises is observed in Poland and Romania, the lowest ratio is in Belarus.

Consider more statistics on the total number of enterprises in the studied countries (Fig. 2) as well as the number of operating IT-companies (Fig. 3).

Table 3. The saturation level of IT-enterprises in several Central and Eastern European countries

No.	Country	The area (km ²)	The average number of IT-enterprises registered in the country	The number of IT-enterprises divided by the area of the country
1	Poland	312679	76302	0,244027
2	Ukraine	603628	13468	0,022312
3	Czech Republic	78866	33000	0,418431
4	Romania	238391	19485	0,081735
5	Bulgaria	110994	9452	0,085158
6	Republic of Belarus	207595	930	0,00448

Source: own study based on [7], [9], [25], [28], [29].

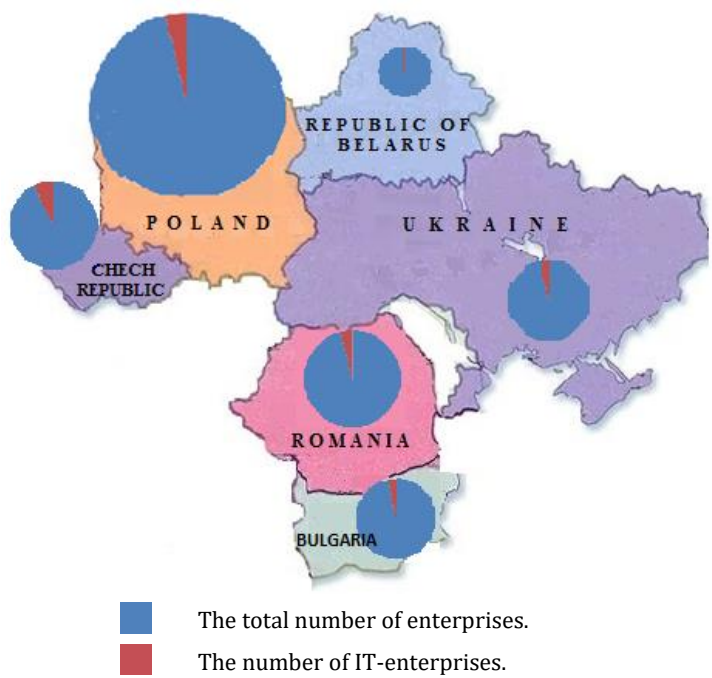

Fig. 1. The total number of enterprises and the number of IT-enterprises in several Central and Eastern European countries

Source: own study based on the data data [3], [19], [21], [28], [29], [30], [34].

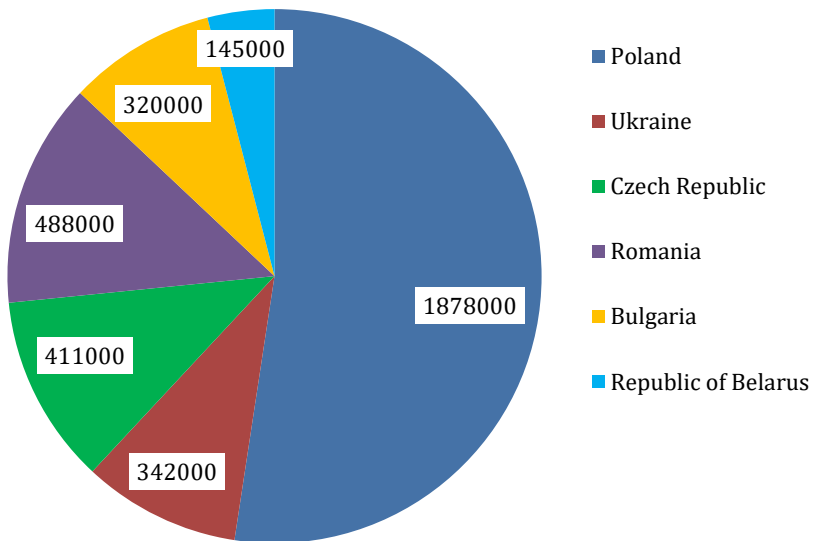

Fig. 2. The total number of enterprises in several Central and Eastern European countries

Source: own study based on the data data [3], [19], [21], [28], [29], [30], [34].

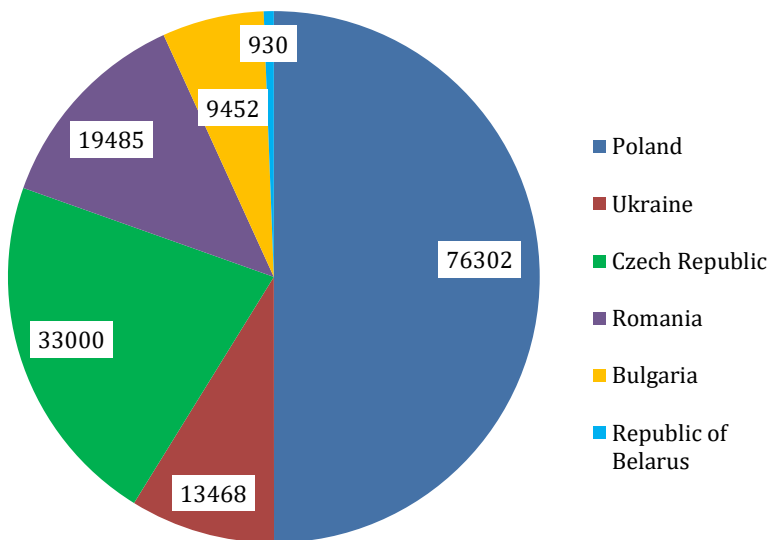

Fig. 3. The number of IT-enterprises in several Central and Eastern European countries

Source: own study based on the data [7], [9], [25], [28], [29].

Many factors influence on the number of enterprises in a country: current legislation, speed and simplicity of registration procedure, business support by government, tax deductions, grants, credits and loans, competitiveness, innovation of firm's product, etc. The number of the IT-enterprises in a country is influenced by market entry conditions, the availability of highly qualified specialists, performance of software engineers, main competitors, supporting innovative companies by government, etc.

In addition to the number of IT-companies in the market situation in this field describes the number of specialists for the operation of IT-industry. Let us discuss this indicator of situation on the markets of Central and Eastern European countries. Figure 4 illustrates the number of employees of IT-companies in Poland, Ukraine, Czech Republic, Romania, Bulgaria and Belarus.

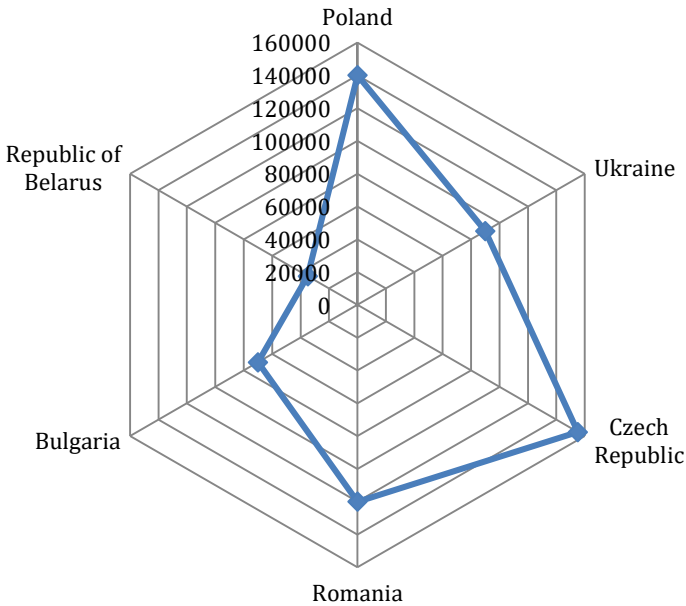

Fig. 4. The number of employees of IT-companies in several Central and Eastern European countries

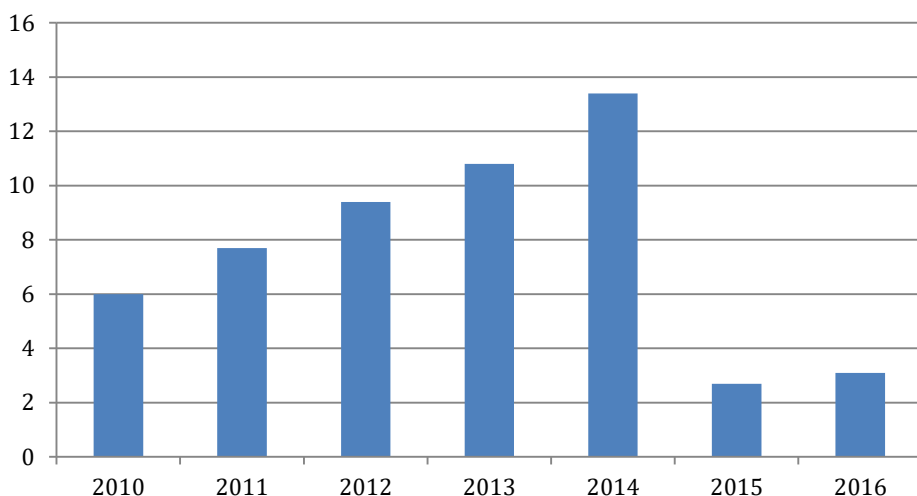
Source: own study based on [7], [13], [23], [31], [32], [33].

According to statistics, the largest number of employees in the IT-sphere is in the Czech Republic and Poland, whereas the lowest number is in Belarus (Table 4). The highest concentration of IT-specialists is noted in the Czech Republic as well as in Bulgaria and is followed by Romania, Belarus, and Poland; the lowest concentration of IT-specialists is in Ukraine.

Table 4. The characteristics of IT employees in several Central and Eastern European countries

No.	Country	The number of IT employees	The working-age population	The ratio of IT employees to the working-age population (%)
1	Poland	140000	24230162	0,577792
2	Ukraine	90000	16200000	0,555556
3	Czech Republic	155100	8947632	1,73342
4	Romania	120000	12600000	0,952381
5	Bulgaria	70000	4376239,5	1,599547
6	Republic of Belarus	35000	4523250	0,77378

Source: own study based on [7], [13], [23], [31], [32], [33].

Fig. 5. The export volume of information and communication technologies (ICT) in Poland (mld PLN)

Source: own study based on [8].

According to the current practice of IT-companies, many of them involve outsourcing and export the results of their work. Both employer and contractor benefit from such cooperation as it strengthens international relations of a company and promotes the development of IT-sphere in the world.

Among the total export of services in Poland, the IT-services occupy a prominent position and increase their role in international cooperation. Figures 5 and 6 present export and import volume of information and communication technologies (ICT) in Poland, respectively.

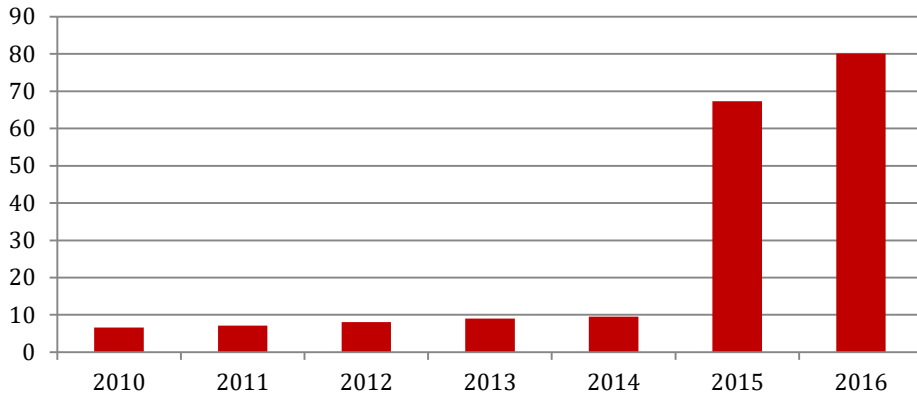

Fig. 6. The import volume of information and communication technologies (ICT) in Poland (mld PLN)

Source: own study based on [8].

Next, we present the structure of export and import of information, computer and telecommunications services in Ukraine (see Figures 7 and 8).

Analysis of the export volume of information, computer and telecommunications services in Ukraine in 2014 and 2015 shows that this volume remains approximately at the same level with small growth trends. A decrease in import volume of telecommunications services in Ukraine in 2015 in comparison with 2014 is connected with different factors, in particular, with military and political situation of the country. At the same time, import of information and computer services shows a slight increase. Experts predict stabilization of the IT-market in Ukraine in the nearest future.

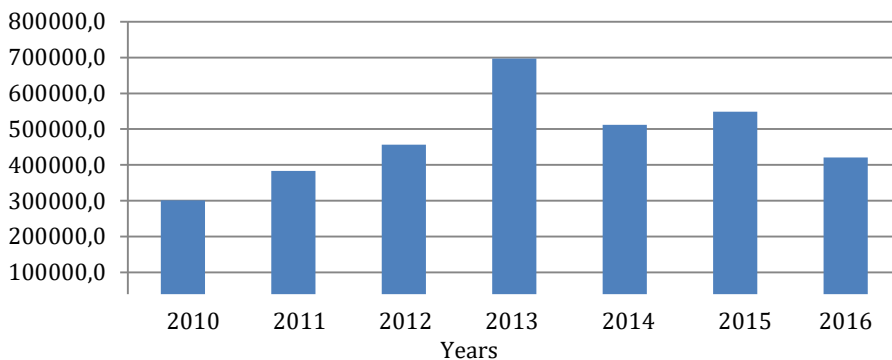

Fig. 7. The structure of export of information, computer and telecommunications services in Ukraine 2010–2016 (million USD)

Source: own study based on [26].

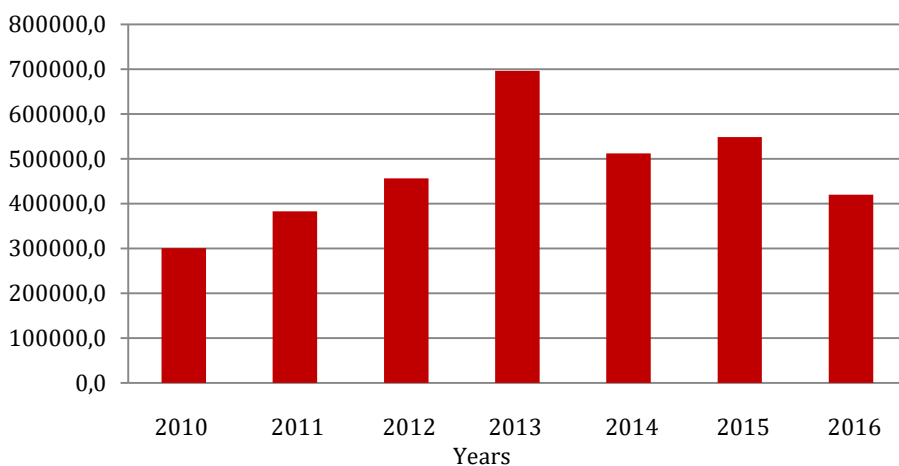

Fig. 8. The structure of import of information, computer and telecommunications services in Ukraine 2010-2016 (million USD)

Source: own study based on [26].

Conclusions

The development of the IT-industry affects positively the economic situation of the country as a whole, providing the latest trends in one of the most evolving sector of the international market. Our study gives grounds to assert that the IT-market in Poland has a strong position and takes a leadership role among the Central and Eastern European countries based on many criteria and indicators. Rapid development of the industry assists in initiation and activation of new IT-companies, promotes the IT-education, gives Poland the chance to occupy forward position among countries assuring a high level of IT-industry and the quality of IT-services. We can predict rapid advancement of information, computer and telecommunication technologies market in Poland.

References

- [1] Bartoszewska B., Czarnecki R., *Rynek ICT w Polsce a rozwój społeczeństwa informacyjnego*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług" 2010, 57, pp. 95–102.
- [2] Dachin A., *IT clusters in the European Union and the location significance*, "Romanian Journal of Regional Science" 2015, 9(1), pp. 54–63.

- [3] *Entrepreneurship in Poland*. Ministry of Economic Development, Warsaw 2017, p. 52.
- [4] Frolov S., Hovorun A., Ostapenko M., *Prospects for the innovative development of information technology in Ukraine during economic crisis*, "Innovative Marketing" 2017, 13(1), pp. 55–60; [http://dx.doi.org/10.21511/im.13\(1\).2017.05](http://dx.doi.org/10.21511/im.13(1).2017.05).
- [5] Jadczak A., *Najwięksi dostawcy IT w roku 2016 w poszczególnych sektorach i kategoriach*. <http://itwiz.pl/najwieksi-dostawcy-roku-2016-poszczegolnych-sektorach-kategoriach> [access 22.06.2017].
- [6] Marešová P., Kacetyl J. *Innovations in ICT in the Czech Republic with focus on a chosen region*, "Procedia – Social and Behavioral Sciences" 2014, 109, pp. 679–683; <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.528>.
- [7] *Marketplace IT-services*. Investment Company UNITER, Minsk 2015, p. 1; <http://investinbelarus.by/docs/IT.pdf> [accessed 31.05.2017].
- [8] *Międzynarodowy handel usługami w 2016 roku*; <http://www.nbp.pl/statystyka/dwn/mhu-2016.pdf>.
- [9] *Perspektywy rozwoju polskiej branży ICT do roku 2025*. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2017, p. 27.
- [10] Podluzhna N., *Spreading degree assessment of information and communication technologies in Ukraine and its regions*, "Nowadays and Future Jobs" 2017, 1(1), pp. 29–36; <http://dx.doi.org/10.21511/nfi.1.2017.04>.
- [11] Ponomarenko T., Khudolei V., Prokopenko O., Klisinski J., *Competitiveness of the information economy industry in Ukraine*, "Problems and Perspectives in Management" 2018, 16(1), pp. 85–95; [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(1\).2018.08](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(1).2018.08).
- [12] Půžová K., Marešová P., *Czech Republic's competitiveness in ICT market*, "Procedia – Social and Behavioral Sciences" 2014, 109, pp. 880–885; <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.558>.
- [13] *Rynek usług IT w Polsce*. ABSL, Warszawa 2014, p. 4.
- [14] Siderska J., *System analysis of the IT market in Poland*, "Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria: Organizacja i Zarządzanie" 2015, 82, pp. 201–211.
- [15] Szozda N., *Instrumenty marketingu wewnętrznego w firmach usługowych branży IT*, "Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach" 2011, nr 1(7), pp. 173–185.
- [16] Voynarenko M.P., Dzhuliy V.M., Yemchuk L.V., *Development of information systems and modeling of their implementation in the business*, "Problems and Perspectives in Management" 2016, 14(3), pp. 102–107; [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.14\(3\).2016.10](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.14(3).2016.10).
- [17] Wildowicz-Giegiel A., *Rentowność a zdolność konkurencyjna sektora technologii informacyjnych i komunikacyjnych w Polsce*, "Zarządzanie i Finanse" 2013, 2(2), pp. 531–542.

-
- [18] Zadora P., *Problematyka zarządzania IT w warunkach przetwarzania rozproszonego*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług" 2013, 104, pp. 461–469.
- [19] <http://business-review.eu/news/number-of-enterprises-in-romania-up-by-1-pct-in-2015-124858> [accessed 21.11.2016].
- [20] <http://computerworld.bg/inenglish/top100> [accessed 22.04.2016].
- [21] <http://hlidacipes.org/pocet-firem-v-cr> [accessed 04.02.2015].
- [22] <http://investinbelarus.by/docs/IT.pdf> [accessed 01.03.2015].
- [23] <http://itonews.eu/report-ukraine-powerhouse> [accessed 14.03.2016].
- [24] <http://www.cnews.cz/clanky/10-nejznamsich-ceskych-it-znacek-ktere-dobyly-svet> [accessed 31.05.2015].
- [25] <http://www.czechict.cz/ict-v-cr.htm> [accessed 14.01.2016].
- [26] <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007u.htm> [accessed 19.09.2018].
- [27] <https://dou.ua/lenta/news/outsourcing-top-100-2016> [accessed 17.02.2016].
- [28] https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/kp_ed/kp_ed_u/kp_ed_u_2014.htm [accessed 15.08.2016].
- [29] https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/kp_ed/kp_ed_u/kp_ed_u_2015.htm [accessed 15.08.2016].
- [30] <https://www.doingbusiness.by/v-2015-godu-oficialnaya-statistika-fiksiruetsia-sokrashenie-chisla-deistvuyushih-organizacii> [accessed 10.06.2015].
- [31] <https://www.investor.bg/ikonomika-i-politika/332/a/bylgariia-epochti-na-dynoto-v-es-po-broi-it-specialisti-227059> [accessed 26.10.2016].
- [32] <https://www.novinky.cz/internet-a-pc/429260-v-cesku-je-pres-150-tisic-it-specialistu-je-to-ale-stale-malo.html?source=FBS> [accessed 14.02.2017].
- [33] <https://www.revistabiz.ro/top-20-companii-din-it-pentru-care-sa-lucrezi-2015> [accessed 02.12.2015].
- [34] <https://www.statista.com/statistics/446911/number-enterprises-total-business-economy-bulgaria> [accessed 01.06.2018].

Aspekty ekonomiczne rynku IT w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej

Synopsis: Uwzględniając pozytywne tendencje gospodarcze branży IT, głównym celem badania jest analiza stanu tej branży w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, identyfikacja liderów wśród analizowanych krajów na podstawie określonych wskaźników ekonomicznych, które charakteryzują poziom nasycenia terytorium IT-przedsiębiorstwami oraz poziom nasycenia pracowników branży IT w porównaniu z ludnością w wieku produkcyjnym; ustalenie struktury eksportu i importu usług telekomunikacyjnych, informatycznych i informacyjnych w Polsce i na Ukrainie.

Słowa kluczowe: branża IT, przedsiębiorstwo IT, rynek IT.

Paulina UCIEKLAK-JEŻ (<https://orcid.org/0000-0002-4106-6984>)
Jan Długosz University in Częstochowa

Inequality of macro-social factors determining health

Abstract: The root causes of health inequalities, according to Marmot [1] are the causes of various social determinants of health. The author used socio-economic factors shaping health analyzed with a breakdown into four categories, i.e.: demographic situation, labor market and education, economic situation, state of households.

The method of financing health care adopted in a given country is directly related to the health system model used in it [8]. The examined group of countries was divided into two subgroups according to the statistical importance of the surveyed private insurance population in health care financing

The objective of this article is statistical analysis of levels, their changes and forms of distribution of selected determinants of health status between two groups of countries where private insurance plays a greater role as a financing mechanism for benefits or is not a significant source of the available resources. The data distributed among the NUTS2 units for European countries provided by the EUROSTAT was used for the analysis. The measurement involved skewness coefficients, concentration coefficients (kurtosis, Herfindahl-Hirschman coefficient, Gini coefficient). The results confirmed lack of clear differences in inequalities between the socio-economic factors shaping health in two groups of countries with a different significance of private insurance.

Keywords: health, determinants of the state of health, health inequalities, concentration analysis.

Introduction

The determinants of the state of health include all the factors determining the state of our body, both physical and psychological. These factors, combined with one another or individually, may have a beneficial or negative impact on the health of individuals as well as of entire communities.

Among the determinants, socio-economic factors shaping health were analyzed, divided into four categories, i.e.: demographic situation, labor market and education, economic situation, and household status. Studies have

confirmed that there is a statistically significant relationship between income and higher social status and health status [12], [13], [14], [15].

It is assumed that many other factors also affect the level of health, but their measurement, or just registration, are extremely difficult.

The level of individual determinants differs markedly between states even with their geographical or economic proximity.

The objective of this article is statistical analysis of the levels, their changes and shapes of selected determinants of the state of health in terms of two groups of countries where private insurance plays a greater role as a financing mechanism for benefits or is not a significant source of resources and selected countries with regard to regional diversity.

One of the questions posed by researchers is whether, and to what extent, individual determinants and their regional inequalities affect the level of health of a population. The measurement is possible by using basic methods in the field of correlation analysis, but also – which seems to be justified especially in spatial data – comparative analysis.

At the stage of designing the research, the following research hypotheses were put forward:

- *H1: there are no clear differences in the inequalities between socio-economic factors shaping health in two groups of countries with different significance of private insurance,*
- *H2: regional inequality of socio-economic factors shaping health affects the duration of life.*

The construction of the H1 hypothesis assumes that the estimated regional inequalities of the socio-economic factors surveyed in the period from 2013 to 2017, when compared between groups of countries with significant private insurance (Group A) and its minor role (Group B) are low and do not differ much between groups.

Whereas, the assumption of hypothesis 2 shows that health conditions in European countries are influenced by socio-economic factors that led to inequality visible in the level of average life expectancy.

1. Methodology of research

Among the measures of descriptive statistics characterizing indicators explaining a given factor in two groups of countries, special attention should be paid to the ones indicating the shape of the distribution of a given indicator in spatial terms. Such an approach makes possible first of all assessment of the diversity, indication of homogeneity or lack thereof in relation to a given factor, asymmetry, showing the grouping around the average, and concentration showing the existence of similarity in the approach to a given category in space.

The division into two groups of countries with a significant and insignificant influence of private insurance was applied. The studied group of countries was divided into two subgroups according to the criterion of significance of private insurance in financing health care in the surveyed population [9].

Therefore, the research sample consisted of two groups, i.e.

- **(Group A) – the states with a significant role of private insurance**, i.e.: Austria, Belgium, the Netherlands, Switzerland, Slovakia, France, Ireland^{1**}, Slovenia, Germany and Portugal;
- **(Group B) – countries with an insignificant role of private insurance**, i.e.: the Czech Republic, Denmark, Estonia*, Finland, Greece, Hungary, Iceland*, Italy, Norway, Poland, Spain, Sweden, Turkey, the United Kingdom.

In this case, it is necessary to make use of some kind of variables, which, as reference points, will give the possibility of conducting comparative analysis. In this study, data from determinants of health status from four categories will be used as the main variables.

Table 1. Selected socio-economic factors determining the state of health in four categories

Edat 1	Population aged 25–64 by educational attainment level, (%) Population aged 25–64 by educational attainment level, 0–2, sex and NUTS 2 regions (%) (edat_lfse_04)
Edat 2	Population aged 25–64 by educational attainment level, (%) Population aged 25–64 by educational attainment level, 3–4, sex and NUTS 2 regions (%) (edat_lfse_04)
Edat 3	Population aged 25–64 by educational attainment level, (%) Population aged 25–64 by educational attainment level, 3–4, sex and NUTS 2 regions (%) (edat_lfse_04)
Actrt	Economic activity rates by NUTS 2 regions from 15 to 74 years (%) Economic activity rates by NUTS 2 regions (%) (lfst_r_lfp2actrt)
Pers	Unemployment by sex, age and NUTS 2 regions (1 000) Unemployment by NUTS 2 regions (1 000) (lfst_r_lfu3pers)
Rt	Unemployment rates by NUTS 2 regions (%) Unemployment rates by NUTS 2 regions (%) (lfst_r_lfu3rt)
GDP	Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 2 regions Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 2 regions (nama_10r_2gdp)
Gvagr	Real growth rate of regional gross value added (GVA) at basic prices by NUTS 2 regions – percentage change on previous year (nama_10r_2gvagr)
Hhinc	Income of households by NUTS 2 regions (nama_10r_2hhinc) EUR_HAB-euro per inhabitant in B6N. Available income, net.
Mddd	Severe material deprivation rate by NUTS 2 regions (ilc_mddd21)
Ilc	At-risk-of-poverty rate by NUTS 2 regions (ilc_li41)
Isoc	Households with access to the internet at home (isoc_r_iacc_h)

Source: my own research.

¹ * – a country with one NUTS 2 unit, ** – a country with two NUTS2 units.

The data is analyzed in two groups of countries where private insurance plays a greater role as a financing mechanism or they are not a significant source of resources as a whole, they cover the years 2008–2017 and are conditioned by their availability in the Eurostat sources.

The analysis of the distribution of the examined variables in two groups of countries was extended by measures, mainly asymmetry and concentration, in order to indicate the actual focus or shift of the centre of gravity. The determinants of health status were based on the skew factor, concentration coefficients (kurtosis, Herfindahl-Hirschman coefficient, Gini coefficient) and distribution variability index. The Herfindahl-Hirschman index, which is an indicator of the concentration of features was used in the study.

$$HHI = \sum_{i=1}^n \left(\frac{i}{n} \right)^2 = \sum_{i=1}^n \omega_i^2 \quad (1)$$

where:

ω_i – participation of the i -th not meeting the needs of a medical examination among all the possibilities of not meeting the health needs.

This index is calculated as the sum of squares of shares of individual trait carriers in the total sum of features.

If HHI is less than 1500, the lack of concentration of the characteristic, and HHI from 1500 to 2500 is a moderate concentrated feature, and HHI of 2,500 or more is a highly concentrated feature [17].

Estimates of inequalities in health needs depending on education and income in the period from 2008 to 2017 were made with the Gini coefficient. The Gini index is a measure of concentration (inequality) of the distribution of the random variable used in statistics [11].

$$GIN(x) = \frac{\sum_{i=1}^n (2i - n - 1)x_i}{n^2 \bar{x}} \quad (2)$$

where the symbols used denote:

x_i – unitary i -th value of the studied phenomenon,

$\bar{x}$ – arithmetic average,

i – position of the series,

n – sample size.

The Gini coefficient assumes values from the interval [0; 1], however, it is often expressed as a percentage. A convenient range of the Gini index from 0 to 1 is a relative measure, allowing easy comparison of the degree of inequality in populations with different numbers and different average health needs [2, 7]. Technically, dividing the interval [0; 1] into three parts: <0–0.3

(3)>, <0.3 (3) –0.6 (6)> and <0.6 (6) –1> , we can give the Gini coefficient values respectively: low, moderate and high level [4].

In the present study, a single-equation linear econometric model was used. As the method of estimation the least squares method was used using the Gretl software [16]. The model is linear with respect to parameters and the number of observations ($n = 110$) is greater than the number of estimated parameters, and there are no linear relationships between exogenous variables of the model [6].

In the last stage of the empirical study, the estimated econometric models were verified.

In the first step, using the *t*-Student's test, the significance of the influence of individual independent variables X_j on the dependent variable Z was evaluated. The suitability of the models was assessed using the F-Snedecor test. The degree of fit of the model was assessed using the corrected R^2 determination coefficient. The normality of the residual component distribution was also tested (Doornik-Hansen test) [5].

2. Results and discussion

In the analysis of determinants of health, in the first stage, descriptive statistics were used and two groups (Group A) and (Group B) and countries from these groups were distinguished, in which the division into several regions was distinguished. The share of the mean in the maximum values of determinants of health status was calculated (Table 1.2).

Table 2. Share of the mean in maximum values for four categories of determinants of health in (Group A)

Countries Variable	Gr. A	BE	DE	FR	IE	NL	AT	PT	SI	SK	CH
Edat 1	38,04	72,87	69,10	47,31	89,01	85,07	81,07	82,13	88,52	65,12	78,47
Edat 2	67,42	85,64	82,89	85,90	96,88	88,54	92,32	84,56	94,67	74,38	80,24
Edat 3	74,75	71,37	68,52	77,09	92,06	71,61	73,56	68,06	87,60	69,58	73,99
Actrt	88,20	95,30	93,96	90,33	.	95,48	95,34	95,71	98,78	92,76	91,25
Pers	23,57	33,19	17,49	27,99	.	25,99	28,23	25,71	92,08	60,02	52,53
Rt	70,11	48,48	51,87	43,88	.	68,84	47,68	83,96	97,06	64,79	45,55
GDP	57,05	55,40	59,82	48,82	.	71,49	81,66	74,79	.	50,28	.
Gvagr	46,19	40,60	33,59	24,45	.	64,87	51,39	50,57	.	71,35	.
Hhinc	71,35	85,35	82,62	77,70	.	.	95,11	82,16	.	.	.
Mddd	60,43	.	.	.	.	.	41,98	.	.	.	.
Ilc	82,57	.	.	.	.	.	68,69	.	.	.	.

* – country code.

Source: own calculations based on EUROSTAT data [18].

Table 3. Share of the mean in maximum values for four categories of determinants in (Group B)

Countries Variable	Gr. B	CZ	DK	EL	ES	IT	HU	PL	FI	SE	UK	NO	TR
Edat 1	48,11	50,50	87,05	82,86	73,26	76,50	77,58	57,03	75,35	86,92	69,67	82,47	82,53
Edat 2	64,62	94,63	93,61	91,54	84,05	84,46	94,87	92,79	87,70	88,01	83,19	92,37	77,98
Edat 3	80,43	51,78	72,91	68,23	71,33	74,61	58,46	70,69	79,73	77,72	58,55	76,56	56,30
Actrt	79,88	92,57	93,27	94,15	92,67	84,92	95,06	93,05	93,06	93,79	90,74	94,00	87,24
Pers	27,06	67,45	55,95	27,89	25,69	22,83	36,88	41,93	39,99	42,46	21,77	49,40	17,69
Rt	36,84	61,70	92,79	73,17	61,64	54,08	60,51	61,16	91,25	78,79	59,75	74,45	36,11
GDP	44,90	48,20	72,09	62,53	70,15	63,83	57,20	56,96	77,36	67,44	17,43	.	.
Gvagr	54,10	46,88	56,00	100,78	75,23	15,26	50,98	60,14	47,62	68,18	20,46	.	.
Hhinc	53,47	76,77	94,26	75,00	74,24	74,01	92,03	78,37	89,60	86,70	45,14	91,25	.
Mddd	27,47	42,80	83,33	88,69	33,36	47,61	34,85	81,94	64,81	59,33	.	83,85	.
Ilc	72,21	66,13	88,92	86,36	54,11	48,40	81,48	69,72	76,67	76,30	.	81,39	.

Source: own calculations based on EUROSTAT data [18].

Comparing the share of the mean in the maximum value in the two groups A and B, the greater disproportion was estimated for the features of Edat 1 in group A. Whereas, the disproportion is the smallest for the Edat 3 feature in group B when compared with group A.

In the countries assessed in the division into NUTS 2 units, the largest disproportion of the Edat 1 feature, measured by the average share in the maximum value, concerns the Czech Republic 50.50% and Poland 57.03%. What is more, the disproportion of the professional activity index (Actrt) is slightly higher in the group B, whereas looking at the countries, there is clearly no difference in the value of this variable. The variable – unemployment according to regions (Pers) is characterized by a high level of disproportion, higher in group A. In this group, for example, Denmark is characterized by the highest level of disproportions (17.49%). In order to determine the level of concentration of individual variables, the Herfindahl-Hirschman coefficient was used (Table 4 and 5). Nominal data were used in calculations due to the determination of structure indicators.

Estimated socio-economic factors shaping health turned out to be low-concentrated in most countries in group A. The only country in group A, in which a strong concentration was noted is Slovakia. The reason for high concentration of Actrt, Pers, Rt, GDP, Gvagr variables is a large inequality of factors determining the health status of the population in the Slovak regions. The moderate concentration concerned countries such as Austria – for the Pers and Switzerland variables – for the Rt variables.

Table 4. Values of HHI coefficients designated for four categories of determinants of health in (Group A)

Countries Variable	Gr. A	BE	DE	FR	NL	AT	PT	SK	CH
Edat 1	1350	810	240	350	630	840	1270	980	1140
Edat 2	1070	780	220	320	630	840	1270	950	1140
Edat 3	1040	790	230	320	640	850	1310	990	1160
Actrt	1000	770	200	290	630	830	1250	2510	1120
Pers	2570	1380	380	520	1140	1640	3070	3140	1350
Rt	1070	940	220	360	650	970	1270	2900	1600
GDP	1280	840	230	310	650	850	1280	3330	.
Gvagr	1430	940	490	430	850	1030	1620	2640	.
Hhinc	1210	720	220	300	630	0,0	1260	.	.
Mddd	1270	.	.	.	.	-0,287	.	.	.
Ilc	1130	.	.	.	.	-0,137	.	.	.

■ – moderate concentration, ■ – strong concentration

Source: own calculations based on EUROSTAT data [18].

Table 5. Values of HHI coefficients designated for four categories of determinants of health in (Group B)

Countries Variable	Gr. B	CZ	DK	EL	ES	IT	HU	PL	FI	SE	UK	NO	TR
Edat 1	900	1480	2040	640	430	400	1160	630	1710	920	200	1460	270
Edat 2	760	1260	2020	630	420	390	1110	590	1690	920	200	1450	280
Edat 3	750	1420	2070	640	430	390	1180	600	1710	930	200	1460	290
Actrt	720	1250	2000	630	420	390	1110	630	2000	910	200	1430	270
Pers	1800	1360	2420	1290	920	780	1650	780	3140	1360	330	1890	570
Rt	1040	1370	2010	640	460	470	1290	680	2010	920	210	1500	320
GDP	1100	1460	2090	650	430	410	1220	660	172	940	290	.	.
Gvagr	1230	1970	2450	3060	450	2440	1510	710	266	1010	590	.	.
Hhinc	1030	1270	2000	600	430	400	1000	630	1440	910	200	1430	.
Mddd	1550	1730	2080	2520	590	480	2020	1720	2070	1010	.	1480	.
Ilc	820	1360	2020	2560	480	480	1130	1740	1760	930	.	1460	.
Isoc	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

No shading – low concentration; ■ – moderate concentration; ■ – strong concentration.

Source: own calculations based on EUROSTAT data [18].

Whereas, moderate concentration was estimated in group B for Denmark for all variables tested, and Finland for the seven variables tested.

Moreover, the concentration of socio-economic factors shaping health in European countries in groups A and B is ambiguously possible to compare by using the Herfindahl-Hirschman coefficient. In order to verify hypothesis 1, it was decided to calculate the Gini coefficient, kurtosis, coefficient of variation and variability (Tables 6 and 7).

When analysing and measuring the Gini coefficient, a high concentration can be observed in group A for the Pers variable.

Table 6. Basic descriptive characteristics for European countries from group A with the highest number of NUTS2 units

		GR. A	BE	DE	IE	FR	NL	AT	PT	SI	SK	CH
Edat 1	kurtosis	6,15	-0,16	0,07	.	2,25	1,59	1,46	1,32	.	0,36	-0,88
	Gini coeff.	0,27	0,12	0,16	0,06	0,18	0,06	0,06	0,07	0,06	0,20	0,09
	skewness	2,30	-0,13	-0,91	.	1,63	-1,10	0,09	-0,56	.	-0,45	0,03
	variability	59%	22%	30%	12%	36%	11%	11%	13%	13%	36%	16%
Edat 2	kurtosis	-0,01	0,89	-0,13	.	1,80	-0,03	3,54	-1,26	.	3,37	-0,42
	Gini coeff.	0,15	0,07	0,05	-0,02	0,06	0,05	0,04	0,08	0,03	0,05	0,08
	skewness	0,06	-0,96	-0,08	.	-1,27	-0,51	-1,84	-0,33	.	-1,82	0,66
	variability	26%	12%	9%	3%	12%	8%	9%	14%	6%	11%	15%
Edat 3	kurtosis	-0,94	1,25	0,89	.	-0,77	1,10	3,75	2,76	.	3,99	-0,04
	Gini coeff.	0,12	0,09	0,09	0,04	0,10	0,08	0,06	0,11	0,07	0,16	0,12
	skewness	-0,06	1,18	0,93	.	30,14	1,14	2,00	1,21	.	2,00	-0,50
	variability	21%	17%	16%	9%	18%	16%	13%	21%	14%	37%	22%
Actrt	kurtosis	0,83	-0,13	-0,60	.	0,27	-0,75	-1,60	1,94	.	2,47	-0,36
	Gini coeff.	0,04	0,02	0,02	0,01	0,03	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02	0,06
	skewness	0,47	-1,16	0,04	.	-0,62	-0,19	-0,06	0,74	.	1,36	-1,08
	variability	6%	5%	3%	2%	5%	3%	3%	2%	1%	5%	11%
Pers	kurtosis	4,05	0,87	10,14	.	1,49	5,01	2,66	3,99	.	0,89	0,07
	Gini coeff.	0,56	0,46	0,45	0,36	0,46	0,45	0,49	0,58	0,04	0,28	0,26
	skewness	2,12	1,36	2,68	.	1,36	2,00	1,70	1,94	.	-0,36	0,27
	variability	125%	89%	96%	71%	87%	91%	98%	121%	9%	50%	47%
Rt	kurtosis	-1,06	0,12	0,11	.	1,29	1,71	4,10	-0,19	.	-3,03	0,14
	Gini coeff.	0,15	0,26	0,20	0,04	0,23	0,10	0,19	0,07	0,02	0,22	0,33
	skewness	0,13	0,85	0,79	.	1,59	0,29	1,99	-0,19	.	0,32	1,32
	variability	27%	47%	36%	8%	47%	19%	40%	12%	3%	40%	67%
GDP	kurtosis	-0,17	2,59	1,62	.	10,96	-0,39	-0,79	3,80	.	3,71	.
	Gini coeff.	0,22	0,16	0,11	.	0,11	0,10	0,09	0,07	.	0,27	.
	skewness	0,24	1,39	1,07	.	1,87	0,65	-0,24	1,83	.	1,91	.
	variability	39%	30%	20%	.	24%	18%	16%	14%	.	58%	.

Table 6. Basic descriptive characteristics... (cont.)

		GR. A	BE	DE	IE	FR	NL	AT	PT	SI	SK	CH
Gvagr	kurtosis	0,80	6,84	11,83	.	11,30	6,79	-0,54	0,25	.	3,66	.
	Gini coeff.	0,29	0,22	0,52	.	0,32	0,27	0,00	0,30	.	0,11	.
	skewness	1,16	2,36	-2,41	.	2,78	-2,54	0,69	0,05	.	1,89	.
	variability	54%	48%	109%	.	69%	60%	3%	54%	.	23%	.
Hhinc	kurtosis	-1,19	-1,33	-0,16	.	7,48	-0,26	3,45	2,90	.	.	.
	Gini coeff.	0,17	0,05	0,05	.	0,07	0,02	0,29	0,05	.	.	.
	skewness	-0,54	0,41	-0,16	.	-2,44	0,76	1,68	1,40	.	.	.
	variability	30%	9%	8%	.	16%	4%	57%	10%	.	.	.
Mddd	kurtosis	0,02	.	.	.	.	.	-0,73	.	.	.	7,88
	Gini coeff.	0,21	.	.	.	.	.	0,14	.	.	.	0,69
	skewness	0,00	.	.	.	.	.	0,72	.	.	.	2,80
	variability	38%	.	.	.	.	.	25%	.	.	.	191%
Ilc	kurtosis	-0,75	.	.	.	.	.	.	.	.	.	-0,71
	Gini coeff.	0,06	.	.	.	.	.	.	.	.	.	0,21
	skewness	0,39	.	.	.	.	.	.	.	.	.	0,67
	variability	11%	.	.	.	.	.	.	.	.	.	37%

Source: own calculations based on EUROSTAT data [18].

Table 7. Basic descriptive characteristics for European countries from group B with the highest number of NUTS2 units

		Gr. B	CZ	DK	EL	ES	IT	HU	PL	FI	SE	UK	NO	TR
Edat 1	kurtosis	0,53	3,54	0,50	4,42	-0,65	-0,94	0,24	2,48	3,85	-0,19	-0,62	-2,04	-0,10
	Gini coeff.	0,28	0,21	0,08	0,08	0,11	0,09	0,12	0,14	0,08	0,05	0,11	0,08	0,06
	skewness	0,97	1,35	-1,05	-1,70	0,00	0,59	-0,67	1,28	1,88	0,19	-0,12	0,12	-0,14
	variability	51%	43%	14%	16%	19%	17%	21%	26%	15%	9%	20%	15%	10%
Edat 2	kurtosis	0,69	7,06	4,39	0,09	0,66	-0,75	3,55	1,78	1,99	-0,52	5,03	5,73	-0,60
	Gini coeff.	0,14	0,04	0,05	0,04	0,06	0,06	0,02	0,03	0,06	0,06	0,07	0,05	0,11
	skewness	0,52	-2,62	-2,07	-0,64	-0,29	-0,26	-1,71	-1,06	-1,15	-0,63	-1,86	-2,35	-0,58
	variability	26%	10%	10%	6%	10%	10%	5%	6%	11%	10%	13%	11%	19%
Edat 3	kurtosis	-0,66	5,67	3,40	2,19	-0,72	-0,36	7,89	2,80	1,58	-0,23	2,44	3,17	1,36
	Gini coeff.	0,13	0,17	0,09	0,09	0,11	0,08	0,10	0,08	0,08	0,08	0,10	0,07	0,14
	skewness	-0,78	2,21	1,86	1,22	0,45	0,09	2,75	1,40	-0,04	0,70	1,40	1,62	0,92
	variability	23%	37%	19%	17%	19%	15%	26%	14%	15%	14%	19%	14%	26%
Actrt	kurtosis	0,95	5,14	2,53	-0,36	-0,27	-1,21	-0,74	0,30	2,30	1,32	-0,40	0,10	1,99
	Gini coeff.	0,06	0,02	0,02	0,02	0,02	0,06	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,04
	skewness	0,61	2,15	1,58	0,19	-0,14	-0,56	-0,11	0,50	1,49	1,03	0,32	0,60	-0,83
	variability	10%	3%	4%	3%	4%	11%	3%	3%	4%	3%	4%	3%	8%

Table 7. Basic descriptive characteristics... (cont.)

		Gr. B	CZ	DK	EL	ES	IT	HU	PL	FI	SE	UK	NO	TR
Pers	kurtosis	0,32	-1,16	0,86	1,20	1,67	3,08	3,56	2,48	4,80	0,13	5,58	-0,58	9,34
	Gini coeff.	0,62	0,17	0,25	0,51	0,55	0,53	0,35	0,27	0,33	0,38	0,41	0,31	0,48
	skewness	1,32	0,31	0,88	1,53	1,58	1,60	1,70	1,14	2,18	0,96	2,09	0,51	2,68
	variability	123%	30%	46%	103%	110%	102%	70%	50%	75%	70%	84%	57%	105%
Rt	kurtosis	1,71	0,59	-3,25	0,28	-0,92	-0,97	-1,64	-0,06	-0,30	1,16	0,39	-1,65	5,10
	Gini coeff.	0,35	0,17	0,03	0,09	0,17	0,26	0,23	0,15	0,04	0,06	0,12	0,12	0,23
	skewness	1,51	0,71	0,56	0,58	0,67	0,60	0,20	0,96	-0,47	1,01	0,38	0,13	1,59
	variability	68%	31%	6%	16%	31%	48%	40%	28%	8%	12%	22%	22%	45%
GDP	kurtosis	-0,09	7,49	2,82	5,41	-0,64	-1,10	2,40	4,52	-1,18	3,53	40,55	.	.
	Gini coeff.	0,31	0,16	0,11	0,09	0,11	0,15	0,16	0,12	0,10	0,09	0,03	.	.
	skewness	0,81	2,70	1,38	2,13	0,69	0,06	1,58	1,86	0,79	1,97	6,10	.	.
	variability	56%	41%	21%	19%	20%	27%	32%	25%	18%	18%	71%	.	.
Gvagr	kurtosis	-0,12	-0,96	0,87	8,98	0,34	0,53	-0,94	-0,67	1,86	-0,50	1,90	.	.
	Gini coeff.	0,26	0,43	0,26	0,61	0,14	1,38	0,34	0,21	0,44	0,19	0,38	.	.
	skewness	-0,59	0,31	0,55	-2,73	-1,00	0,47	0,05	0,01	-0,81	-0,48	-0,41	.	.
	variability	59%	76%	47%	-197%	26%	231%	60%	37%	77%	34%	141%	.	.
Hhinc	kurtosis	-1,38	4,97	2,39	1,11	-0,69	-1,34	-1,23	0,40	-2,32	3,09	20,49	1,23	.
	Gini coeff.	0,28	0,06	0,02	0,07	0,10	0,11	0,03	0,06	0,05	-0,02	0,09	0,03	.
	skewness	0,24	2,13	1,59	1,23	0,55	-0,19	0,11	0,88	0,23	1,82	3,84	1,20	.
	variability	49%	12%	3%	13%	17%	19%	6%	12%	9%	6%	21%	5%	.
Mdadd	kurtosis	2,49	1,41	2,23	-0,97	2,69	-0,34	0,00	-0,52	2,96	-0,29	.	0,94	.
	Gini coeff.	0,49	0,31	0,10	0,05	0,34	0,26	0,45	0,10	0,25	-0,04	.	0,10	.
	skewness	1,73	1,48	-1,47	0,76	1,23	0,84	1,18	-0,37	-1,58	0,68	.	-1,19	.
	variability	101%	62%	20%	9%	64%	49%	90%	17%	49%	33%	.	19%	.
Ilc	kurtosis	-1,44	-0,40	-2,66	2,66	-0,99	-0,86	-0,65	3,90	-1,34	0,45	.	-0,51	.
	Gini coeff.	0,15	0,16	0,05	0,08	0,23	0,28	0,07	0,10	0,13	0,04	.	0,09	.
	skewness	0,01	1,06	0,08	-1,48	0,28	0,70	0,69	1,87	-0,15	0,12	.	-0,29	.
	variability	26%	30%	10%	16%	40%	51%	12%	21%	24%	15%	.	16%	.

* – or the last possible

Source: own calculations based on EUROSTAT data [18].

In the studied groups of countries, a relatively standardized concentration was estimated at a similar level, usually low for selected countries. The average value of the Gini coefficient in the A group of countries is 0.16 and in the B group of countries it is 0.15. In the A group of countries, only the Pers variables show moderate concentration. The concentration in group B for the Hhinc, Edat 3,

Edat 2 variables – is also very low – we observe their even distribution the Gini coefficient does not currently exceed 0.15 level in these countries.

There are no unambiguous lowest levels of asymmetry characteristic for specific countries or variables. The asymmetry level is negative for Edat1, Edat2, except – France and Austria in group A, and – the Czech Republic, Finland, Sweden and Norway in group B.

It was noted that for some countries the regional skewness rate exceeds 1 for many countries of A and B group. Moreover, the level of asymmetry is above 1 for Slovakia and the Czech Republic for the majority of studied variables.

The average value of the coefficient of variability turned out to be the highest for Pers – Unemployment and, what is important, when compared to the countries in group A, it is higher in the countries of group B for the variables Edat3, Rt, GDP, Gvagr, Hhinc, Mddd, Ilc. Whereas for the Actrt feature, the average value of the coefficient is below 10% which means that the feature is not statistically significant.

The study uses a space-time model with decomposition of intercept [10] estimated using GRET. EUROSTAT balanced data for 22 countries for 2013–2017 were used. In order to verify the H2 hypothesis, we estimate the model 1:

$$LE_t = a_0 + a_1 \times Edat_t + a_2 \times Edat2_t + a_3 \times Edat3_t + a_4 \times Actrt_t + a_5 \times Pers_t + a_6 \times Rt_t + \xi_t$$

Table 8. Model 1 (dependent variable LE = 30)

Variable	Coefficient	Standard error	t-ratio	p-value	
const	49,4671	0,560768	88,2131	<0,0001	***
Edat2	14,5461	4,7838	3,0407	0,0031	***
Edat3	-5,19005	2,90625	-1,7858	0,0776	*
Actrt	13,0798	3,47865	3,7600	0,0003	***
Pers	1,68015	0,721314	2,3293	0,0222	**
Rt	7,5514	1,07287	7,0385	<0,0001	***
du_BE	-1,09914	0,199025	-5,5226	<0,0001	***
du_CZ	-1,63605	0,381822	-4,2848	<0,0001	***
du_DE	-0,943691	0,193011	-4,8893	<0,0001	***
du_DK	0,657885	0,299082	2,1997	0,0305	**
du_EL	0,673887	0,205493	3,2794	0,0015	***
du_SE	1,59234	0,174897	9,1044	<0,0001	***
du_FI	0,843153	0,234011	3,6030	0,0005	***
du_FR	0,665218	0,159026	4,1831	<0,0001	***
du_HU	-5,03392	0,227508	-22,1263	<0,0001	***
du_IE	1,2959	0,261174	4,9618	<0,0001	***
du_IT	0,83944	0,164069	5,1164	<0,0001	***
du_NL	1,52751	0,243196	6,2810	<0,0001	***

Table 8. Model 1 (dependent variable LE = 30) (cont.)

<i>Variable</i>	<i>Coefficient</i>	<i>Standard error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
du_NO	-2,68224	0,279845	-9,5847	<0,0001	***
du_PL	1,54474	0,200969	7,6865	<0,0001	***
du_SE	1,30926	0,422566	3,0984	0,0026	***
du_SK	-3,70515	0,300227	-12,3411	<0,0001	***
du_TR	-3,70654	0,214245	-17,3005	<0,0001	***

Source: own elaboration in the Gretl program.

The rating of the partial regression coefficient a_1 standing at the variable Edat2 – Population aged 25–64 by educational attainment level, (%) is equal to 14.546, and the error of this rating is 4.78. This coefficient can be given the following interpretation: if the average population aged 25–64 according to the level of secondary education increases by 1 (%), then the average life expectancy will increase by 14.546 (%), provided that the values of other variables do not change.

In case of the Actrt variable, the partial regression coefficient is equal to 13.08 with an error of ± 3.47 , which allows the following substantive interpretation: when the professional activity rate increases by 1 (%), the average life expectancy increases by 13.08 (%) , provided that the values of other variables do not change.

Besides, the assessment of the partial regression coefficient a_5 standing at the Pers-Unemployment variable in (%) is equal to 1.68, and the error of this rating is 0.72. This coefficient can be given the following interpretation: if the unemployment rate on average increases by 1 (%), then the average life expectancy will increase by 1.68% (%), provided that the values of other variables do not change.

Normality of the random component distribution was checked. Null hypothesis: the random component has a normal distribution, Test statistic: Chi-square (2) = 1.92185, with a p value of 0.38254.

Table 9. Adaptation of model 1 (dependent variable LE = 30)

Residual sum of squares	107,8889	Residual standard error	1,113599
Coeff. determ. R-square	0,985811	Corrected R-square	0,982223
F(22, 87)	274,7570	p-value for the F test	7,65e-71
Logarithm of the likelihood function	-155,0174	Akaike Information Criterion	356,0348
Bayesian Inform. Criterion	418,1459	Hannan-Quinn Criterion	381,2274

Source: own elaboration in the Gretl program.

In the estimated model, the coefficient of determination takes the value of 0.99, which shows that 99% of the variability of the explained variable was successfully explained by the equation. Matching the model to the data is very good. The standard error of residuals or the residual variance element describes the behavior of the dependent variable and in the case of model 1 it is 1,114, which means that the estimated LE 30, will change on the average by ± 1.114 unit. The null-neutral hypothesis: the empirical cumulative distribution has a normal distribution. The Doornik-Hansen Test (1994) – transformed skewness and kurtosis: Chi-square (2) = 1.922 with a p value of 0.38254.

The empirical and compensated values of the model 1 variable were checked on the graph (Chart 1).

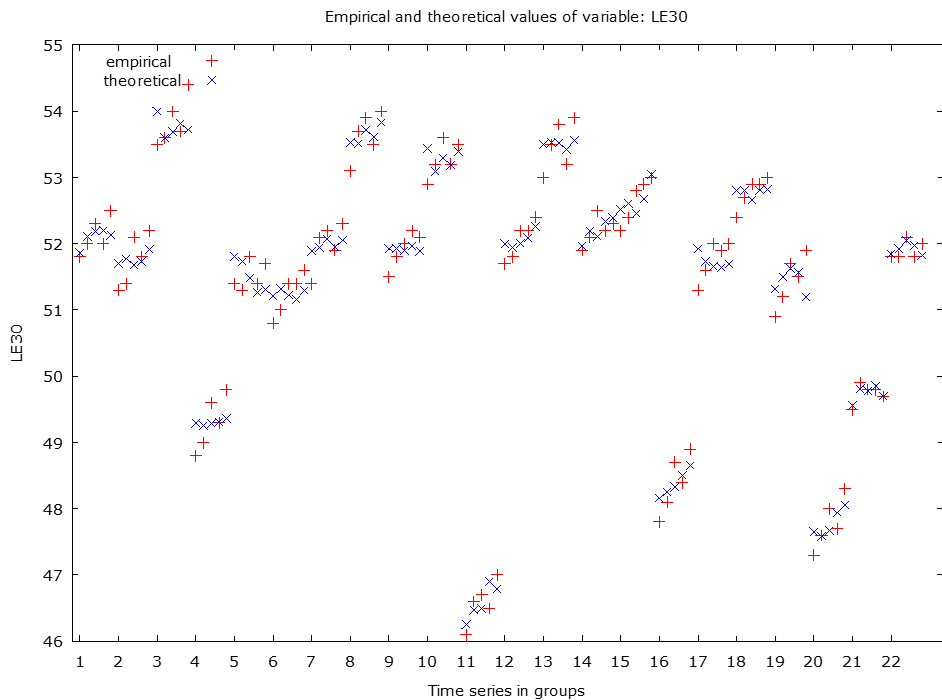

Chart 1. Empirical and aligned values of the variable (dependent variable LE = 30)

Source: own elaboration in the Gretl program.

For the model 2 with a dependent variable life expectancy at the age of 45 in the case of the Actrt variable, the partial regression coefficient is equal to 17.9 with an error of ± 3.33 , which allows the following substantive interpretation: with the increase in the professional activity rate by 1 (%), the

average life expectancy will increase by 17.10 (%), provided that the values of other variables do not change.

Apart from that, the assessment of the partial regression coefficient a_5 standing at the Pers – Unemployment variable in (%) is equal to 1.71, and the error of this rating is 0.42. This coefficient can be given the following interpretation: if the unemployment rate on average increases by 1 (%), then the average life expectancy will increase by 1.71 (%), provided that the values of other variables do not change.

Table 10. Model 2 (dependent variable LE = 45)

Variable	Coefficient	Standard error	t-ratio	p-value	
const	35,8452	0,214896	166,8029	<0,0001	***
Actrt	17,1038	3,32992	5,1364	<0,0001	***
Pers	1,71282	0,421702	4,0617	0,0001	***
Rt	4,78714	0,659998	7,2533	<0,0001	***
du_BE	-0,823424	0,205819	-4,0007	0,0001	***
du_CZ	-2,32575	0,221644	-10,4932	<0,0001	***
du_DE	-1,04868	0,159897	-6,5585	<0,0001	***
du_DK	1,15374	0,122781	9,3968	<0,0001	***
du_EL	0,58267	0,142963	4,0757	<0,0001	***
du_SE	0,751539	0,11703	6,4218	<0,0001	***
du_FI	-5,41497	0,112808	-48,0016	<0,0001	***
du_FR	0,937754	0,145473	6,4462	<0,0001	***
du_HU	0,239815	0,111815	2,1448	0,0346	**
du_IE	1,10057	0,163603	6,7271	<0,0001	***
du_IT	-2,88264	0,1524	-18,9149	<0,0001	***
du_NL	1,14831	0,12782	8,9838	<0,0001	***
du_NO	0,533844	0,27228	1,9606	0,0530	*
du_PL	-4,04814	0,169692	-23,8558	<0,0001	***
du_SE	-3,23997	0,103955	-31,1671	<0,0001	***

Source: own elaboration in the Gretl program.

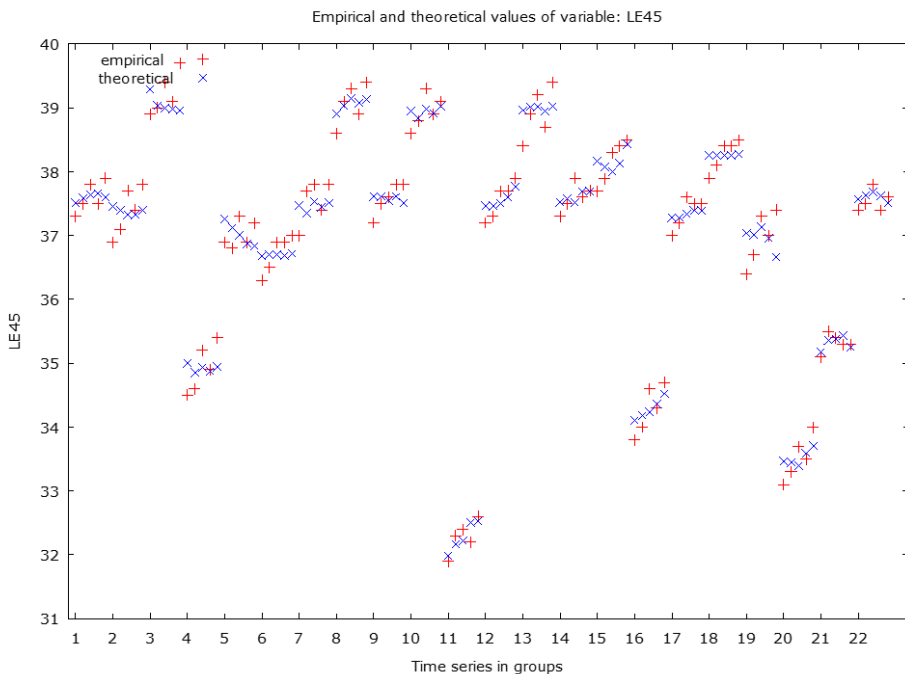
In the estimated model 2, the coefficient of determination takes the value of 0.99, which shows that 99% of the variability of the explained variable was successfully explained by the equation. Matching the model to the data is very good. The standard error for model 2 is 1.095, which means that the estimated LE 45 will change its average by ± 1.095 units. Null hypothesis: an empirical distributor has a normal distribution. The Doornik-Hansen Test (1994) – transformed skewness and kurtosis: Chi-square (2) = 0.079 with a p value of 0.96109.

Table 11. Adaptation of model 2 (dependent variable LE = 45)

Residual sum of squares	109,2044	Residual standard error	1,095467
Coeff. determ. R-square	0,986047	Corrected R-square	0,983287
F(18, 91)	357,2667	p-value for the F test	3,29e-76
Logarithm of the likelihood function	-155,6840	Akaike Information Criterion	349,3679
Bayesian Inform. Criterion	400,6771	Hannan-Quinn Criterion	370,1792

Source: own elaboration in the Gretl program.

The empirical and compensated values of the model 2 variable were checked on the graph (Chart 2).

Chart 2. Empirical and aligned values of the variable (dependent variable LE = 45)

Source: own elaboration in the Gretl program.

Summary

In the analysis, health determinants were subjected to a regional analysis of the country in which the division into several regions is distinguished, which resulted in a very limited selection of variables in four categories, i.e.:

demographic situation, labour market and education, economic situation, state of households. The analysis of socio-economic determinants of health-shaping factors presented above clearly shows not only large discrepancies in this area within the European Union, but also at the regional level within selected countries. The existing division into two groups A and B is almost stable, although some symptoms of flattening of too concentrated distributions are observed. However, the level of asymmetry of determinants is strong and its clearly marked shifts towards symmetry are observed only in some cases. The H1 hypothesis was accepted in the course of the verification – *there are no clear differences in the inequalities between the socio-economic factors shaping health in two groups of countries with different importance of private insurance*. We can observe that there is a statistically significant relationship between socio-economic factors determining the state of health of Edat2, Edat3, Actrt, Pers, Rt and the expected life expectancy of the population. The socio-economic factors examined are important from the point of view of achieved health results. The results of the parameter estimation for the assessment model allow us to accept the H2 hypothesis – regional inequality of socio-economic factors shaping health affects the life span.

Literature

- [1] Cianciara D., *Przyczyny i przyczyny przyczyn nierówności w zdrowiu*, "Hygeia Public Health" 2015, 50, No. 3: pp. 435–440.
- [2] Kennedy B.P., Kawachi I., Glass R., Prothrow-Stith D., *Income distribution, socioeconomic status, and self-rated health in the United States: multilevel analysis*, "Bmj" 1998, 317(7163), pp. 917–921.
- [3] Kramaric T.P., Kitic M., *Comparative Analysis of Concentration in Insurance Markets in New UE Member States*, "World Academy of Science, Engineering and Technology" 2012, 66, pp.687–691.
- [4] Kurowska A., *Dynamika nierówności dochodowych w Polsce na tle innych krajów – najważniejsze wnioski z badań i statystyk 2011* [online] http://ips.uw.edu.pl/pliki/analizyps/analizy_IPS-2_2011_pl.pdf, [access: 23.11.2017].
- [5] Łyszczarz B., *Społeczne i ekonomiczne uwarunkowania trwania życia w Polsce*, "Annales Academiae Medicae Silesiensis" 2014, vol. 68, no. 2.
- [6] Michalak D., *Konstrukcja instrumentu zabezpieczającego przed niekorzystnym wpływem niekatastroficznego ryzyka pogodowego*, "Economics of the 21st century" 2014, 3(3).
- [7] Navarro V., Muntaner C., Borrell C., Benach J., Quiroga Á., Rodríguez-Sanz M., Pasarín M.I., *Politics and health outcomes*, "The Lancet" 2006, 368(9540), pp. 1033–1037. [http://doi.org/10.1016/S0140-6736\(06\)69341-0](http://doi.org/10.1016/S0140-6736(06)69341-0).

-
- [8] Paszkowska M., *Zarys finansowania systemu zdrowotnego w Polsce*, "e-Finanse" 2006, (3).
- [9] Prędkiewicz P., *Wpływ prywatnych ubezpieczeń zdrowotnych na charakterystykę systemu zdrowia w wybranych krajach OECD*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse. Rynki finansowe. Ubezpieczenia 65 Zarządzanie finansami w przedsiębiorstwach i jednostkach samorządu terytorialnego" 2014, p. 583–593.
- [10] Suhecki B., *Ekonometria przestrzenna*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.
- [11] Szajt M., *Przestrzeń w badaniach ekonomicznych*, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2014.
- [12] Ucieklak-Jeż P., *Health Inequality Determined by Education and Income in European Countries*, "Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pragmata tes Oikonomias", Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2016, No 10, pp. 157–170; <http://dx.doi.org/10.16926/pto.2016.10.13>.
- [13] Ucieklak-Jeż P., *Education and Income as Health Determinants in Central-Eastern Europe*, "Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pragmata tes Oikonomias", Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2016, No 10, pp. 171–184; <http://dx.doi.org/10.16926/pto.2016.10.14>.
- [14] Ucieklak-Jeż P., *Szacowanie nierówności niezaspokojonych potrzeb zdrowotnych w zależności od wykształcenia*, "Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pragmata tes Oikonomias", Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2017, No 11, pp. 185–203; <http://dx.doi.org/10.16926/pto.2017.11.13>.
- [15] Ucieklak-Jeż P., *Koncentracja dostępu opieki zdrowotnej a nierówność zdrowotna*, "Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pragmata tes Oikonomias", ed. by P. Ucieklak-Jeż, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2017, No 11, pp. 205–223; <http://dx.doi.org/10.16926/pto.2017.11.14>.
- [16] Welfe A., *Ekonometria*, PWE, Warszawa 2003; www.im.pwr.wroc.pl/~hugo/publ/pdf, [4.11.2018].
- [17] <https://www.justice.gov/atr/horizontal-merger-guidelines-08192010>
- [18] <http://ec.europa.eu>

Nierówność makrospołecznych czynników determinujących zdrowotność

Synopsis: Przyczynami nierówności zdrowia, według Marmota [1], są różne społeczne determinanty zdrowia. W pracy wykorzystano społeczno-ekonomiczne czynniki kształtujące zdrowie analizowane z podziałem na cztery kategorie, tj.: sytuacja demograficzna, rynek pracy i wykształcenie, sytuacja gospodarcza, stan gospodarstw domowych.

Przyjęty w danym kraju sposób finansowania służby zdrowia związany jest bezpośrednio ze stosowanym w nim modelem systemu zdrowotnego [8]. Badaną grupę krajów podzielono na dwie podgrupy według kryterium istotności w badanej populacji prywatnych ubezpieczeń w finansowaniu opieki zdrowotnej.

Celem niniejszego artykułu jest analiza statystyczna poziomów, ich zmian i kształtów rozkładów wybranych determinant stanu zdrowia pomiędzy dwoma grupami krajów, w których prywatne ubezpieczenia odgrywają większą rolę jako mechanizm finansowania świadczeń albo nie są istotnym źródłem zasobów. W analizie wykorzystano dane w podziale na jednostki NUTS2 dla krajów Europy pochodzące z EUROSTAT-u. W pomiarze wykorzystano współczynnik skośności, współczynniki koncentracji (kurtozę, współczynnik Herfindahla-Hirschmana, współczynnik Giniego). Wyniki potwierdziły brak wyraźnych różnic w nierównościach pomiędzy społeczno-ekonomicznymi czynnikami kształtującymi zdrowotność w dwóch grupach krajów o innym znaczeniu prywatnych ubezpieczeń.

Słowa kluczowe: zdrowie, determinant stanu zdrowia, nierówności zdrowia, analiza koncentracji.

VARIA

Ks. Sławomir STASIAK (<https://orcid.org/0000-0002-0949-20>)

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

Czy biblijny post był również wyrazem zdrowego stylu życia?

Synopsis: Jezus, przebywając na pustyni, pości przez czterdzieści dni i nocy, a od swoich wyznawców oczekuje, aby w czasie postu zachowali radość. Szczególnym momentem dla nich będzie ten czas, gdy „pana młodego” – Jezusa – nie będzie z nimi. W pierwotnym zaś Kościele praktyka postu stała się swoistym narzędziem przygotowania do podejmowania decyzji ważnych dla Kościoła. Za tą postawą chrześcijanina naznaczoną postem stało pragnienie zyskania jasności umysłu i serca, które charakteryzują człowieka dojrzałego i gotowego do służby wspólnocie, a zatem zdrowego, odpowiedzialnego i pełnego mądrości stylu życia.

Słowa kluczowe: Nowy Testament, Kościół katolicki, post, dieta, styl życia.

1. Nowy Testament na temat postu

Autorzy natchnieni Nowego Testamentu ujmują to zagadnienie w pięciu kategoriach, posługując się rzeczownikiem *hē nēsteia* i czasownikiem *nēsteuō*.

a. Jezus pościł

Według relacji św. Mateusza, Duch wyprowadził Jezusa na pustynię, aby był kuszony przez diabła. „A gdy przepościł (*nēsteusas*) czterdzieści dni i czterdzieści nocy, odczuł w końcu głód” (Mt 4,2). Zwykle komentatorzy skupiają się bardziej na pobycie Jezusa na pustyni niż na podjętym przez niego długim poście (por. [9], s. 67; [6], s. 37). Post Jezusa mógł mieć dwa powody. Po pierwsze, mógł być przygotowaniem na kuszenie szatana. Wiadzieli o tym mnisi pustyni z IV w. po Chr., którzy wzorując się na postawie Jezusa, podejmowali długie posty (por. [1], s. 532). Świadczy o tym również związek pomiędzy pierwszym aktem kuszenia a stanem, w jakim znajdował się Jezus po czterdziestu dniach postu. Ta pierwsza pokusa, podobnie jak ku-

szenie pierwszych rodziców i podobnie jak wiele zmagañ Izraelitów na pustyni, dotyczyła jedzenia, a w zasadzie głodu. Mateusz w końcowym stwierdzeniu wyraża oczywistość: „poczuł w końcu głód” (Mt 4,2). Dopiero w świetle tego długiego czasu, przypominającego czterdzieści lat Izraela na pustyni, widać, że siła pokusy jest oczywista: „Jeśli jesteś Synem Bożym, powiedz tym kamieniom, aby stały się chlebem” (Mt 4,3) (por. [17], s. 109).

Jednak informacja o poście Jezusa mogła wskazywać na przygotowanie do publicznej działalności, której opis rozpoczyna się już w Mt 4,12. Choć zdania na ten temat są podzielone (zob. [7], s. 178), to jednak opinia Thomasa Södinga, że post miał również przygotować Jezusa do Jego publicznej działalności (zob. [18], 728–729), powinna być przynajmniej brana pod uwagę.

b. Chrześcijanie mają pościć

Również chrześcijanie mają pościć. Z kart Nowego Testamentu jednak dowiadujemy się, że będą oni pościć dopiero wówczas, kiedy zabraknie pomiędzy nimi pana młodego, czyli Jezusa, lecz także przed ważnymi decyzjami, które będą mieli podjąć.

1. Kiedy „pana młodego” nie będzie z nimi

Wszyscy trzej Synoptycy opisują dialog, jaki odbył się pomiędzy uczniami Jana a uczniami Jezusa. Przytoczmy go w wersji św. Marka: „Uczniowie Jana i faryzeusze mieli właśnie post. Przyszli więc do Niego i pytali: «Dlaczego uczniowie Jana i uczniowie faryzeuszów poszczą, a Twój uczniowie nie poszczą?». Jezus im odpowiedział: «Czy goście weselni mogą pościć, dopóki pan młody jest z nimi? Nie mogą pościć, jak długo pana młodego mają u siebie. Lecz przyjdzie czas, kiedy zabiorą im pana młodego, a wtedy, w ów dzień, będą pościć” (Mk 2,18–20). We fragmencie tym prowadzona jest polemika na temat postów, a jej kontekstem przypuszczalnie był post będący wyrazem żałoby po uwięzieniu i śmierci Jana Chrzciciela. Jezus wraz z uczniami, nie podejmując tej praktyki, w pewnym sensie uraził uczniów Jana, a także faryzeuszów. Jednak brak dokładnej informacji, że taki był właśnie kontekst rozmowy Jezusa z uczniami Jana, wskazuje na fakt, że przedmiotem dyskusji jest post jako taki (por. [16], s. 127). Odpowiedź Jezusa jest bardzo wyraźnie ukierunkowana na czasy mesjańskie, jaki nastały wraz z Jego przyjściem. Wyrażna jest tu jednak aluzja do Jego męczeńskiej śmierci: „Lecz przyjdzie czas, kiedy zabiorą im pana młodego, a wtedy, w ów dzień, będą pościć” (Mk 2,20). W tej wypowiedzi Jezus wyraźnie przewiduje czas postu dla swoich uczniów, czas, kiedy „zostaje im odebrany”. Uczeń debatują, czy odnosi się to do relatywnie krótkiego okresu pomiędzy śmiercią Jezusa a Jego zmartwychwstaniem, czy też odnosi się do długiego okresu mię-

dzy śmiercią Jezusa a Jego powtórным przyjściem. Zarówno w świetle literackiego kontekstu, jak i w świetle chrystologii Nowego Testamentu, która wskazuje na stałą Jego obecność, pierwsza interpretacja wydaje się najlepsza (por. [5], 698–699; odrębną kwestią jest tradycja Kościoła, która wypracowała wstrzemięźliwość od pokarmów mięsnych praktykowaną w piątek, a więc dzień śmierci Jezusa).

2. Przed ważnymi decyzjami

Przed pierwszą wyprawą misyjną Pawła i Barnaby wyznawcy Chrystusa w Antiochii poczynili przygotowania: „Gdy odprawili publiczne nabożeństwo i pościli (*nēsteuontōn*), rzekł Duch Święty: «Wyznaczcie mi już Barnabę i Szawła do dzieła, do którego ich powołałem». Wtedy po poście i modlitwie (*nēsteusantes kai proseksanemoi*) oraz po włożeniu na nich rąk, wyprawili ich” (Dz 13,2–3). Z pewnością połączenie postu z nabożeństwem wskazuje na już dobrze utrwalony ryt, może nawet liturgię w pełnym tego słowa znaczeniu. Praktyka łączenia modlitwy z postem była znana tak w Starym (zob. np. Jon 3,7–8), jak i w Nowym Testamencie (Łk 2,37; Dz 14,23) (por. [19], s. 126). Była to więc powszechnie stosowana praktyka, która przygotowywała ważne decyzje. W kontekście stwierdzenia, że misja Pawła i Barnaby została dopełniona, pojawia się pytanie: Czy nabożeństwo/modlitwa i post nie były, w sensie węższym, przygotowaniem do nałożenia rąk (w. 3)? W odniesieniu do tego gestu wyciągano wiele hipotez. Jednak w tym kontekście najprawdopodobniej chodziło o modlitwę wstawienińczą oraz o udzielenie Ducha Świętego (por. [12], s. 195). Wydaje się więc, że post (i modlitwa) poprzedzające misję mają charakter przygotowawczy, w pewnym sensie oczyszczający ciało i umysł, aby nie były one obciążeniem w otwarciu się na działanie Ducha Świętego, z jednej strony, oraz przed podjęciem właściwej decyzji wobec ważnego zadania, z drugiej strony.

Podobne słowa dotyczące modlitwy i postu, jednak w innym kontekście, padają w zakończeniu opisu pierwszej wyprawy misyjnej: „Kiedy w każdym Kościele wśród modlitw i postów (*proseuksamenoi meta nēsteiōn*) ustanowili im starszych, polecieli ich Panu, w którego uwierzyli” (Dz 14,23). Zbiorowa modlitwa jest dość powszechna w Dziejach Apostolskich, to jednak nieczęsto mowa jest o poście połączonym z modlitwą (Dz 13,2–3; 14,23). Dotychczas chrześcijanie musieli zaradzać nieszczęściu braku żywności – głodowi (Dz 11,27–30), teraz Kościół angażuje się w post, odmawianie sobie jedzenia – post dla celów religijnych (por. [15], s. 2). W tym konkretnym przypadku chodzi o utrwalony już ryt, który przypomina wysłanie Pawła i Barnaby w pierwszą podróż misyjną. Teraz jednak chodzi o jakiś rodzaj ordynacji, święceń kapłańskich w stopniu prezbiteratu. Ważne bowiem decyzje w Kościele były zawsze podejmowane przez modlitwę i post (por. [19], 145).

W ten to sposób Łukasz w *Dziejach Apostolskich* ukazał nową funkcję postu, a jest nią przygotowanie do podjęcia ważnych dla Kościoła decyzji, jakimi są święcenia kapłańskie i praca misyjna wysłanych apostołów. Niewątpliwie wymiar religijny, duchowy, odmawiania sobie jedzenia jest tu dominujący, jednak nie możemy zapomnieć również o wymiarze cielesnym. Nadmiar jedzenia sprawia, że człowiek robi się ospały, a podejmowanie decyzji staje się trudniejsze. Stąd mądrość Kościoła podsunęła już w I w. po Chr. myśl o podejmowaniu postu i modlitwy przed ważnymi decyzjami, aby duch był lotny, a ciało gotowe do działań. W mojej ocenie takie właśnie podejście do postu może nie było dominujące, jednak wymiar religijny opierał się na prostych zasadach funkcjonowania ludzkiego organizmu.

c. W jaki sposób należy pościć?

W kontekście dotychczasowych wypowiedzi na temat postu, w *Evangelii wg św. Mateusza* czytamy: „Kiedy pościecie (*nēsteuēte*), nie bądźcie posępni jak obłudnicy. Przybierają oni wygląd ponury, aby pokazać ludziom, że poszczą. Zaprawdę, powiadam wam: już odebrali swoją nagrodę. Ty zaś, gdy pościsz (*nēsteuōn*), namaść sobie głowę i umyj twarz, aby nie ludziom pokazać, że pościsz (*nēsteuōn*), ale Ojcu twemu, który jest w ukryciu. A Ojciec twój, który widzi w ukryciu, odda tobie” (Mt 6,16–18). Po raz pierwszy mamy do czynienia ze wskazówkami dotyczącymi praktyki pobożnościowej, jaką jest post. Jezus ukazuje dlaczego ta, skądinąd godna, praktyka nie znajduje upodobania u Boga. Nie potępia On przyjętych zwyczajem form, gestów czy sposobu zachowania się ludzi poszczących, ale podkreśla, że istotnym celem postu jest chwała Boża. Praktykowanie go w tej intencji, bez nadawania mu rozgłosu, nagradza sam Bóg (por. [6], s. 53). Jak się jednak wydaje, zachęta Jezusa do namaszczenia sobie głowy i umycia twarzy w czasie postu ma wymiar teologiczny. Praktykowane posypywanie twarzy popiołem w czasie postu w judaizmie było wyrazem męczeństwa i ofiarowania siebie, na wzór ofiarowanego przez Abrahama Izaaka (*aqedah*). Taka postawa pozostawała w sprzeczności z wiarą w Jezusa Chrystusa, Syna Bożego. Gdyby bowiem Jego wyznawcy posypywali sobie twarze popiołem, to równocześnie wskazywaliby na to, że ich wiara w Jezusa Chrystusa nie ma znaczenia i nie jest źródłem zbawienia (por. [11], s. 1–6).

Ewidentnie więc widzimy, że wskazówki dane przez Jezusa odnośnie do sposobu praktykowania postu mają nie tylko charakter ogólny, by unikać hipokryzji (por. [5], s. 703), lecz także głęboko teologiczny. Kontynuacja bowiem praktyk postów w judaizmie stawia pod znakiem zapytania wiarę w Jezusa Chrystusa. Czy jednak zachowanie higieny osobistej nie było również wyrazem zdrowego stylu życia?

d. Post jako służba Boża i praktyka pobożności

Informacje o praktyce postu jako wyrazu pobożności mają swoje szczególne miejsce w dokumentach należących do tradycji, która łączy Łukasza i Pawła.

1. Postawa Anny

Anna była wdową, „liczyła już osiemdziesiąty czwarty rok życia. Nie rozstawiała się ze świątynią, służąc Bogu w postach i modlitwach (*nēsteiais kai deēsesin latreuoussa*) dniem i nocą” (Łk 2,37). Religijną wartość modlitwy i postu Anny Łukasz opisuje czasownikiem *latreuō*. W dziele Łukasza oznacza on zawsze służbę Bożą, która w Starym Testamencie zwykle miała charakter kultyczny. Ponieważ wdowa nie miała możliwości składania ofiar całopalnych i innych, dlatego składała Mu ofiarę ze swojego postu i modlitwy (por. [14], s. 191). Świątynia, religijne centrum ludu Bożego, jest więc miejscem jej postu i modlitwy, reprezentującym żydowską pobożność. Anna, która nie opuszcza Świątyni i wielbi Boga w dzień i w nocy, w postach i modlitwach, jest zwiastunem Kościoła jerozolimskiego, który oddaje się postom i modlitwom oraz codziennemu uczęszczaniu do Świątyni, na wzór Jezusa (Dz 2,42.46) (por. [4], 472; [20], 51).

2. Postawa faryzeusza

Prawdę o tym, że post należał do tradycyjnych elementów pobożności izraelskiej, zawierają słowa modlącego się faryzeusza: „Zachowuję post dwa razy w tygodniu (*nēsteuō dis tou sabbatou*), daję dziesięcinę ze wszystkiego, co nabywam” (Łk 18,12). Faryzeusz wylicza akty religijne, które był w stanie wykonać – post i dziesięcinę. W obu tych działaniach wykracza on poza to, co było wymagane. W odniesieniu do Tory – post był wymagany tylko w Dniu Pojednania (Kpł 16,29–34; 23,27–32, Lb 29,7–11). Do I w. przed Chr. jednak Purim i inne święta narodowe obejmowały post. Co więcej, post był postrzegany jako cnotliwy, chwalebny czyn pokutny, żałobny, wyrażający skruchę. Był on także przygotowaniem do służby, do obcowania z Bogiem. Faryzeusz pości dwa razy w tygodniu, najprawdopodobniej w poniedziałek i czwartek, odzwierciedlając w ten sposób praktykę pobożności jego grupy, a nie jedynie indywidualną postawę (por. [3], s. 110). Musimy zatem pamiętać, że post w tym przypadku jest przedstawiany jako dowód duchowej kondycji człowieka, a nie jako działanie, które daje określony rezultat lub wyraża oczekiwanie określonej odpowiedzi od Boga (por. [13], s. 3).

3. Postawa Pawła

Post jako jeden z elementów osobistej pobożności wymienia również Paweł: „Okazujemy się sługami Boga przez wszystko: [...] w chłostach, więzie-

niach, podczas rozruchów, w trudach, nocnych czuwaniach i w postach (*en nēsteiais*) [...]” (2Kor 6,4–5). Jak się wydaje, w tej wypowiedzi post, obok trudów i nocnych czuwań, wyraża cierpienie, jakie Paweł podejmował w czasie realizacji swojej misji (por. [2], s. 431). Być może chodziło wprost o zaniebdywanie posiłków, aby zyskać więcej czasu na działalność pasterską (por. [19], s. 553). W podobnym tonie utrzymana jest wypowiedź Apostoła na temat jego doświadczeń: „[...] w pracy i umęczeniu, często na czuwaniu, w głodzie i pragnieniu, w licznych postach (*en nēsteiais pollakis*), w zimnie i nagości [...]” (2Kor 11,27). Głód, pragnienie i liczne posty mogły być aluzją do dobrowolnej rezygnacji przez Pawła z utrzymania przez wspólnotę, której głosił Ewangelię, możliwe jednak, że jest to jedynie ogólne stwierdzenie (por. [10], s. 321).

Post jako postawa pobożności wyznawców judaizmu odzwierciedlona została w czynach Anny i anonimowego faryzeusza. W przypadku Pawła chodziło raczej o „konieczny” post, który wynikał bardziej z braku czasu na solidny posiłek w czasie działalności misyjnej, niż ze względów pobożnościowych. W takim więc przypadku post nie byłby wyrazem zdrowego stylu życia.

e. Post jako okres

Pisząc na temat podróży Pawła do Rzymu, Łukasz w drugim tomie swojego dzieła stwierdza: „Upłynęło już wiele czasu i żegluga stała się niebezpieczna, dlatego że minął już post (*tēn nēsteian ēdē parelēluthenai*)” (Dz 27,9). O jaki post chodzi? Z pewnością nie ma tu mowy o jakimś szczególnym poście dla chrześcijaństwa. Raczej mają rację ci, którzy uważają, że Łukasz miał tu na myśli post w Dniu Prześlągania (*Jom Kippur*), znany z Księgi Kapłańskiej (Kpł 16,29–31), który był obchodzony 10 dnia miesiąca Tiszri, czyli pod koniec października. Wtedy bowiem wraz z nadchodzącą zimą żegluga stawała się bardziej niebezpieczna. Ustawiała całkowicie 10 października, a pomiędzy 15 września a 10 października była uznawana za niebezpieczną (por. [8], s. 302). Trudno w tym kontekście doszukiwać się zdrowego stylu życia w poście przepisany na Dzień Pojednania.

Podsumowanie

Opisany czterdziestodniowy post Jezusa (Mt 4,2) nie był tylko wprowadzeniem do pierwszej pokusy, jakiej został poddany przez szatana, lecz również był przygotowaniem do Jego publicznej działalności. W tym sensie post miał uwolnić jego ludzkie ciało i ludzki umysł od nadmiernego ciężaru, aby Jego działalność kierowana była właściwie podejmowanymi decyzjami. Polemika wokół postów, które podejmowali uczniowie Jana i uczniowie faryzeuszów (Mt 9,14–15; Mk 2,18–20; Łk 5,33–35), nie wskazuje wprost na post w wymiarze zdrowego stylu życia. Jeśli jednak przyjmiemy, że stwier-

dzenie „kiedy «pana młodego» nie będzie z nimi” wskazuje na czas pomiędzy śmiercią a zmartwychwstaniem Chrystusa, to możemy uznać, że była to ta szczególna postawa przed kluczowym dla historii zbawienia – w ogólności – i historii wierzących w Chrystusa – w szczególności – wydarzeniem. Postawa, która również pozwalała oczyścić ciało i umysł od nadmiernych ciężarów, jakimi mogły być nadmierne jedzenie i troska o rzeczy doczesne. W zaleceniach dotyczących sposobu podejmowania postu (Mt 6,16–18), Jezus wskazuje na odrzucenie powszechnej wówczas praktyki posypywania sobie twarzy popiołem, a przez to nawiązanie do ofiary Izaaka (*aqedah*), albowiem chrześcijanin winien widzieć źródło zbawienia w osobie Jezusa Chrystusa, a nie poza Nim. Wczytując się we wzmianki o podejmowanym poście przez Annę (Łk 2,37) i anonimowego faryzeusza (Łk 18,12), a także w odwołanie się Pawła do postu przepisanego na Dzień Pojednania (Dz 27,9), zauważamy, że chodziło o ugruntowane już w judaizmie praktyki, które miały oczyścić człowieka i wraz z modlitwą uczynić go godnym stanięcia przed Bogiem. Taki był ich wymiar religijny. Jeśli jednak spojrzymy na nie z punktu widzenia zdrowego stylu życia, to możemy śmiało wnioskować, że poszczenie przed spotkaniem z Bogiem miało również wymiar uzdrawiający dla ciała, które obciążone skutkami nadmiernego jedzenia, traciło świeżość i jasność myślenia. Ten wymiar postu jest również doskonale widoczny w opisach Dziejów Apostolskich, w których mowa o podejmowaniu postu i modlitwy przed nałożeniem rąk na wysłanników (Dz 13,2–3) bądź na święconych kapłanów (Dz 14,23). Skoro przed ważnymi decyzjami Kościół zawsze podejmował post, to z jednej strony czynił to przede wszystkim z pobudek religijnych, z drugiej jednak – w wymiarze ludzkim – chciał uwolnić ciało od nadmiernego ciężaru, który mógł utrudnić lub wręcz uniemożliwić podjęcie właściwej decyzji.

2. Katechizm Kościoła Katolickiego na temat postu

Katechizm Kościoła Katolickiego ogłoszony Konstytucją Apostolską *Fidei depositum* przez Jana Pawła II w dniu 11 października 1992 r. wielokrotnie wypowiada się na temat postu. Szczególnie jednak interesująca wydaje się wypowiedź na temat piątego przykazania kościelnego: „Piąte przykazanie («Posty nakazane zachowywać») wyznacza okresy ascezy i pokuty, które przygotowują nas do uroczystości liturgicznych; przyczyniają się one do opanowywania naszych popędów i do wolności serca” (KKK 2043). W oczy rzucają się trzy efekty działania „postów nakazanych”: a) wyznaczenie okresów ascezy i pokuty (Adwent, Wielki Post); b) przygotowanie do uroczystości religijnych (Środa Popielcowa, Wielki Piątek); c) przyczyniają się do opanowywania naszych popędów i do wolności serca (wszystkie piątki roku).

Wymiar religijny jest aż nadto oczywisty. Zastanówmy się nad ich nieco innym wymiarem.

Wyznaczenie okresów Adwentu i Wielkiego Postu (ok. 65 dni w roku), z punktu widzenia dietetycznego, ma na celu ograniczenie spożywania dań/mięs składających się z tłuszczu nasyconych.

Przygotowanie do Świąt Wielkanocnych przez post ścisły (trzy posiłki, w tym jeden do syta), w Środę Popielcową i w Wielki Piątek, to nic innego jak przegłodzenie organizmu w celu oczyszczenia go z nadmiaru złogów i toksyn.

Wstrzemięźliwość od pokarmów mięsnych, z wyjątkiem mięsa ryb, w każdy piątek (ok. 50 dni w roku) ma na celu nie tylko opanowywanie popędów i zapewnienie wolności serca. Dieta niezawierająca tłustych potraw i tłuszczu nasyconych, a opierająca się na rybach i tłuszczach Omega 3, 6 i 9, to dość popularna współcześnie dieta. Jak widać, została ona wynaleziona znacznie wcześniej, niż by się wydawało. Zgodnie z zaleceniami piątego przykazania kościelnego, raz w tygodniu należało unikać pokarmów mięsnych, a dość popularnymi, również współcześnie, piątkowymi daniami są ryby wzbogacone surówkami warzywnymi.

Podsumowanie

Wiele razy wspominaliśmy, że wymiar religijny postu w ujęciu *Katechizmu Kościoła Katolickiego* jest oczywisty. Jeśli jednak spojrzymy na ilość dni postnych, w sensie ścisłym i sensie wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych, to ich suma w ciągu roku wynosi przynajmniej 90 dni (nie licząc Adwentu). Zatem chodziłoby średnio o jeden dzień diety na trzy bez wstrzemięźliwości. Wydaje się to całkiem niezłym rezultatem pod względem zachowania zdrowego stylu życia.

Bibliografia

- [1] Allen W.L., *Matthew 4:1–11 – the Devil at the crossroads*, „Review & Expositor” 1992, 89/4, ss. 529–533.
- [2] Dąbrowski E., *Listy do Koryntian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Pallottinum, Poznań 1965.
- [3] Friedrichsen T.A., *The Temple, a Pharisee, a Tax Collector, and the Kingdom of God. Rereading a Jesus Parable (Luke 18:10–14a)*, „Journal of Biblical Literature” 2005, 124/1, ss. 89–119.
- [4] García Serrano A., *Anna’s Characterization in Luke 2:36–38. A Case of Conceptual Allusion?*, „The Catholic Biblical Quarterly” 2014, 76/3, ss. 464–480.

-
- [5] Grindheim S., *Fasting That is Pleasing to the Lord. A NT Theology of Fasting*, „Journal of the Evangelical Theological Society” 2015, 58/4, ss. 697–707.
- [6] Homerski J., *Ewangelia według św. Mateusza. Tłumaczenie, wstęp i komentarz*, RW KUL, Lublin 1995.
- [7] Kammler H.-Ch., *Sohn Gottes und Kreuz. Die Versuchungsgeschichte Mt 4,1–11 im Kontext des Matthäusevangeliums*, „Zeitschrift für Theologie und Kirche” 2003, 100/2, ss. 163–186.
- [8] Keener C.S., *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu* (tłum. Z. Kościuk; pol. red. nauk. K. Bardski i W. Chrostowski), Vocatio, Warszawa 2000.
- [9] Langkammer H., *Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament. Ewangelia wg św. Mateusza, Ewangelia wg św. Marka*, Pallottinum, Poznań 2014.
- [10] Langkammer H., *Pierwszy List do Koryntian*, [w:] *Komentarz teologiczno-pastoralny wszystkich listów św. Pawła Apostoła z okazji Roku Świętego Pawła*, t. 1: *Wielkie Listy św. Pawła*, Atla 2; Legnica 2009.
- [11] Levine É., *The Theology of Fast Day Cosmetics (Mt 6:16–18)*, „Journal of Ritual Studies” 1999, 13/1, ss. 1–6.
- [12] Martini C.M., *Atti degli Apostoli*, ed. Paoline, Milano 1986.
- [13] Mathews S.H., Van Eck E., *Fasting, Justification, and Self-Righteousness in Luke 18:9–14. A Social-Scientific Interpretation as Response to Friedrichsen*, „Hervormde Theologiese Studies” 2013, 69/1, ss. 1–9.
- [14] Mickiewicz F., *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz (NKB NT III.1)*, Wyd. św. Pawła, Częstochowa 2011.
- [15] Mutavhatsindi M.A., *The Preliminary Urban Missionary Outreach of the Apostle Paul as Referred to in Acts 13–14*, „Verbum et Ecclesia” 2017, 38/1, ss. 1–10.
- [16] Radermakers J., *Lettura pastorale del Vangelo di Marco*, EDB, Bologna 1987.
- [17] Roets J., *The victory of Christ over the tempter as help to the believers' fight against sin. A reflection on Matthew 4:1–11*, „Mid-America Journal of Theology” 2011, 22, ss. 107–127.
- [18] Söding Th., *Der Gehorsam des Gottessohnes: zur Christologie der matthäischen Versuchungserzählung (4,1–11)*, [w:] *Jesus Christus als die Mitte der Schrift: Studien zur Hermeneutik des Evangeliums*, red. Ch. Landmesser, H.-J. Eckstein, H. Lichtenberger, Walter de Gruyter, Berlin 1997, ss. 711–750.
- [19] Stasiak S., *Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament. Dzieje Apostolskie, List do Rzymian, 1–2 List do Koryntian, List do Galatów*, Pallottinum, Poznań 2014.

[20] Thurston B.B., *Who was Anna? Luke 2:36–38*, „Perspectives in Religious Studies” 2001, 28/1, ss. 47–55.

Is the biblical fast also a presentation of healthy lifestyle

Summary: Jesus, fasting in the desert, fasts for forty days and nights, and expects of his followers to keep their joy during fasting. A special moment for them will be the time when “bridegroom” – Jesus will not be with them. In the Church of the first centuries, the practice of fasting became a specific tool for preparing decisions important for the Church. Behind this attitude of a Christian marked by fasting, he has become a desire to gain clarity of mind and heart that characterizes a mature and ready-to-serve community, and therefore a healthy, responsible and full of wisdom lifestyle.

Keywords: New Testament, Catholic Church, fasting, diet, lifestyle.

Wymogi edytorskie

Materiał musi być przygotowany w programie WORD dla WINDOWS i zapisany w pliku z rozszerzeniem .DOC lub .DOCX (np. Kowalski.doc)

**MAKSYMALNA OBJĘTOŚĆ OPRACOWANIA
NIE MOŻE PRZEKRACZAĆ 22 TYS. ZNAKÓW ZE SPACJAMI**

Imię i nazwisko (Cambria, 11 p.) (np. Jan Kowalski)

Nazwa Jednostki (Cambria, 9 p.) (np. Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Tytuł 16 p. + bold

Streszczenie: w j. polskim (Cambria, 9 p.) do 300 znaków

Słowa kluczowe: w j. polskim (Cambria, 9 p.) do 5 wyrazów

Podtytuły 1 stopnia – Cambria 14 p. bold (format liczb 1, 2, 3...)

Podtytuły 2 stopnia – Cambria 12 p. bold

Tekst podstawowy – Cambria 11 p.

Literatura – Cambria 14 p. bold

treść – Cambria 11 p.

1. autor, autorzy

2. tytuł pracy (kursywą)

w przypadku tomu zbiorowego – [w:] tytuł tomu (kursywą), jego ewentualny numer, nazwisko redaktora (poprzedzone skrótem red.)

w przypadku czasopisma – jego tytuł (w cudzysłowie), rok i numer

3. wydawnictwo

4. miejsce i rok wydania

5. strony (w przypadku tomu zbiorowego lub publikacji w czasopiśmie/periodyku).

Przykład:**Literatura**

[1] Adamczyk J., *Spółeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw. Teoria i praktyka*, PWE, Warszawa 2009.

[2] Adamowicz M., *Koncepcja trwałego i zrównoważonego rozwoju wobec wsi i rolnictwa*, [w:] *Zrównoważony i trwały rozwój wsi i rolnictwa*, red. M. Adamowicz, Wyd. SGGW, Warszawa 2006, s. 25–30.

[3] Grabałowski W., *Bank jako instytucja zaufania publicznego*, „Pragmata Tes Oikonomias. Zeszyty Naukowe Instytutu Zarządzania i Marketingu Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie”, z. 1, red. W. Ostasiewicz, M. Kulesza, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2006, s. 20–30.

[4] Sztandyrger J., *Zaufanie i kapitał społeczny a wzrost gospodarczy. Wyniki badań ekonometrycznych*, „Prakseologia” 2003, nr 143, s. 30–40.

Przypisy (odsyłające do literatury) w tekście głównym proszę ujmować w nawias kwadratowy, np.:

Psychospołeczny mechanizm tworzenia się destrukcyjnych baniek spekulacyjnych, sytuacji kryzysowych, nadmiernego poziomu zaufania do rynku i racjonalności zachowań innych ludzi, przedstawiają w najnowszej książce noblista George A. Akerlof i Robert J. Shiller (por. [8], s. 10–12).

Tytuł artykułu w języku angielskim 14 p. + bold

Summary w j. angielskim (Cambria, 9 p.) do 300 znaków

Key words w j. angielskim (Cambria, 9 p.) do 5 wyrazów

Tabele

- numer tabeli, tytuł tabeli (nad tabelą), Cambria 9 p.
- czcionka wewnątrz tabeli – Cambria 9 p.
- źródło (pod tabelą) – Cambria 9 p.

Uwaga! Tabele w pionie nie mogą przekraczać szerokości 125 mm, a w poziomie – 180 mm! Każdy wiersz tabeli to nowa rubryka tabeli, jeśli nie będą potrzebne linie, trzeba je wyłączyć – nie pisać tabel akapitowo.

W tabeli nie pozostawia się pustych rubryk:

pauza (—) – zjawisko nie występuje;

zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyrażone uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi;
 kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych;
 znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe;
 „w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.

Np.

Tabela 1. Charakterystyka respondentów

Wiek	% respondentów (N = 311)	Płeć	% respondentów (N = 311)
do 20	19,3%	Kobiety	43,10%
20–24	29,6%		
25–49	26,0%	Mężczyźni	56,9%
50–64	18,0%		
pow. 64	7,1%		

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Wykresy

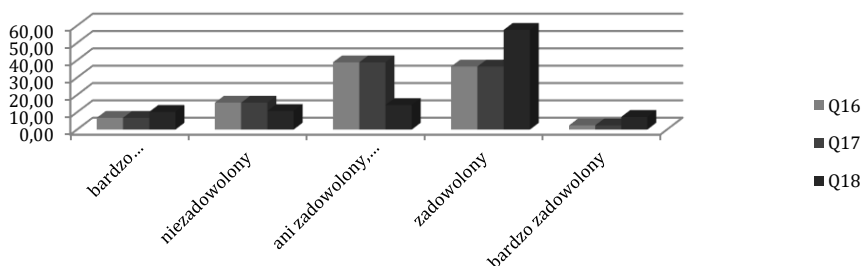
Wykresy proszę dostarczyć w postaci gotowego pliku graficznego (.jpeg, .tiff) lub w pliku programu Excel.

Czcionka na wykresie – Cambria 9 p.

Tytuł i numer wykresu – Cambria 9 p. – umieszczony pod wykresem.

Wielkość jak w przypadku tabel.

Np.

Ryc. 1. Zadowolenie z etapów składania reklamacji (Q16 – etap składania wniosku reklamacyjnego, Q17 – etap kontaktowania się w z klientem w trakcie załatwiania reklamacji, Q18 – etap końcowy związany z efektem załatwienia reklamacji, n = 412)

Materiał ilustracyjny

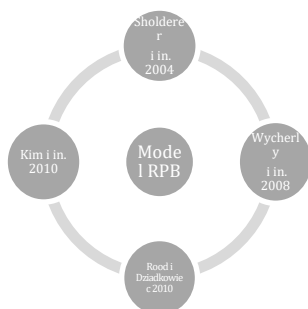
Materiał ilustracyjny powinien być zapisany w pliku z rozszerzeniem .jpg, .bmp lub .tif.

Rozmiar rysunku nie może przekraczać granic pola zadruku – jak w przypadku tabel, dopuszczalny rozmiar to 125 mm × 180 mm.

Nie zaleca się wykonywania rysunków i schematów za pomocą autokształtów – w przypadku takiej konieczności konieczne jest dostosowanie rozmiaru rysunku do pola zadruku (rozmiar rysunku nie większy niż 125 mm × 180 mm).

Podpis umieszczony pod rysunkiem – Cambria 9 p.

Np.

Ryc. 2. Model RPB (Restaurant-Preference Behaviour Model)

Źródło: opracowanie własne.

Wzory

Wszystkie wzory (występujące w tekście ciągłym i wystawione – tzn. występujące w osobnym wersie) mają być dostosowane wielkością do tekstu głównego (**główny stopień pisma wzoru ma wynosić 11 p., czcionka Cambria**). Powinny być wykonane w **edytorze równań programu Word**. Jeśli istnieje konieczność użycia innych programów, wzory mają być wykonane z **bezwzględny przestrzeganiem podanych zaleceń dotyczących kroju i stopnia pisma** i załączone jako pliki graficzne (.jpeg).

Wzory wystawione powinny być numerowane, np.

$$x = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a} \quad (2)$$

Publishing requirements (articles for the scholarly journal)

The material must be prepared in WORD program for WINDOWS and saved in a file with .DOC or .DOCX extension (e.g. Reform.doc)

THE MAXIMUM VOLUME OF THE ESSAY
MUST NOT EXCEED 22.000 CHARACTERS WITH SPACES

Name and surname (Cambria, 11 pt) (e.g. John Smith)

Name of the unit (Cambria, 9 pt) (e.g. Jan Długosz University in Częstochowa)

Title 16 pt + bold

First degree subtitles – Cambria 14 pt bold (format of numbers **1, 2, 3...**)

Second degree subtitles – Cambria 12 pt bold

Basic text – Cambria 11 pt

Literature – Cambria 14 pt bold

content – Cambria 11 pt

1. author, authors
2. article title (*italics*)
 - in case of collective work – [in:] volume title (*italics*), its possible number, surname of its editor (preceded by the 'ed.' abbreviation)
 - in case of a magazine – its title (in inverted commas), year and number
3. publishing name
4. place and year of publishing
5. pages

Example:**Literature**

[1] Adamczyk J., *Social responsibility of enterprises. Theory and practice*, PWE, Warsaw 2009.

[2] Adamowicz M., *The idea of permanent and balanced development in the case of the country and agriculture*, [in:] *Balanced and permanent development of the country and agriculture*, ed. M. Adamowicz, SGGW Publishing, Warsaw 2006, pp. 25–30.

[3] Grabałowski W., *Bank as an institution of public confidence*, „Pragmata Tes Oikonomias. Scholarly Journals of the Management and Marketing Institute at Jan Długosz University in Częstochowa”, j. 1, eds. W. Ostasiewicz, M. Kulesza, Jan Długosz University Publishing in Częstochowa, Częstochowa 2006, pp. 20–30.

[4] Sztandyrger J., *Confidence and social capital vs. economic growth. Econometric research results.*, „Praxeology” 2003, no. 143, pp. 30–40.

Footnotes (referring to the literature) in the main text should be square bracketed, e.g.:

Psychosocial mechanism of creating destructive speculation bulbs, crisis situations, excessive level of confidence in the market and rationality of other people's behaviour, are presented in the latest book by George A. Akerlof, the Nobel Prize winner and Robert J. Shiller (cmp. [8], p. 16).

Summary (Polish summary in case of articles in English)

(content – Cambria 9 pt, title – Cambria 14 pt bold)

Tables

- table number, table title (above the table), Cambria 9 pt
- font inside the table – Cambria 9 pt
- source (below the table) – Cambria 9 pt

Note that tables cannot exceed the width of 125 mm and the height of 180 mm! Each verse of the table should make a new section. If the lines are not necessary they must be deleted. Do not write the tables by paragraphs.

The table must not contain any empty sections:

pause (—) – phenomenon does not exist;

zero (0) – phenomenon exists, but it is too small in size to be demonstrated in the table by number characters;
 full stop (.) – total lack of information or lack of reliable information;
 x character – filling in the table section is impossible or aimless, according to the table arrangement;
 „herein” – means that not all the elements are provided.

E.g.

Table 1. Total emission of heavy metals in the area of Poland kinds of activities

Total	Cd	Pb	Cu	Zn	Ni
	tonnes				
	66,1	555,0	390,9	2345,1	295,8
Heat and power plants, power stations	1,9	19,9	12,8	59,2	72,2
Power stations, local boiler houses, individual sources of emission	83,6	322,8	143,5	498,3	541,9

Source: own research.

Graphs

Graphs must be delivered in the form of ready-made graphic file or in the Excel program file.

Graph font – Cambria 9 pt

Graph title and number – Cambria 9 pt – inserted below the graph.

Size as in case of tables.

E.g.

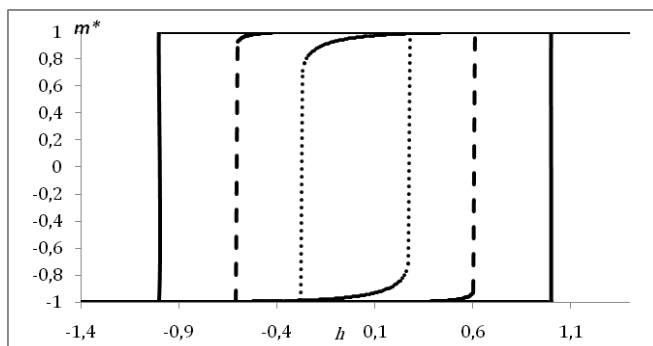

Chart 3. Hysteresis in Brock-Durlauf model

Source: own research.

Illustration material

Illustration material should be saved in file with .jpg, .bmp or .tif extension. The size of the illustration must not exceed print borders. As in case of the tables, the acceptable size is 125 mm by 180 mm.

It is not recommended to make drawings or charts with the use of Auto Shapes – if it is necessary, the size of the drawing must be adjusted to the print area (the size of the drawing must not exceed 125 mm by 180 mm).

Caption below the drawing – Cambria 9 pt

E.g.

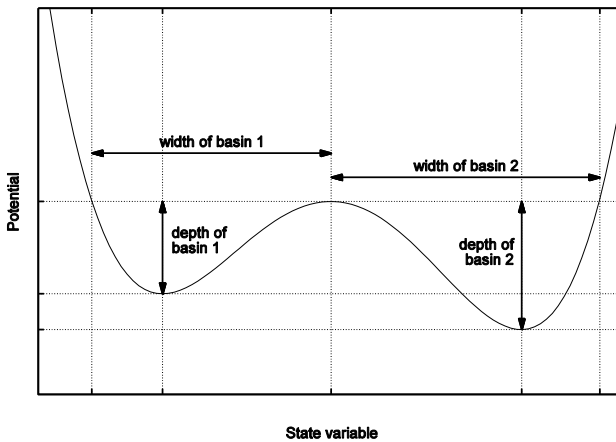

Fig. 5. Measures of resilience for one dimensional potential

Formulas

The size of all formulas (within a line or as a separate paragraph) must be adjusted to the main text (**the main content of the formula must be written in Cambria, 11 pt**). The formulas should be created in the **formulas editor of Word program**. In case of using different programs, the formulas must be created **strictly complying with provided recommendations concerning type style and size** and attached as graphic file (.jpeg).

The displayed formulas should be numbered, e.g.

$$x = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a} \quad (2)$$